

Regeringens proposition

1979/80: 132

om ändring i upphovsrättslagen (1960:729), m. m.;

beslutad den 28 februari 1980.

Regeringen föreslår riksdagen att anta de förslag som har tagits upp i bifogade utdrag av regeringsprotokoll ovannämnda dag.

På regeringens vägnar

THORBJÖRN FÄLLDIN

HÅKAN WINBERG

Propositionens huvudsakliga innehåll

Lagförslagen rör frågan om lärares och andras rätt att för sin undervisning göra fotokopior av upphovsrättsligt skyddat material. Förslagen förutsätter att upphovsmännens organisationer liksom hittills sluter kollektiva avtal beträffande rätten till sådan kopiering. Nyheten i förslagen är att en s.k. avtalslicensbestämmelse föreslås införd i upphovsrättslagen (1960:729). Enligt denna bestämmelse kan kollektiva avtal om rätt till fotokopiering i undervisningsverksamhet bli bindande även för upphovsmän som inte är medlemmar av ifrågavarande organisation. Bestämmelsen föreslås bli tillämplig även på fotografiska bilder m. m.

För att främja tillkomsten av kollektiva avtal om fotokopiering på undervisningsområdet föreslås dessutom bestämmelser om medlingsförfarande i tvister om ingående av sådana avtal.

Förslagen föreslås träda i kraft den 1 januari 1981.

1 Förslag till**Lag om ändring i lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk**

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk

dels att 49 § skall ha nedan angivna lydelse,

dels att i lagen skall införas en ny paragraf, 15 a §, av nedan angivna lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

15 a §

Lärare och andra som på grund av skriftligt avtal ingånget av en organisation av upphovsmän har rätt att för sin undervisning framställa exemplar av verk genom reprografiskt förfarande får för samma ändamål även framställa exemplar av utgivna verk av upphovsmän som ej företräds av organisationen. Detta gäller dock endast om avtalet har ingåtits mellan å ena sidan staten, en kommun, en landstingskommun eller den som annars bedriver undervisningsverksamhet i organiserade former och å andra sidan en organisation som företräder ett flertal svenska upphovsmän på området.

Mångfaldigande enligt första stycket får ej ske, om upphovsmannen hos någon av de avtalsslutande parterna har meddelat förbud mot det.

Framställning av exemplar enligt första stycket får avse endast verk av det slag som omfattas av avtalet med organisationen. Även i övrigt gäller de villkor i fråga om rätten till mångfaldigande som föreskrivs i avtalet. Framställt exemplar får ej utnyttjas annat än inom sådan undervisningsverksamhet som avses i avtalet.

En upphovsman vars verk har

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

mångfaldigats med stöd av första stycket skall i fråga om ersättning som lämnas enligt avtalet och i fråga om förmåner från organisationen som väsentligen bekostas genom ersättningen vara likställd med organisationens medlemmar. Upphovsmannen har dock alltid oberoende av detta rätt till ersättning som hänför sig till mångfaldigandet, om han begär det inom tre år efter utgången av det år då mångfaldigandet ägde rum. I avtalet får med bindande verkan för upphovsmannen föreskrivas att krav på sådan ersättning får riktas endast mot organisationen.

49 §¹

Katalog, tabell eller annat dylikt arbete, vari sammanställts ett stort antal uppgifter, må ej utan framställarens samtycke eftergöras, förrän tio år förflutit efter det år, då arbetet utgavs.

Vad i 9 §, 11 § första stycket, 14, 22 a–22 c, 24 och 24 a §§ sägs skall äga motsvarande tillämpning beträffande arbete som avses i denna paragraf. Är sådant arbete eller del därav föremål för upphovsrätt, må den ock göras gällande.

Vad i 9 §, 11 § första stycket, 14, 15 a, 22 a–22 c, 24 och 24 a §§ sägs skall äga motsvarande tillämpning beträffande arbete som avses i denna paragraf. Är sådant arbete eller del därav föremål för upphovsrätt, må den ock göras gällande.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1981.

Den nya lagen skall tillämpas även på sådant verk och i 49 § avsett arbete som tillkommit före ikraftträdandet.

¹ Senaste lydelse 1978:488.

2 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1960:730) om rätt till fotografisk bild

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1960:730) om rätt till fotografisk bild att i lagen skall införas en ny paragraf, 7 a §, av nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

7 a §

Vad i 15 a § lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk är stadgat skall äga motsvarande tillämpning i fråga om rätten till fotografisk bild.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1981.

Den nya lagen skall tillämpas även på fotografisk bild som framställts före ikraftträdandet.

3 Förslag till

Lag om medling i vissa upphovsrättstvister

Härigenom föreskrivs följande.

1 § Bestämmelserna i denna lag tillämpas när det uppstår tvist om ingående av ett sådant avtal om reprografiskt mångfaldigande av verk i undervisningsverksamhet som avses i 15 a § lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk. Bestämmelserna i lagen gäller även i fråga om tvister om ingående av sådana avtal om reprografiskt mångfaldigande, på vilka nämnda lagrum äger tillämpning till följd av hänvisningen i 49 § lagen om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk eller i 7 a § lagen (1960:730) om rätt till fotografisk bild.

2 § Om en förhandling i fråga om avtal som avses i 1 § inte leder till något resultat, kan vardera parten påkalla medling.

Medling kan även påkallas av den som kan vara part i avtal som avses i 1 §, om en av honom framställd begäran om förhandlingar i fråga om ett sådant avtal avvisas.

Medling påkallas genom framställning till regeringen.

3 § Medling skall påkallas inom två veckor från det att förhandlingarna förklarats strandade av någon av parterna eller en begäran om förhandlingar har avvisats. Om ett sådant besked lämnas skriftligen, räknas tiden från det att mottagaren fick del av beskedet.

4 § Medling äger rum inför en förlikningsman. Denne utses av regeringen.

5 § Föreligger förslag till lösning från parterna, skall förlikningsförhandlingarna grundas på dessa förslag.

Uppnås ej enighet mellan parterna vid förhandling inför förlikningsmannen, kan han föreslå dem att låta tvisten avgöras av skiljemän. Han kan också medverka vid utseende av skiljemän.

6 § Om ett slutligt medlingsförslag förkastas eller om förlikningsmannen finner sig ej kunna framlägga något medlingsförslag till följd av bristande medverkan från någon av parterna, skall förlikningsmannen, om parterna ej är ense om att hänskjuta tvisten till avgörande av skiljemän, genast anmäla förhållandet till regeringen.

7 § Har inom ett område, som förut är reglerat genom avtal, före avtalstidens slut framställts begäran om förhandlingar om ett nytt avtal skall, om parterna inte kommer överens om annat, gällande avtal anses tillämpligt även efter avtalstidens utgång, dock längst till de tidpunkter som anges i andra och tredje styckena.

Om medling påkallas, skall avtalet tillämpas längst till dess två veckor förflutit från det att ett slutligt medlingsförslag eller förslag enligt 5 § andra stycket förkastats eller förlikningsmannen enligt 6 § till regeringen anmält, att han till följd av bristande medverkan från part ej kunnat framlägga något medlingsförslag.

Om medling ej påkallas, skall avtalet tillämpas till dess den i 3 § angivna tiden utgått.

8 § Den som är eller har varit förlikningsman får ej obehörigen röja eller utnyttja vad han har fått kännedom om under sin verksamhet.

9 § Har parterna skriftligen överenskommit att medling inte skall äga rum, skall bestämmelserna i denna lag ej tillämpas.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1981.

JUSTITIEDEPARTEMENTET

Utdrag
PROTOKOLL
vid regeringssammanträde
1979-06-14

Närvarande: statsministern Ullsten, ordförande, och statsråden Sven Romanus, Wikström, Friggebo, Huss, Wahlberg, Enlund, Winther, De Geer, Gabriel Romanus, Tham, Bondestam

Föredragande: statsrådet Sven Romanus

Lagradsremiss med förslag till ändring i lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk, m. m.

1 Inledning

År 1970 tillsattes en samnordisk utredning med sakkunniga från Danmark, Finland, Norge och Sverige för att göra en allmän översyn av den upphovsrättsliga lagstiftningen, den s. k. nordiska upphovsrättskommittén (NUK). Kommittén avgav år 1974 ett delbetänkande med förslag till lagreglering av bl. a. fotokopiering och bandinspelning inom undervisningsverksamhet (NU 21/73). Kommitténs förslag ledde för svensk del inte till någon lagstiftning. Såvitt angår frågan om fotokopiering ledde förslaget inte heller till lagstiftning i något av de andra nordiska länderna. Nordiska upphovsrättskommittén upplöstes år 1976. I stället tillsattes åren 1976–77 i samtliga nordiska länder utom Island nationella utredningar för översyn av den upphovsrättsliga lagstiftningen.

Med stöd av regeringens bemyndigande den 4 mars 1976 tillkallades för svenskt vidkommande tre sakkunniga med uppdrag att se över upphovsrättslagstiftningen m. m. Genom beslut vid regeringssammanträde den 24 februari 1977 erhöll utredningen tilläggsdirektiv. Samtidigt utökades antalet sakkunniga till fem.

De sakkunniga, som antog namnet upphovsrättsutredningen (Ju 1976:02), lade i november 1978 fram delbetänkandet (SOU 1978:69) Upphovsrätt 1, Fotokopiering inom undervisningsverksamhet.

Betänkandet bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 1*.

Efter remiss har yttranden över betänkandet avgetts av riksåklagaren (RÅ), Göta hovrätt, Stockholms tingsrätt, riksrevisionsverket, kungl. biblioteket, statens konstmuseer, universitets- och högskoleämbetet (UHÄ), skolöverstyrelsen, forskningsbiblioteksrådet, statens konstråd, statens råd för vetenskaplig information och dokumentation, Sveriges Lantbruksuniversitet, arbetsmarknadsstyrelsen, folkbildningsutredningen

(U 1975:19), statens kulturråd, statens personalutbildningsnämnd, Försvarshögskolan, Militärhögskolan, Försvarets gymnasieskola, Försvarets brevskola, Försvarets civilförvaltning, statens brandnämnd, Svenska kommunförbundet, Landstingsförbundet, Handelshögskolan i Stockholm, Sveriges industriförbund, Svenska arbetsgivareföreningen, Sveriges hantverks- och industriorganisation-Familjeföretägen, Lantbrukarnas riksförbund, Sveriges advokatsamfund, Pressens samarbetsnämnd, Factu-Föreningen Svensk Fackpress, Sveriges författarförbund, Kostnärliga och litterära yrkesutövarers samarbetsnämnd (KLYS), Läromedelsförfattarnas Förening, Föreningen Svenska Läromedelsproducenter, Konstnärernas Riksorganisation (KRO), Konstnärernas Allmänna Fackförbund (KAF), Föreningen Svenska Tecknare, Bildleverantörernas Förening, Svenska Fotografernas Förbund, Föreningen Svenska Tonsättare, Föreningen Svenska Populärauktorer (SKAP), Svenska Musikförläggareföreningen u. p. a., Föreningen Svenska Tonsättares Internationella Musikbyrå (STIM) u. p. a., Föreningen BONUS, Svenska Artisters och Musikers Intresseorganisation (SAMI), Svenska Musikerförbundet, Svenska Teaterförbundet, Teatrarnas Riksförbund, Svenska Bokförläggareföreningen, Sveriges Radio AB, Sveriges Utbildningsradio AB, Tjänstemännens Centralorganisation (TCO), Centralorganisationen SACO/SR, Folkbildningsförbundet, Arbetarnas bildningsförbund, Studieförbundet Folkuniversitetet, Studieförbundet Medborgarskolan, Sveriges Kyrkliga Studieförbund, Tekniska Litteratursällskapet, Sveriges allmänna biblioteksforening och Studierådet vid affärsbankerna.

RÅ har bifogat yttranden från överåklagarna i Stockholms, Göteborgs och Malmö åklagardistrikt. Vidare har UHÄ bifogat yttranden från de juridiska fakultetsnämnderna vid universiteten i Uppsala, Lund och Stockholm.

En sammanställning av remissyttrandena över betänkandet bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 2*.

2 Allmän motivering

2.1 Nuvarande ordning i huvuddrag

2.1.1 *Det upphovsrättsliga regelsystemet*

Bestämmelser om den rätt som tillkommer författare, kompositörer och andra upphovsmän finns i lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk (upphovsrättslagen, URL). I fråga om rätten till fotografisk bild gäller särskilda regler, vilka är intagna i lagen (1960:730) om rätten till fotografisk bild (fotografilagen, FotoL). Lagstiftningen har tillkommit i nordiskt samarbete och de nordiska lagarna har i huvudsak samma innehåll.

Den upphovsrättsliga lagstiftningen bygger på principen att den som har skapat ett litterärt eller konstnärligt verk har ensamrätt till verket. Uttrycket "litterärt eller konstnärligt verk" har en mycket vidsträckt innebörd. Det omfattar inte bara skönlitterära verk, musik och bildkonst utan också t. ex. vetenskapliga arbeten, läromedel, handböcker och

reseskildringar m. m. För att ett verk skall anses föreligga krävs emellertid att alstret uppfyller ett visst mått av självständighet och originalitet. Skydd ges också mot eftergörande av kataloger, tabeller och andra liknande alster vari samlats ett stort antal uppgifter (49 § URL).

Den upphovsrättsliga ensamrätten omfattar först och främst rätten att förfoga över verket genom att framställa exemplar av detta, t. ex. genom tryck, fotokopiering och liknande. Upphovsmannen har också ensamrätt att göra verket tillgängligt för allmänheten, t. ex. genom att låta framföra det offentligt (2 § URL).

Upphovsmannen har även vissa betydelsefulla ideella rättigheter. När exemplar av verket framställs eller verket görs tillgängligt för allmänheten skall dess upphovsman anges i enlighet med vad god sed kräver. Ett verk får inte heller ändras eller göras tillgängligt för allmänheten på ett sätt som kränker upphovsmannens litterära eller konstnärliga anseende eller hans egenart (3 § URL).

Som upphovsman anses inte bara den som har skapat ett originalverk, Även den som har översatt eller bearbetat ett verk eller överfört det till en annan litteratur- eller konstart är att anse som upphovsman. Han har då upphovsrätt till verket i dess översatta eller bearbetade skick men får inte förfoga över det i strid mot upphovsrätten till originalverket (4 § URL).

Upphovsrätten varar som huvudregel under upphovsmannens livstid och 50 år efter hans död (43 § URL).

Rätten till fotografiska bilder regleras i FotoL. Den har utformats efter samma mönster som URL och innebär att fotografier i väsentliga avseenden har samma skydd som verk vilka omfattas av URL. Skyddstiden är emellertid i normalfallet endast 25 år från det år då bilden framställdes (15 § FotoL).

Den principiella ensamrätt som tillkommer upphovsmän och fotografer m. fl. har inte kunnat upprätthållas oinskränkt. Både URL och FotoL innehåller regler som gör det möjligt att för olika, närmare angivna ändamål utnyttja skyddade verk eller fotografier utan rättighetshavarens samtycke. Reglerna har utformats olika beroende på i vilken grad upphovsmannens intressen ansetts böra vika för andra motstående intressen. Som exempel av särskild betydelse i detta sammanhang kan nämnas att det är tillåtet att för enskilt bruk framställa enstaka exemplar av offentliggjort verk (11 § URL) eller fotografi (5 § FotoL).

Det upphovsrättsliga regelsystemet har en stark internationell prägel. Av grundläggande betydelse för den egentliga upphovsrätten är den år 1886 tillkomna Bernkonventionen för skydd av litterära och konstnärliga verk. Sverige är liksom ett sjuttioal andra stater anslutet till konventionen. Denna bygger på principen om s. k. nationell behandling. Denna princip innebär att de fördragsslutande staterna är förpliktade att ge utländska upphovsmän samma skydd som man ger åt landets egna medborgare. Därutöver gäller enligt konventionen att skyddet inte får understiga en viss i konventionen föreskriven nivå. Sålunda får t. ex. skyddstiden inte understiga 50 år från upphovsmannens död. Sverige är även anslutet till den år 1952 tillkomna Världskonventionen om

upphovsrätt, som bygger på samma huvudprinciper som Bernkonventionen men har en något lägre skyddsnivå. Anslutningen till de upphovsrättsliga konventionerna har den praktiska konsekvensen att Sverige ger skydd enligt sin upphovsrättsliga lagstiftning även åt verk med ursprung i annat land som är anslutet till resp. konvention.

2.1.2 Fotokopiering inom undervisningsverksamhet

Fotokopiering och liknande metoder för mångfaldigande sammanfattas av upphovsrättsutredningen – i anslutning till internationell praxis – under termen "reprografi".

Reprografi är en form av mångfaldigande och reprografiskt mångfaldigande omfattas därför i princip av upphovsmannens ensamrätt. I ett speciellt avseende, nämligen i fråga om fotokopiering av verk inom arkiv och bibliotek, innehåller den upphovsrättsliga lagstiftningen särsk bestämmelser om reprografi. I övrigt finns inte några sådana regler. Den förut nämnda bestämmelsen om mångfaldigande för enskilt bruk innebär emellertid att det i viss omfattning är tillåtet för enskilda att kopiera t. ex. förlagsmässigt framställda produkter. Mångfaldigande med stöd av denna bestämmelse kan i och för sig i viss omfattning ske även inom ramen för undervisningsverksamhet. Det råder emellertid allmän enighet om att man inom undervisningsväsendet numera behöver ha möjlighet att kopiera i en omfattning som går långt utöver vad undantagsbestämmelserna om kopiering för enskilt bruk medger. Delvis har de därav följande svårigheterna lösts genom ett särskilt avtal mellan staten och vissa organisationer på det upphovsrättsliga området, det s. k. skolkopieringsavtalet.

Det första skolkopieringsavtalet slöts år 1973 och ersattes år 1976 av ett nytt tvåårigt avtal. Detta ersattes i sin tur år 1978 av ett ettårigt avtal vilket löper ut den 30 juni 1979.

Det nu gällande avtalet innebär i huvudsak att lärare vid bl. a. grundskolor, gymnasieskolor och lärarutbildningsanstalter har rätt att i viss omfattning fotokopiera eller på annat sätt mångfaldiga litterära eller konstnärliga verk samt fotografier. I ersättning härför betalar staten till företrädare för berörda rättighetshavare ett visst belopp per sida. Ersättningen beräknas på grundval av en viss förenklad redovisning av kopieringens omfattning. Den sammanlagda ersättningen, f. n. omkring 1.8 milj. kr., utbetalas till en av organisationerna upprättad förvaltningsorganisation, kallad BONUS, som inom sig beslutar om hur medlen skall fördelas. Utredningen redogör i sitt betänkande (s. 49) närmare för innebörden av det nu gällande skolkopieringsavtalet. Förhandlingar pågår f. n. om en förnyelse av detta avtal för tiden efter den 1 juli 1979.

2.2 Huvuddragen av utredningens förslag

Enligt utredningens förslag bör frågan om reprografisk framställning inom undervisningsväsendet även i framtiden lösas genom kollektiva avtal

av den typ som redan har tillskapats genom skolkopieringsavtalet. Utredningen fastslår emellertid att frågan inte kan få en fullständig lösning genom kollektiva avtal. Detta hänger samman med att de svenska organisationernas avtal endast binder organisationernas egna medlemmar. Utländska upphovsmän blir i allmänhet inte bundna, eftersom de vanligen står utanför organisationerna. Även en del svenska upphovsmän står för övrigt utanför organisationerna. En kollektiv lösning, som endast gäller inom ramen för organisationernas verksamhetsområden, är därför enligt utredningens mening principiellt otillräcklig även om det skulle gälla att enbart tillgodose kopieringsbehovet i fråga om svenska verk.

Utredningens förslag går ut på att det kollektiva avtalssystemet kompletteras med lagbestämmelser, som föreskriver att vissa slags avtal skall omfatta även upphovsmän som inte är medlemmar i avtalsslutande organisation. Utredningen pekar på att en sådan lösning redan finns i 22 § URL, som i fråga om utsändning i radio och TV av utgivna verk föreskriver en liknande ordning. En sådan utsträckt verkan av ett ingånget upphovsrättsligt avtal brukar benämnas avtalslicens.

Utredningen föreslår att en avtalslicensbestämmelse av det slag som nu har angetts tas in i en ny paragraf i URL, 15 a §. För att ett kollektivt avtal skall kunna återopas som grund för avtalslicens fordras enligt förslaget att ett avtal föreligger med en organisation, som representerar ett flertal svenska upphovsmän på området, och att detta avtal ger lärare eller annan rätt att för sin undervisning framställa exemplar av verk genom reprografi. Den föreslagna bestämmelsen ger för sådana situationer rätt att för samma ändamål även framställa exemplar av utgivet verk av upphovsman som inte företräds av organisationen. Regeln gäller dock inte om upphovsmannen hos organisationen har meddelat förbud mot sådant mångfaldigande.

För det mångfaldigande som sker med stöd av lagbestämmelsen gäller i princip samma villkor som enligt det underliggande avtalet, bl. a. när det gäller ersättningen för mångfaldigandet. Om upphovsman kan visa att hans verk har mångfaldigats med stöd av avtalet har han dock rätt att begära individuell ersättning inom ett år från det år då mångfaldigandet ägde rum.

Hänvisningar till den nu nämnda bestämmelsen i 15 a § URL skall enligt förslaget tas in i regeln om s. k. katalogskydd i 49 § och i FotoL, varigenom bestämmelsen blir tillämplig också på dessa typer av alster.

I betänkandet läggs också fram förslag till lag om medling i vissa upphovsrättstvister. Denna lag är enligt förslaget tillämplig när tvist uppstår om ingående av sådant avtal som avses i 15 a § URL och bestämmelser som hänvisar därtill. Huvudprincipen i den föreslagna lagen är att part kan påkalla medling, om förhandling inte leder till resultat. Regeringen skall då utse förlikningsman. Om medling inte leder till resultat och parterna inte enas om att hänskjuta tvisten till avgörande av skiljemän skall förlikningsmannen anmäla detta till regeringen.

2.3 Allmänna överväganden

2.3.1 Tidpunkten för reformen

Den tekniska utvecklingen under senare år har öppnat nya möjligheter för utnyttjande av upphovsrättsligt skyddade verk. Som exempel kan nämnas fotokopiering, mikrofilmning, bandinspelning samt användning av videoteknik, datorer, kabel-TV och kommunikationssatelliter. Denna utveckling har medfört behov av en anpassning av det upphovsrättsliga regelsystemet till de nya förhållandena. Frågan om upphovsrättens roll i kulturpolitiska sammanhang har också under senare tid tilldragit sig uppmärksamhet. De utredningar på upphovsrättens område, som åren 1976 -77 tillsattes i de nordiska länderna, har till uppgift att mot bakgrund av den nu beskrivna utvecklingen i nordiskt samarbete göra en allmän översyn av upphovsrätten. Denna översyn bör enligt direktiven för utredningarna avse rättsområdet som helhet.

Den tekniska utvecklingen, främst planerna på en nordisk TV-satellit och på ett nordiskt datakommunikationsnät, har medfört att behovet av gemensamma nordiska regler på upphovsrättens område blivit ännu starkare än tidigare. Med hänsyn härtill är det givetvis av stor vikt att de nordiska kommittéernas förslag till lösningar grundas på en gemensam helhetssyn på frågan om hur det upphovsrättsliga regelsystemet bör anpassas till de krav som utvecklingen under senare tid har fört med sig. Jag utgår ifrån att kommittéerna avser att nu med förtur ta upp denna övergripande fråga.

Beträffande läget i de övriga nordiska länderna kan anföras följande.

Under våren 1978 träffades i Danmark ett generellt avtal om fotokopiering inom det allmänna skolväsendet mellan det danska undervisningsministeriet m. fl. på den ena sidan och den upphovsrättsliga samlagsorganisationen COPY-DAN på den andra sidan. Avtalet har emellertid ännu inte trätt i kraft, eftersom parterna genom skiljedom försöker lösa frågan om den ersättning som bör utgå i anledning av kopieringsverksamheten. De ursprungliga direktiven för den danska utredningen omfattade inte frågan om fotokopiering. Genom tilläggsdirektiv utvidgades emellertid i maj 1978 kommitténs lagstiftningsuppdrag till att avse också denna fråga.

Den finländska kommittén avser att inom kort lägga fram ett betänkande med förslag till reglering av fotokopiering. Betänkandet kommer härutöver att bl. a. innehålla förslag till ändringar i bestämmelserna om enskilt bruk och om inspelning av radio- och TV-program för undervisningsändamål.

Den norska kommittén behandlar t. v. inte frågor som rör fotokopiering. Den norska regeringen har nyligen lagt fram en proposition med förslag till en provisorisk och tidsbegränsad lag om fotokopiering inom undervisningsverksamhet. Lagen föreslås gälla till utgången av år 1985. Frågan om permanent lagstiftning på området torde komma att hänskjutas till kommittén.

Mot bakgrund av vad som nu har anförts kan det givetvis ifrågasättas om det är lämpligt att för svensk del lägga fram ett förslag till lagstiftning

om fotokopiering i undervisningsverksamhet, innan upphovsrättskommittéerna i de nordiska länderna kommit fram till en gemensam helhetssyn på hur de upphovsrättsliga frågorna skall lösas och utan att förutsättningar förelegat för mera ingående nordiska överläggningar om utformningen av detaljer i förslaget.

Möjligheten att fotokopiera skyddade verk har emellertid stor betydelse inom undervisningsväsendet. Sedan länge är det vanligt att man kopierar tryckt och annat material för användning i undervisningen. Kopiering sker i det enskilda fallet vanligen i en relativt liten upplaga men är sammantaget av mycket stor omfattning. Som exempel kan nämnas att antalet ersättningsberättigade kopior, som under läsåret 1976/77 framställdes inom de läroanstalter m. m. som omfattas av skolkopieringsavtalet, har beräknats till 69 milj.

Lika med utredningen anser jag att en kollektiv lösning, som endast gäller inom ramen för de upphovsrättsliga organisationernas verksamhetsområden, är principiellt otillräcklig, även om det bara gäller att tillgodose behovet att kunna kopiera svenska verk. En sådan lösning är än mera otillräcklig då det gäller att tillgodose kopieringsbehovet i fråga om utländska verk. Behovet att kopiera utländska verk är betydande, särskilt inom högskoleundervisningen. Förhandlingar om ett kollektivt fotokopieringsavtal för högskoleområdet pågår f. n. Som utredningen har framhållit skulle ett sådant avtal i hög grad underlättas genom en avtalslicensbestämmelse.

Jag delar också utredningens uppfattning att frågan om fotokopiering i undervisningsverksamhet väl lämpar sig för särskild behandling. Området är tämligen väl avgränsat. Statistik och annan utredning om förhållandena finns i stor utsträckning redan tillgänglig. På området finns sedan flera år ett fungerande avtalssystem. Så gott som samtliga remissinstanser som har yttrat sig i frågan har också tillstyrkt att ett separat förslag till lagstiftning om fotokopiering i undervisningsverksamhet läggs fram.

På grund av vad som sälunda har anförts anser jag att övervägande skäl föreligger för att nu lägga fram ett förslag till lagstiftning om fotokopiering i undervisningsverksamhet.

Jag vill dock påpeka att jag då utgår från att upphovsrättskommittéerna i alla de nordiska länderna får anledning att gemensamt komma tillbaka till frågan senast då den föreslagna provisoriska lagstiftningen i Norge skall ersättas med permanenta bestämmelser i ämnet. Frågan om hur lagstiftningen slutligen bör utformas får då givetvis bedömas mot bakgrund av den gemensamma helhetssyn på det upphovsrättsliga regelsystemet som kommittéerna kan komma fram till.

2.3.2 Reformens inriktning

Som framgår av vad jag nyss har sagt är undervisningsväsendet i behov av en omfattande kopieringsrätt. Samtidigt är det uppenbart att detta behov inte kan tillgodoses genom individuella avtal med upphovsmännen. Undervisningsväsendets behov av kopieringsmöjligheter måste därför tillgodoses på annat sätt.

Utredningen har diskuterat olika möjligheter att lösa denna fråga. En sådan möjlighet som utredningen har berört är att genom särskilda undantagsbestämmelser i den upphovsrättsliga lagstiftningen förklara det fritt för skolorna att utan ersättning kopiera skyddade verk. Utredningen nämner att denna tanke framfördes på sina håll då frågan första gången aktualiserades i mitten av 1960-talet men tillägger att det numera knappast torde hävdas från något ansvarigt håll att sådana undantagsbestämmelser bör införas. Utredningen avvisar därför denna möjlighet.

Jag kan helt instämma i utredningens bedömning på denna punkt. Såsom utredningen själv framhåller skulle ett sådant system inte vara förenligt med de internationella konventionerna. Art. 9.1 i Bernkonventionen innehåller en bestämmelse om upphovsmannens principiella ensamrätt till mångfaldigande av hans verk. Härtill ansluter visserligen en undantagsregel i art. 9.2. Enligt denna får konventionsländerna tillåta mångfaldigande av verk i vissa särskilda fall, om detta inte gör intrång i det normala utnyttjandet av verket och inte heller oskäligt inkräktar på upphovsmannens legitima intressen. Med den omfattning som fotokopiering har inom svenskt undervisningsväsende kan det dock inte råda något tvivel om att en undantagsbestämmelse av det slag som nu har nämnts skulle oskäligt inkräkta på upphovsmännens legitima intressen.

Utredningen har också tagit upp tanken att området borde regleras genom en tvångslicens, dvs. en bestämmelse i lagstiftningen om att skolorna inom vissa gränser skall ha rätt att kopiera skyddade verk utan tillstånd men mot ersättning.

Utredningen anser emellertid att hänsynen till de internationella konventionerna talar emot också en lösning som bygger på tvångslicens. Fotokopieringen inom undervisningsväsendet är nämligen av så stor omfattning att det enligt utredningens mening inte heller kan anses att en generell tvångslicens skulle vara förenlig med konventionerna.

Såsom utredningen påpekar rymmer ett system med avtalslicens vissa tvångsmoment men skiljer sig dock på ett avgörande sätt från tvångslicens, både principiellt och praktiskt. Detta gäller även om den ersättning som skall utgå vid tvångslicens bestäms i kollektivt avtal. När det gäller ett ersättningsavtal i anslutning till tvångslicens är nämligen upphovsmännens förhandlingsposition synnerligen svag, eftersom motparten redan genom lagen har fått rätt till det utnyttjande som förhandlingen gäller. Vid förhandlingar om ett kollektivt avtal som skall ligga till grund för avtalslicens kan däremot upphovsmannasidan åberopa sin ensamrätt och förhandlingarna får härigenom samma karaktär som förhandlingar om andra avtal på upphovsrättens område, t. ex. förlagsavtal. Enligt utredningen talar nu anförda synpunkter för att en lösning genom kollektiva avtal i förening med avtalslicens är att föredra framför en lösning som bygger på tvångslicens.

Med hänsyn till den betydelse som fotokopieringen inom undervisningsväsendet har för att upprätthålla en effektivt fungerande undervisning, är det emellertid utomordentligt angeläget att ett system med avtalslicens kan fungera väl i praktiken. Utredningen betonar själv att frågans lösning måste bli beroende av hur det nuvarande skolavtalet

fungerar och i vilken utsträckning kollektiva avtal kan väntas bli slutna inom övriga sektorer av undervisningsverksamheten vilka ännu inte har blivit avtalsreglerade.

Det föreligger emellertid vissa omständigheter som talar för att ett avtalslicenssystem skulle fungera väl i praktiken. Under utredningens arbete har representanter för BONUS, skolöverstyrelsen och de avtalsslutande organisationerna uttalat sin tillfredsställelse med det sätt på vilket skolkopieringsavtalet har fungerat. Det har framhållits att systemet successivt har förbättrats och att man hoppas kunna genomföra ytterligare förbättringar i fortsättningen. Vid remissbehandlingen har inte heller någon kritik kommit fram mot det sätt på vilket det nuvarande avtalssystemet har fungerat. Tvärtom har de remissinstanser som har uttalat sig i denna fråga förklarat sig nöjda med den lösning som har valts och en praktiskt taget enhällig remissopinion har tillstyrkt det av utredningen föreslagna systemet med en avtalslicensbestämmelse.

Vad beträffar det i sammanhanget utomordentligt viktiga högskoleområdet har ett förslag till avtal utarbetats av de s. k. AUU-sakkunniga (U 1968:49) på grundval av förhandlingar med samma organisationer som är parter i skolkopieringsavtalet.

I fråga om övriga sektorer inom undervisningsväsendet har visserligen – fränsett ett antal specialfall – förhandlingar om kopieringsavtal ännu inte inletts. Man kan dock enligt utredningens mening utgå ifrån att organisationerna är villiga att ingå avtal även för dessa områden.

I likhet med utredningen anser jag därför för egen del att man numera torde kunna räkna med att parterna på det upphovsrättsliga området är inställda på att lösa kopieringsfrågorna inom undervisningsväsendet genom avtal. Därav följer också att man enligt min mening bör bygga en lösning av kopieringsfrågan inom undervisningsområdet på de kollektiva avtal som finns eller kan väntas bli ingångna i framtiden. Mot bakgrund härav saknas anledning att nu överväga att tillgodose detta kopieringsbehov genom en ordning med tvångslicens.

Med hänsyn till vad som nu har anförts vill sålunda även jag förorda att frågan om kopiering inom undervisningsverksamhet regleras genom ett system med kollektiva avtal kompletterat med en avtalslicensbestämmelse av det huvudsakliga innehåll som utredningen har föreslagit.

Det kan emellertid inte uteslutas att ett avtalslöst tillstånd trots allt kan uppstå. Förhandlingar kan exempelvis misslyckas därför att parterna inte kan komma överens om villkoren eller också kan en parts begäran om avtal avvisas av olika skäl. Vissa remissinstanser har särskilt pekat på nödvändigheten av att man försöker finna en lösning för dessa fall.

Den nordiska upphovsrättskommitténs svenska ledamöter föreslog på sin tid att part i här avsedda fall skulle kunna hänskjuta tvisten till avgörande av skiljemän. Som upphovsrättsutredningen anmärker mötte detta förslag stark kritik från upphovsmannahåll.

Upphovsrättsutredningen föreslår i stället en lösning som innebär att man får möjligheter att anordna ett medlingsförfarande i uppkommande tvister. Utredningen har som nämnts även lagt fram ett förslag till en särskild lag i detta hänseende. Man har därvid gjort den bedömningen att

ett medlingsförfarande får anses vara tillräckligt för att främja att kollektiva avtal om kopiering inom undervisningsväsendet kommer till stånd.

Utredningens förslag i detta hänseende har tillstyrkts av samtliga remissinstanser som har uttalat sig i frågan. En avtalslicenslösning i förening med ett lagstadgat skiljedomsförfarande har starka inslag av tvångslicens och bör enligt min mening åtminstone f. n. undvikas. Som jag nyss har sagt torde man kunna räkna med att parterna skall vara inställda på att avtalsvägen tillgodose kopieringsbehovet inom undervisningen. Man bör alltså ha anledning förutsätta att de situationer där ett avtalslöst tillstånd kan tänkas föreligga på detta område kommer att vara mycket sällsynta och att de i förekommande fall bör kunna lösas genom ett medlingsförfarande. Jag vill därför ansluta mig till utredningens förslag om införande av ett lagstadgat sådant förfarande.

Jag utgår som jag tidigare har framhållit från att upphovsrättskommittéerna i alla de nordiska länderna får anledning att gemensamt komma tillbaka till frågan om den nu aktuella lagstiftningens utformning senast då den i Norge föreslagna provisoriska lagstiftningen skall ersättas med permanenta bestämmelser i ämnet. Skulle det då visa sig att den föreslagna ordningen med ett medlingsförfarande inte har varit tillfyllest för att tillgodose behovet av avtal för undervisningsväsendets behov, kan bl. a. frågan om en omprövning av ställningstagandet på denna punkt bli aktuell.

Med anledning av vad en remissinstans har anfört vill jag i detta sammanhang slutligen framhålla att i ett avtalslöst tillstånd självfallet möjligheten till kopiering för enskilt bruk i enlighet med de allmänna bestämmelserna därom i den upphovsrättsliga lagstiftningen står öppen. Därvid bör begreppet enskilt bruk tolkas i enlighet med de uttalanden som gjordes av dåvarande departementschefen i prop. 1960:17 (s. 109 f). I ett avtalslöst tillstånd har den begränsning i rätten till kopiering för enskilt bruk som kan finnas intagen i ett avtal sålunda fallit bort. Det bör emellertid framhållas att rätten till sådan kopiering är förenad med betydande begränsningar och att det råder stor osäkerhet om den exakta omfattningen av den kopieringsrätt som tillkommer lärare enligt 11 § URL och 5 § FotoL.

2.4 Förhållandet till de internationella konventionerna

Jag har nyss nämnt att hänsynen till de internationella konventionerna talar för att lagregleringen ges formen av en avtalslicensbestämmelse som komplettering till ett system med kollektiva avtal i förening med regler om medling mellan berörda parter. Frågan om konventionsenligheten kan emellertid inte anses uttömd enbart därför att man väljer en lösning som bygger på en ordning med avtalslicens.

Både Världskonventionen och Bernkonventionen bygger nämligen på principen om nationell behandling. Denna innebär som huvudregel att en fördragsslutande stat är skyldig att skydda verk av medborgare i annan fördragsslutande stat samt verk, som först har utgivits i en sådan stat, på samma sätt som verk av landets egna medborgare. Det skulle kunna

hävdas att avtalslicensbestämmelser försätter upphovsmän som står utanför de avtalsslutande organisationerna i en sämre situation än däri organiserade upphovsmän och att detta bl. a. strider mot principen om nationell behandling, eftersom konsekvenserna härav i huvudsak träffar utländska upphovsmän.

För att undanröja varje tvivel om att den föreslagna lösningen står i överensstämmelse med konventionerna föreslår utredningen till en början att upphovsmän som står utanför avtalsslutande organisation skall ha möjlighet att genom organisationen meddela förbud mot att kopiering sker med stöd av avtalslicensbestämmelsen. Vidare innehåller den föreslagna bestämmelsen, när det gäller rätten till ersättning, att vad som kan ha bestämts i avtalet eller inom organisationen om ersättning för kopiering enligt avtalet skall gälla även för upphovsmän som inte företräds av organisationen. Denna huvudregel innebär att t. ex. utländska upphovsmän är bundna av avtalsbestämmelser och organisationsbeslut om hur ersättningen skall användas. Innebär sådana bestämmelser eller beslut, såsom ofta är fallet, att influtna medel skall användas för kollektiva ändamål kan dessa upphovsmän bli helt utan ersättning. För att motverka denna effekt föreskrivs i avtalslicensbestämmelsen också att upphovsman, som visar att hans verk har mångfaldigats med stöd av denna bestämmelse, har rätt till ersättning som hänförs till mångfaldigandet. Med den av utredningen föreslagna ordningen kan en svensk eller utländsk upphovsman som inte tillhör någon organisation undgå verkningarna av avtalslicensbestämmelsen om han så önskar genom att meddela förbud mot kopiering eller begära rätt till individuell ersättning.

Även om den av utredningen sålunda föreslagna regleringen inte gör någon skillnad mellan svenska och utländska upphovsmän skulle det emellertid möjligen kunna hävdas att den likväl är oförmånligare för utländska upphovsmän, eftersom dessa i praktiken får svårare än sina svenska kolleger att bevaka sin rätt. Bestämmelserna skulle därmed när det gäller de faktiska verkningarna tänkas kunna stå i strid med konventionernas princip om nationell behandling. Det återstår därför att överväga om en sådan invändning som nu har angetts med fog kan riktas mot bestämmelserna. I detta hänseende vill jag anföra följande.

När det först gäller förbudsmöjligheten får det förutsättas att uppgifter om anmälda förbud mot kopiering snabbt kommer att spridas till de olika läroanstalterna och t. ex. anslås i närheten av kopieringsmaskinerna. Man torde därför kunna utgå från att förbudsrätten inte endast blir illusorisk utan kommer att innebära en faktisk möjlighet för den rättighetshavare som så önskar att hindra att hans verk används i strid mot ett förbud. En annan sak är att ett sådant förbud inte hindrar exempelvis kopiering för enskilt bruk.

För att rättighetshavaren verkligen skall kunna utöva förbudsrätten måste han emellertid ha fått kunskap om eller anledning misstänka att hans verk kommer till användning i undervisningsverksamhet och därvid också kan bli föremål för kopiering. Det är självfallet i praktiken omöjligt att i varje särskilt fall utgå från att rättighetshavarna är medvetna om

denna användning. Med den utbredning som den moderna tekniken för mångfaldigande har fått torde det emellertid i många fall finnas anledning att åtminstone misstänka att verken kan komma att användas som underlag för kopiering i skolor. I vart fall gäller detta i fråga om verk som i mera avsevärd omfattning används för undervisning. Kunskap om den nu aktuella lagstiftningens innehåll och möjligen också om de avtal som ligger till grund för avtalslicensen torde komma att spridas genom den information som de internationella organisationerna och federationerna ger åt sina medlemmar. Detta tillsammantaget gör att även utländska upphovsmän som inte önskar se sina verk använda för kopieringsändamål inom undervisningsverksamhet får anses ha goda faktiska möjligheter att meddela förbud på det sätt som förutsätts i förslaget.

När det gäller rätten att begära individuell ersättning måste upphovsmannen som nämnts visa att hans verk har mångfaldigats. Detta kan självfallet medföra svårigheter, eftersom någon individuell registrering av kopieringen inte sker. Ett visst underlag för en grov uppskattning av förekomsten av kopiering torde dock kunna erhållas genom de stickprov som oftast bildar underlag för ersättningsberäkningen enligt föreliggande avtal. I tveksamma fall torde en skälighetsberäkning få göras och det torde kunna förutsättas att myndigheterna eller den avtalslutande organisationen, om kravet riktas mot denna, är villiga att tillämpa en sådan beräkningsgrund. Det skall för övrigt tilläggas att det inte heller för rättighetshavare inom organisationerna är möjligt att få individuella uppgifter om den omfattning i vilken deras verk har kopierats.

Med hänsyn till vad som nu har sagts om förbudsmöjligheten och om möjligheten att begära individuell ersättning anser jag att den lösning som utredningen har föreslagit inte kan anses oförenlig med de krav som konventionerna ställer upp.

Slutligen vill jag tillägga att de problem som jag nu har diskuterat av allt att döma kommer att vara av övergående natur. Man kan nämligen räkna med att införandet av en avtalslicensbestämmelse kommer att leda till överenskommelser mellan de svenska organisationerna och motsvarande utländska organisationer på det upphovsrättsliga området om överförande av ersättningar för fotokopiering till dessa.

2.5 Vissa särskilda frågor rörande avtalslicensbestämmelsen

Den av utredningen förordade möjligheten för oorganiserade upphovsmän att förbjuda kopiering kan förverkligas på flera olika sätt. Utredningen har som tidigare nämnts föreslagit en uttrycklig bestämmelse om att avtalslicensbestämmelsen inte skall gälla i fall då upphovsmannen hos organisationen har meddelat förbud mot kopiering.

Möjligheten till förbud kan, om den utnyttjas i stor utsträckning, vålla betydande avbräck i möjligheterna till kopiering. Det kan därför diskuteras om en sådan möjlighet bör föreskrivas i lagen. En remissinstans har särskilt pekat på risken för kollektiva förbud i samband med utbrytningar från skilda organisationer eller vid tvister mellan svenska

och utländska organisationer.

Om den nya lagstiftningen inte skulle komma att innehålla någon uttrycklig bestämmelse om förbud av det slag som utredningen har föreslagit, skulle en oorganiserad upphovsman få falla tillbaka på de förbudsmöjligheter som kan finnas inskrivna i det avtal som i det aktuella fallet ligger till grund för avtalslicensbestämmelsens tillämpning. Eftersom avtal om fotokopiering i flertalet fall kan förmodas komma att innehålla regler om förbud, skulle skillnaden i allmänhet inte bli så stor. Det skulle emellertid bli svårare för utländska upphovsmän att få kännedom om vilka förbudsmöjligheter som finns, eftersom innehållet i svenska avtal kan förväntas vara mindre väl känt utomlands än innehållet i svensk lag. Bl. a. därför skulle en sådan lösning i mindre grad än den av utredningen föreslagna vara ägnad att undanröja tvivel om den föreslagna lösningens konventionsenlighet. Jag vill också framhålla att de möjligheter till förbud som finns inskrivna i skolkopieringsavtalet hittills inte har använts. Man kan därför med viss sannolikhet förvänta sig att antalet förbud blir ringa, även om den av utredningen föreslagna lagbestämmelsen införs.

Det bör framhållas att enligt utredningens förslag ett förbud för att få verkan skall meddelas hos organisationen. Notiser av den typ som ibland finns i böcker och som innebär ett generellt förbud mot allt mångfaldigande skulle med denna lösning inte utgöra något hinder mot kopiering för undervisningsverksamhet. Det kan givetvis ifrågasättas om i synnerhet utländska upphovsmän bör vara skyldiga att anmäla förbud till en svensk organisation. Enligt min mening skulle dock en annan lösning vara mycket svår att tillämpa i praktiken. Man skulle då riskera att få förbud som meddelas på olika sätt och till olika personer i stället för till organisationerna. Risken att meddelade förbud inte kan iakttas skulle då öka betydligt. Särskilt när det gäller notiser i böcker skulle tillämpningssvårigheterna bli betydande. Förbuden är mycket olika formulerade och därför svåra att tolka för enskilda lärare. Oftast torde det endast vara fråga om en erinran om att upphovsrättslagens bestämmelser skall tillämpas. I andra fall kan förbuden vara mera långtgående. Man kan dock inte alltid utgå ifrån att slentrianmässigt införda notiser av detta mera långtgående slag har tillkommit i syfte att förbjuda kopiering inom undervisningsväsendet med stöd av en avtalslicensbestämmelse av det slag som utredningen har föreslagit. Jag delar därför utredningens uppfattning att ett förbud för att tilläggas verkan i förevarande sammanhang bör meddelas hos vederbörande organisation.

En annan punkt där tveksamhet kan föreligga gäller ersättningsrätten. Huvudprincipen i utredningens lösning är att vad som har bestämts om ersättning i avtalet eller inom den avtalsslutande organisationen också skall gälla för upphovsman som inte företräds av denna. Utan hinder härav skall emellertid upphovsman, som kan visa att hans verk har mångfaldigats i enlighet med avtalet, ha rätt till individuell ersättning om han begär det inom en viss tid.

Bakgrunden till utredningens förslag i denna del är att avtalet kan

föreskriva eller organisationen besluta t. ex. att ersättningarna för fotokopiering skall användas för kollektiva ändamål.

En rätt att begära individuell ersättning kan självfallet vara av stor betydelse för den enskilde upphovsmannen, särskilt i fall då han har fått kännedom om att hans verk mångfaldigas i betydande omfattning inom undervisningsverksamhet. En i lagen inskriven rätt att begära sådan ersättning påverkar därför som tidigare har nämnts också bedömningen av om de föreslagna lösningarna är förenliga med de internationella konventionerna på det upphovsrättsliga området. Det finns därför anledning att här ytterligare beröra ett par andra frågor beträffande den individuella ersättningsrätten.

Den första frågan gäller möjligheterna för den som vill ha individuell ersättning att i praktiken visa den omfattning i vilken hans verk har använts. Som jag närmare har utvecklat i avsnittet om konventionsenligheten torde man kunna räkna med att parterna kommer överens om att i tveksamma fall grunda ersättningen på en skälighetsbedömning. Jag vill i detta sammanhang på nytt understryka vikten av detta uttalande. Enligt min mening är det nämligen väsentligt att man från myndigheternas sida inte av hänsyn till möjligheten att individuella krav eventuellt kan komma att framställas skall behöva redovisa den kopiering som sker av varje upphovsmans verk. Redovisningen bör ske i enlighet med vad som överenskommits i avtalet och inte med hänsyn till antaganden om sådana individuella krav. För att undvika krav mot enskilda lärare eller skolmyndigheter är det vidare önskvärt att kraven inte riktas mot den som har verkställt kopieringen eller ytterst ansvarar för den utan i stället mot den avtalsslutande organisation vilken upphovsmannen i fråga skulle ha tillhört om han varit organisationsansluten. Det är därför önskvärt att man i så stor utsträckning som möjligt i avtalen skriver in att krav på sådan ersättning endast får riktas mot organisationen. En sådan lösning är även förutsedd i utredningens lagförslag. Skulle ett avtal sakna bestämmelse om att krav på ersättning endast får riktas mot organisationen och har t. ex. en skolmyndighet som en följd härav tvingats utge ersättning till en upphovsman, får det bero på en tolkning av avtalet och övriga omständigheter huruvida myndigheten skall anses vara berättigad att av organisationen återfå vad den har utgivit.

Den andra frågan gäller rätten för upphovsmän som inte tillhör en organisation att få del av ersättning som avsatts för kollektiva ändamål. Enligt utredningens förslag får utanförstående upphovsmän som huvudregel godta att ersättning avsatts för sådana ändamål. Utredningen framhåller samtidigt att utanförstående upphovsmän i så fall bör vara berättigade till stipendier o. d. efter samma normer som medlemmarna. För egen del vill jag instämma i detta uttalande angående den föreslagna ordningens innebörd i detta hänseende. Skulle en organisation ha bestämt att medel som har influtit i ersättning för fotokopiering inom undervisningsverksamhet skall användas för t. ex. en stipendiefond från vilken stipendier efter vissa grunder skall utdelas till medlemmar i organisationen, bör utanförstående upphovsmän som regel vara berättigade till stipendier på samma grunder som medlemmarna. Detta

gäller i princip också beträffande utländska upphovsmän. Principen att skillnad i nu nämnda hänseende inte får göras mellan medlemmar och andra upphovsmän medför dock självfallet inte att alla utländska upphovsmän blir berättigade till stipendier ur en sådan stipendiefond på samma grunder som svenska medlemmar. Sålunda bör man i sammanhanget kunna bortse bl. a. från utländska upphovsmän som har utgett verk beträffande vilka det inte finns anledning anta att de används i beaktansvärd omfattning för kopiering i undervisningsverksamhet i Sverige. Mot bakgrund av vad som nu har sagts tillstyrker jag utredningens förslag i vad angår möjligheterna till individuell ersättning.

I avvaktan på den översyn av URL som utredningen skall göra bör bestämmelserna i enlighet med utredningsförslaget tills vidare tas in som en ny paragraf, 15 a §, i URL. Regleringen bör i enlighet med vad utredningen har föreslagit göras tillämplig även på det s. k. katalogskyddet i 49 § URL samt på fotografisk bild genom att i FotoL i en ny paragraf förs in en hänvisning till 15 a § i URL:

2.6 Vissa särskilda frågor rörande medlingslagen

När det gäller den föreslagna medlingslagen har jag redan tidigare anslutit mig till tanken på att man i vissa situationer, där ett avtalslöst tillstånd föreligger, bör ha möjligheter till ett medlingsförfarande i enlighet med vad som utredningen har föreslagit.

I fråga om utformningen av lagen har inga anmärkningar eller synpunkter anförts från remissinstanserna. Även jag anser att lagen bör utformas i överensstämmelse med vad utredningen har föreslagit.

Lagen är enligt förslaget tillämplig endast när tvist uppkommer om ingående av sådant avtal om reprografiskt mångfaldigande som avses i den föreslagna 15 a § URL och därtill hänvisande bestämmelser. Det finns emellertid anledning anta att bestämmelser om medlingsförfarande skulle kunna vara av värde även i andra situationer när tvist uppkommer om ingående av avtal på det upphovsrättsliga området. Det skulle därför kunna övervägas att ge lagen ett vidsträcktare tillämpningsområde. Det är emellertid för tidigt att i dag bedöma i vilka situationer lagen lämpligen bör komma till användning. Man bör i stället från fall till fall bedöma huruvida lagen bör göras tillämplig och därefter vid behov företa erforderliga författningsändringar. Jag vill också påpeka att upphovsrättsutredningen i sitt fortsatta arbete kan komma in på frågan hur ett medlingsförfarande tekniskt skall inordnas i det upphovsrättsliga regelsystemet. För dagen bör därför den föreslagna medlingslagen göras tillämplig endast i den omfattning som utredningen har föreslagit.

2.7 Ikraftträdande

Jag föreslår att lagstiftningen skall träda i kraft den 1 januari 1980.

3 Upprättade lagförslag

I enlighet med det anförda har inom justitiedepartementet upprättats förslag till

1. lag om ändring i lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk,
2. lag om ändring i lagen (1960:730) om rätt till fotografisk bild,
3. lag om medling i vissa upphovsrättstvister.

Förslagen bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 3*.

4 Specialmotivering

4.1 Förslaget till lag om ändring i lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk

15a §

Paragrafen innehåller i första stycket den grundläggande bestämmelsen om avtalslicensens omfattning och innebörd. Bestämmelsen gäller i fråga om lärare eller annan, som på grund av avtal ingånget av organisation som företräder ett flertal svenska upphovsmän på området äger rätt att för sin undervisning genom reprografiskt förfarande framställa exemplar av verk. Sådan lärare eller annan får för samma ändamål även framställa exemplar av utgivet verk av upphovsman, som icke företräds av organisationen.

BONUS har anfört att det av bestämmelsen bör framgå vem som är motpart till upphovsmannaorganisationen. En precisering på denna punkt skulle enligt BONUS öka skyddet för de berörda upphovsmännen.

Enligt min mening skulle det emellertid vara förenat med stora svårigheter att åstadkomma en sådan precisering i lagtexten. Frågan om vem som kan vara motpart till upphovsmannaorganisationen varierar starkt beroende på avtalets natur. I skolkopieringsavtalet är staten motpart till organisationerna. I andra fall kan t. ex. en kommun uppträda som motpart i egenskap av huvudman för den skola det gäller men avtal kan också ingås direkt med en läroanstalt eller annan institution. Såsom utredningen har anfört får det anses följa redan av stadgandets funktion att endast den kan godtas som motpart, som verkligen kan antas vara i stånd att uppfylla de förpliktelser som ett sådant avtal för med sig.

Avtalslicensbestämmelsen avser kollektiva avtal om kopiering i undervisningsverksamhet. Detta avses enligt utredningen komma till uttryck dels genom att stadgandets verkningar anknyts till avtal som ger lärare eller annan rätt att kopiera "för sin undervisning", dels genom bestämmelsen i andra stycket, att framställt exemplar bara får utnyttjas inom "undervisningsverksamhet" som avses i avtalet. I betänkandet uttalas att begreppet undervisningsverksamhet synes böra begränsas så, att det endast hänförs undervisning, som bedrivs av lärare i organiserade former, som är av viss varaktighet och som är inriktad på att meddela kunskaper eller färdigheter.

Åtskilliga remissinstanser har haft synpunkter på bestämmelsernas utformning på denna punkt och på omfattningen av begreppet undervisningsverksamhet enligt utredningens förslag. Några av dessa

remissinstanser har ansett att den av utredningen föreslagna bestämningen av begreppet bör framgå av lagtexten. Andra remissinstanser har uttalat farhågor för att begreppet kan komma att tolkas allt för snävt och efterlyst preciseringar i vissa avseenden. *Statens konstmuseer* och *statens kulturråd* har framhållit vikten av att den föreslagna bestämmelsen verkligen kommer att omfatta den pedagogiska verksamhet som bedrivs vid landets många museer. Några remissinstanser, däribland UHÄ, har tagit upp frågan om definitionen av begreppet undervisning inom högskolesektorn. Dessa remissinstanser har anfört att forskarutbildning bör hänföras till begreppet undervisning i förslagets mening. *Studieförbundet folkuniversitetet* har riktat kritik mot ett uttalande av utredningen att studieförbundens studiecirkelverksamhet f. n. torde få anses falla utanför det av utredningen föreslagna stadgandet. Folkuniversitetet framhåller att studieförbunden sedan en tid tillbaka har fört diskussioner med BONUS om möjligheterna att teckna ett kopieringsavtal. Om utredningens förslag skulle gå igenom, skulle detta enligt folkuniversitetets mening allvarligt försvåra studieförbundens och BONUS' möjligheter att finna en lösning på detta problem. Liknande synpunkter har framförts av *statens kulturråd* och ytterligare några remissinstanser inom folkbildningsområdet. Å andra sidan ifrågasätter *juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet* om inte utredningen gett begreppet undervisning en väl vidsträckt innebörd.

När det gäller kravet på att begreppet undervisningsverksamhet skall preciseras närmare i lagtexten vill jag understryka att bestämningen av detta begrepp får betydelse bara när ett avtal om kopiering anger tillämpningsområdet genom att direkt hänvisa till det föreslagna stadgandet eller då tillämpningsområdet för ett avtal går utöver undervisningsbegreppet. I alla andra fall blir det avgränsningen i det underliggande avtalet med upphovsmannaorganisationen som blir bestämmande för avtalslicensens tillämpningsområde. Detta innebär att bestämningen av begreppet undervisningsverksamhet i stadgandet kan väntas få betydelse bara i undantagsfall. Mot bakgrund härav kan det enligt min mening starkt ifrågasättas om det kan anses befogat att i lagtexten försöka införa en närmare precisering av begreppet, i all synnerhet som en sådan precisering av förklarliga skäl måste bli så allmänt hållen, att den i många fall skulle ge föga ytterligare ledning för bedömningen av konkreta situationer. Givetvis kan det inte komma i fråga att i lagtexten åstadkomma någon uppräkningsform som skall innefattas i begreppet. För egen del kan jag dock i allt väsentligt instämma i utredningens bedömning att den föreslagna bestämmelsen skall anses omfatta endast sådan undervisning, som bedrivs av lärare i organiserade former, som är av viss varaktighet och som är inriktad på att meddela kunskaper eller färdigheter. Undervisning som bedrivs t. ex. av museer och inom folkbildningsområdet får därför anses täckt av bestämmelsen i den mån den uppfyller dessa krav. Den verksamhet som bedrivs av studieförbundens studiecirkelverksamhet är dock av så skiftande karaktär att det enligt min mening inte kan komma i fråga att undantagslöst låta avtalslicensen omfatta sådan verksamhet. Utanför tillämpningsområdet måste falla t. ex. föredragsserier och annan

verksamhet som bedrivs i mera tillfälligt sammansatta grupper liksom verksamhet som huvudsakligen är inriktad på att ge deltagarna underhållning eller förströelse.

Den fotokopiering som förekommer inom ramen för forskarutbildningen vid universitet och högskolor torde i avsevärd utsträckning bestå i framställning av enstaka kopior för enskilda forskaraspiranternas eget bruk. Sådan kopiering täcks av URL:s bestämmelser om framställning av exemplar för enskilt bruk och är sålunda tillåten redan enligt gällande bestämmelser. I den mån lärarledd gruppundervisning av traditionellt slag förekommer även inom forskarutbildningen, kommer sådan undervisning att omfattas av avtalslicensbestämmelsen.

Sista meningen i tredje stycket har omformulerats i förhållande till utredningens förslag så att den klarare ger uttryck för vad som åsyftas, nämligen att de avtalsslutande parterna med bindande verkan för den utomstående upphovsmannen skall kunna föreskriva i kopieringsavtalet, att krav på ersättningen skall riktas mot organisationen.

4.2 Övriga lagförslag

De remitterade lagförslagen överensstämmer med utredningens förslag.

5 Hemställan

Jag hemställer att lagrådets yttrande inhämtas över förslagen till

1. lag om ändring i lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk,
2. lag om ändring i lagen (1960:730) om rätt till fotografisk bild,
3. lag om medling i vissa upphovsrättstvister.

6 Beslut

Regeringen beslutar i enlighet med föredragandens hemställan.

Statens offentliga utredningar
1978:69
Justitiedepartementet

*Bilaga 1 till
lagrådsremissen*

Upphovsrätt I

Fotokopiering inom
undervisningsverksamhet

Delbetänkande av upphovsrättsutredningen
Stockholm 1978

Till Statsrådet och chefen för justitiedepartementet

Genom beslut den 4 mars 1976 bemyndigade regeringen föredragande statsrådet att tillkalla högst tre sakkunniga med uppdrag att företa en allmän översyn av upphovsrättslagstiftningen. Med stöd av detta bemyndigande tillkallades den 12 mars 1976 såsom ledamöter numera generaldirektören Lennart Sandgren, tillika ordförande, rektorn och riksdagsledamoten Gösta Karlsson samt redaktören och riksdagsledamoten Sture Palm.

Sedan Sandgren på egen begäran entledigats från uppdraget, förordnades den 20 januari 1977 såsom ledamot och ordförande justitierådet Torwald Hesser.

Efter regeringsbemyndigande den 24 februari 1977 tillkallades den 25 februari 1977 ytterligare två ledamöter, nämligen författaren Lars Gustafsson samt rådmannen och riksdagsledamoten Inger Lindquist.

Till sekreterare förordnades den 12 mars 1976 hovrättsassessorn Christer Berg.

Utredningen har antagit namnet upphovsrättsutredningen.

Att såsom experter biträda utredningen förordnades den 12 mars 1976 advokaten Jörgen Bengtsson (entledigad på egen begäran den 24 februari 1977), vice verkställande direktören i Svenska Tidningsutgivareföreningen Karl-Henrik Ekberg, numera hovrättsrådet Jan Gehlin, förste ombudsmannen i Svenska Journalistförbundet C-H Hernlund, direktören i Teaterns Riksförbund Klas Holming, professorn Gunnar Karnell, verkställande direktören i Svenska gruppen av International Federation of Producers of Phonograms and Videograms (IFPI) Eddie Landquist, förbundsjuristen Gun Magnusson Sessler, verkställande direktören i Svenska Bokförläggareföreningen Jonas Modig, verkställande direktören i Föreningen Svenska Tonsättares Internationella Musikbyrå (STIM) u. p. a. Hans Nordmark, hovrättsassessorn Agne Henry Olsson, sakkunnig i justitiedepartementet, programjuristen vid Sveriges Radio AB Ulf Peyron, numera teaterchefen vid Malmö stadsteater Rolf Rembe, numera rättschefen i utbildningsdepartementet Arvid Sanmark, den 22 april 1976 verkställande direktören i Föreningen Svenska Läromedelsproducenter Olof Storm, den 25 februari 1977 kammarmusikern Yngve Åkerberg, Svenska Musikerförbundet, samt den 18 april 1977 hovrättsassessorn Lars Bergman, sakkunnig i utbildningsdepartementet, numera direktör i radionämnden (förordnad efter Sanmark, som avsagt sig uppdraget).

I direktiven anges att utredningen till särskild behandling skall ta upp frågor som sammanhänger med sådan fotokopiering och inspelning av TV-

program som sker för undervisningsverksamhet.

Utredningen får härmed såsom en första etapp överlämna betänkande med förslag till ändringar i den upphovsrättsliga lagstiftningen som avser fotokopiering inom undervisningsverksamhet. I anslutning härtill framläggs förslag till en ny lag med bestämmelser om medling i vissa upphovsrätts-tvister. I utformningen av förslagen har såväl ledamöter som experter deltagit.

Betänkandet är enhälligt. Särskilt yttrande har avgivits av ledamoten Sture Palm.

Stockholm den 11 september 1978

Torwald Hesser

Lars Gustafsson

Gösta Karlsson

Inger Lindquist

Sture Palm

/Christer Berg

Innehåll

<i>Förkortningar</i>	27
<i>Lagförslag</i>	
Förslag till lag om ändring i lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk	28
Förslag till lag om ändring i lagen (1960:730) om rätt till fotografisk bild	29
Förslag till lag om medling i vissa upphovsrättstvister	30
<i>Sammanfattning</i>	32
<i>Summary of the Report of the Committee</i>	36
1 Utredningsuppdraget	38
1.1 Inledning	38
1.2 Direktiven	38
1.3 Utredningsarbetets uppläggning	45
2 Allmän översikt över det upphovsrättsliga regelsystemet	48
2.1 Gällande svensk rätt	48
2.1.1 URL	48
2.1.2 FotoL	52
2.2 Internationella överenskommelser	53
2.2.1 Bernkonventionen	53
2.2.2 Världskonventionen om upphovsrätt	55
2.2.3 Andra internationella överenskommelser	57
2.3 Förhållandet mellan den internationella regleringen och den nationella lagstiftningen	57
2.4 Lagstiftningen i övriga nordiska länder	58
2.5 Nordiskt lagstiftningsarbete efter tillkomsten av URL och FotoL	58
3 Fotokopiering inom undervisningsverksamhet	59
3.1 Nuvarande förhållanden	59
3.1.1 Utvecklingen av nya kopieringsmetoder	59
3.1.2 De nya kopieringsmetodernas användning inom undervisningsverksamhet	60
3.1.3 Den upphovsrättsliga regleringen	60

3.1.3.1	Gällande svensk rätt	60
3.1.3.2	De internationella konventionerna	61
3.1.3.3	Utländsk rätt	62
3.1.3.4	Förslag till internationell reglering	64
3.1.4	Förslaget enligt NUK	65
3.1.4.1	De svenska sakkunnigas förslag till reglering	65
3.1.4.2	Remissbehandlingen av det svenska förslaget	66
3.1.4.3	De danska, finländska och norska sakkunnigas förslag till reglering	67
3.1.5	1978 års skolkopieringsavtal	67
3.1.5.1	Inledning	67
3.1.5.2	Avtalets tillämpningsområde m. m.	68
3.1.5.3	Resultat från kopieringsredovisningar 1973 och 1977	68
3.1.6	Förvaltningsorganisationen BONUS	68
3.1.6.1	Organisation	68
3.1.6.2	Syfte och uppgifter	69
3.1.6.3	Verksamhet	69
3.2	Utredningens allmänna överväganden	70
3.3	Specialmotivering	78
3.3.1	Förslaget till lag om ändring i lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk	78
3.3.2	Förslaget till lag om ändring i lagen (1960:730) om rätt till fotografisk bild	86
3.3.3	Förslaget till lag om medling i vissa upphovsrätts- tvister	87
	<i>Särskilt yttrande av ledamoten Sture Palm</i>	<i>93</i>
	<i>Bilaga 1 1978 års skolkopieringsavtal</i>	<i>94</i>
	<i>Bilaga 2 Översikt över undervisningsformer särskilt inom vuxenutbildningen</i>	<i>104</i>
	<i>Bilaga 3 Sammanställning över nu förekommande undervisningsformer med angivande av huvudmannaskap och tillsynsmyndighet</i>	<i>114</i>

Förkortningar

ALB	Arkivet för ljud och bild
AUU-sakkunniga	De år 1967 tillsatta sakkunniga (U 1968:49) för förhandling om avtalsreglering av upphovsrättsliga frågor på undervisningsområdet
BONUS	Den år 1973 bildade ideella föreningen Bild Ord Not – Upphovsrättslig Samorganisation (BONUS)
FotoL	Lagen (1960:730) om rätt till fotografisk bild
NUK	Den år 1970 tillsatta utredningen med sakkunniga från Danmark, Finland, Norge och Sverige för översyn av den upphovsrättsliga lagstiftningen (kommittén är numera upplöst)
URL	Lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk

Lagförslag

1. Förslag till

Lag om ändring i lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk

dels att 49 § skall ha nedan angivna lydelse,

dels att i lagen skall införas en ny paragraf, 15 a §, av nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

15 a §

Lärare eller annan, som på grund av avtal ingånget av organisation som företräder ett flertal svenska upphovsmän på området äger rätt att för sin undervisning genom reprografiskt förfarande framställa exemplar av verk, må för samma ändamål även framställa exemplar av utgivet verk av upphovsman, som icke företrädes av organisationen. Vad sålunda stadgats gäller dock ej om upphovsmannen hos organisationen meddelat förbud mot sådant mångfaldigande.

Framställning av exemplar enligt första stycket får endast avse verk av samma slag som omfattas av avtalet med organisationen. Även i övrigt gälla de villkor i fråga om rätten till mångfaldigande som föreskrivas i avtalet. Framställt exemplar får dock endast utnyttjas inom undervisningsverksamhet som avses i avtalet.

Vad i avtalet eller inom organisationen må ha bestämts i fråga om ersättning för framställning av exemplar enligt avtalet skall även gälla för

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

upphovsmän, som icke företrädas av organisationen. Utan hinder härav har upphovsman, som visar att hans verk mångfaldigats med stöd av denna paragraf, rätt till ersättning som hänför sig till mångfaldigandet, om han begär det inom ett år efter utgången av det år då mångfaldigandet ägde rum. I avtalet må föreskrivas att krav på sådan ersättning endast får riktas mot organisationen.

49 §¹

Katalog, tabell eller annat dylikt arbete, vari sammanställts ett stort antal uppgifter, må ej utan framställarens samtycke eftergöras, förrän tio år förflutit efter det år, då arbetet utgavs.

Vad i 9 §, 11 § första stycket, 14, 22 a–22 c, 24 och 24 a §§ sägs skall äga motsvarande tillämpning beträffande arbete som avses i denna paragraf. Är sådant arbete eller del därav föremål för upphovsrätt, må den ock göras gällande.

Vad i 9 §, 11 § första stycket, 14, 15 a, 22 a–22 c, 24 och 24 a §§ sägs skall äga motsvarande tillämpning beträffande arbete som avses i denna paragraf. Är sådant arbete eller del därav föremål för upphovsrätt, må den ock göras gällande.

Denna lag träder i kraft den

Den nya lagen skall tillämpas även på sådant verk och i 49 § avsett arbete som tillkommit före ikraftträdandet.

2. Förslag till**Lag om ändring i lagen (1960:730) om rätt till fotografisk bild**

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1960:730) om rätt till fotografisk bild att i lagen skall införas en ny paragraf, 7 a §, av nedan angivna lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

7 a §

Vad i 15 a § lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk är stadgat skall äga motsvarande tillämpning i fråga om rätten till fotografisk bild.

Denna lag träder i kraft den

Den nya lagen skall tillämpas även på fotografisk bild som framställts före ikraftträdandet.

¹ Senaste lydelse 1978:488.

3. Förslag till Lag om medling i vissa upphovsrättstvister

Härigenom föreskrivs följande.

1 § Bestämmelserna i denna lag tillämpas när tvist uppstår om ingående av sådant avtal om reprografiskt mångfaldigande av verk i undervisningsverksamhet, som avses i 15 a § lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk. Bestämmelserna i lagen gäller även i fråga om tvist om ingående av sådant avtal om reprografiskt mångfaldigande, på vilket nämnda lagrum äger tillämpning till följd av hänvisning i 49 § lagen om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk eller i 7 a § lagen (1960:730) om rätt till fotografisk bild.

2 § Leder förhandling om avtal som avses i 1 § ej till resultat, kan part påkalla medling.

Medling kan även påkallas av den som kan vara part i avtal som avses i 1 §, om av honom framställd begäran om förhandlingar i fråga om sådant avtal avvisas.

Medling påkallas genom framställning till regeringen.

3 § Medling skall påkallas inom två veckor från det att förhandlingar av part förklarats strandade eller begäran om förhandlingar avvisats.

4 § Medling äger rum inför förlikningsman. Denne utses av regeringen.

Försummar part, som kallas till förhandling inför förlikningsman, att inställa sig, kan förlikningsmannen på begäran av motpart anmäla förhållandet hos Stockholms tingsrätt. Denna kan förelägga parten vid vite att fullgöra sin förhandlingsskyldighet och kan på anmälan av förlikningsmannen utdöma vitet.

5 § Föreligger förslag till lösning från parterna, skall förlikningsförhandlingarna grundas på dessa förslag.

Uppnås ej enighet mellan parterna vid förhandling inför förlikningsmannen, kan han föreslå dem att låta tvisten avgöras av skiljemän. Han kan också medverka vid utseende av skiljemän.

6 § Förkastas slutligt medlingsförslag eller finner förlikningsmannen sig ej kunna framlägga medlingsförslag till följd av bristande medverkan från part, skall förhållandet, om parterna ej är ense om att hänskjuta tvisten till avgörande av skiljemän, av förlikningsmannen genast anmälas till regeringen.

7 § Har inom område som förut är reglerat genom avtal före avtalstidens slut framställts begäran om förhandlingar om nytt avtal skall, om ej annat överenskommes, gällande avtal anses tillämpligt även efter avtalstidens utgång, dock längst till de tidpunkter som anges i andra och tredje styckena.

Om medling påkallas, skall avtalet tillämpas längst till dess två veckor förflutit från det att slutligt medlingsförslag eller förslag enligt 5 § andra stycket förkastats eller förlikningsmannen enligt 6 § till regeringen anmält, att han till följd av bristande medverkan från part ej kunnat framlägga medlingsförslag.

Om medling ej påkallas, skall avtalet tillämpas till dess den i 3 § angivna tiden utgått.

8 § Den som är eller har varit förlikningsman får ej obehörigen yppa eller utnyttja vad han har fått kännedom om under sin verksamhet.

9 § Har parterna skriftligen överenskommit att medling inte skall äga rum, skall bestämmelserna i denna lag ej tillämpas.

Denna lag träder i kraft den

Sammanfattning

I enlighet med utredningsuppdraget lägger utredningen i delbetänkande fram förslag rörande fotokopiering inom undervisningsverksamhet.

Genom den tekniska utvecklingen under senare år har framkommit allt billigare och effektivare metoder för mångfaldigande av tryckt material genom fotografi och liknande teknik (fotokopiering, kontorsoffset m. m.). Apparater för masskopiering baserade på de nya metoderna har fått stor spridning inom olika sektorer av samhällslivet, såsom undervisning, forskning, förvaltning och näringsliv.

Vad särskilt angår undervisningsväsendet är det sedan länge vanligt att man kopierar tryckt och annat material till bruk för undervisningen. På detta sätt utnyttjas bl. a. olika slags förlagsmässigt utgivna produkter såsom böcker, samlingsverk, tidningar och tidskrifter. Detta sker på alla nivåer inom undervisningen. Kopieringen sker i det enskilda fallet vanligen i en relativt liten upplaga men är sammantaget av mycket stor omfattning.

Till stor del är det material som kopieras i undervisningsverksamhet skyddat enligt lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk (URL). Skyddade alster får kopieras för enskilt bruk utan medgivande av upphovsmannen, under förutsättning att endast enstaka exemplar framställs. För kopiering härutöver fordras upphovsmannens tillstånd.

Undervisningsväsendets kopieringsbehov avser till mycket stor del skyddat material. Samtidigt är det uppenbart att erforderliga tillstånd till kopiering inte kan erhållas genom individuella avtal med upphovsmännen. Det är praktiskt ogenomförbart att varje lärare eller undervisningsinstitution eller ens en gemensam organisation eller annan företrädare för dessa skulle sluta individuella avtal med alla berörda upphovsmän. Undervisningsväsendets behov av kopieringsmöjligheter måste därför tillgodoses på annat sätt.

Utredningens uppgift i detta delbetänkande har varit att föreslå en ändamålsenlig lösning av här föreliggande problem.

En utgångspunkt för utredningen har härvid varit att frågan inom en väsentlig sektor, nämligen det allmänna skolväsendet, fått en praktiskt tillfredsställande lösning genom att staten ingått kollektivt avtal med ett antal organisationer och sammanslutningar på upphovsrättens område (det s. k. skolkopieringsavtalet, se prop. 1977/78:100, bilaga 12 s. 243). Det första avtalet ingicks år 1973. År 1976 träffades ett nytt, tvåårigt avtal. Detta avtal har den 26 juni 1978 i sin tur ersatts av ett nytt avtal, som gäller fr. o. m. den 1 juli 1978 t. o. m. den 30 juni 1979. Regleringen omfattar utbildning som

staten, kommun eller landstingskommun är huvudman för och som står under tillsyn av skolöverstyrelsen. Avtalet innebär, att lärare inom berörda undervisningsanstalter fått ett generellt tillstånd att under avtalstiden och på de villkor i övrigt som angivits i avtalet kopiera skyddade alster i fråga om vilka rättigheterna tillkommer rättsinnehavare som företräds av de avtalslutande organisationerna. Den i avtalet bestämda ersättningen betalas av staten. Ersättningen erläggs till en av de avtalslutande organisationerna bildad förvaltningsorganisation, BONUS. Denna har till uppgift att bl. a. fördela de inkasserade medlen mellan de avtalslutande organisationerna.

I ett antal specialfall har organisationerna ingått kopieringsavtal direkt med vissa skolor. Inom övriga sektorer av undervisningsväsendet är förhållandena ännu oreglerade. För högskoleområdet föreligger ett förslag till avtal som utarbetats av de s. k. AUU-sakkunniga (U 1968:49) på grundval av förhandlingar med samma organisationer som är parter i skolkopieringsavtalet.

Enligt utredningens mening bör frågan även i framtiden lösas genom kollektiva avtal av den typ som sålunda redan finns inom det allmänna skolväsendet.

Utredningen fastslår emellertid att frågan inte kan få en fullständig lösning genom kollektiva avtal. Detta sammanhänger med att de svenska organisationernas avtal endast binder organisationernas egna medlemmar. Utländska upphovsmän blir i allmänhet inte bundna, eftersom de i regel står utanför organisationerna. Inom skolområdet betyder detta förhållande mindre, eftersom man i skolarbetet använder utländska verk endast i begränsad utsträckning. Inom högskoleområdet är det däremot nödvändigt att även utländska verk blir tillgängliga för kopiering. Det bör för övrigt uppmärksammas att även en del svenska upphovsmän står utanför organisationerna. En kollektiv lösning som endast gäller inom ramen för organisationernas verksamhetsområden är därför principiellt otillräcklig även om det skulle gälla att enbart tillgodose kopieringsbehovet i fråga om svenska verk.

Utredningens förslag går ut på att det kollektiva avtalssystemet kompletteras med lagbestämmelser som föreskriver att vissa slags avtal får omfatta även upphovsmän som inte är medlemmar i avtalslutande organisation. En förebild till en sådan lösning finns i 22 § URL, som i fråga om utsändning i radio och TV av utgivna verk föreskriver en ordning av liknande slag. En sådan utsträckt verkan av ett ingånget upphovsrättsligt avtal brukar benämnas avtalslicens.

Enligt förslaget tas bestämmelser i ämnet upp i en ny paragraf i URL, 15 a §.

Det av utredningen föreslagna systemet innebär att upphovsmännens organisationer, liksom hittills, förhandlar om kollektiva kopieringsavtal på grundval av medlemmarnas upphovsrättsliga ensamrätt. Nyheten i förslaget är att ett av organisationerna ingånget avtal blir bindande även för utomstående upphovsmän. Denna verkan – avtalslicens – uppkommer både för svenska upphovsmän, som av olika anledningar står utanför organisationerna, och för utländska upphovsmän.

För att ett kollektivt avtal skall kunna åberopas som grund för avtalslicens fordras enligt förslaget att det på upphovsmannasidan ingåtts av organisation eller organisationer som företräder "ett flertal" svenska upphovsmän på

området. Uttrycket är hämtat från 22 § URL och innebär krav på att avtalsslutande organisation skall vara representativ för det område det gäller.

Förslaget reglerar endast verkan av kollektiva avtal som avser kopiering inom undervisningsverksamhet. Utredningen har ingående diskuterat vilken innebörd som bör inläggas i denna term. Betydelsefulla områden som täcks av uttrycket är dels undervisning i grundskola, gymnasieskola (med tillhörande specialkurser) och högskolor, dels kommunal vuxenutbildning, statlig vuxenutbildning, folkhögskolor, arbetsmarknadsutbildning, löntagarorganisationernas centrala kursverksamhet och personalutbildning inom den offentliga sektorn och inom näringslivet.

Kollektiva avtal ger rätt åt lärare m. fl. att för sin undervisning kopiera verk av upphovsmän som är medlemmar i avtalsslutande organisation. Förslaget innebär att de på grund av avtalslicens också får för sin undervisning kopiera verk av upphovsman som inte är medlem av sådan organisation. Bl. a. av hänsyn till gällande konventioner på området (Bernkonventionen och Världskonventionen om upphovsrätt) upptas emellertid i förslaget en bestämmelse av innebörd att utomstående upphovsman – oavsett om individuell vetorätt är föreskriven i avtalet eller inte – alltid skall ha rätt att meddela förbud mot att hans verk kopieras.

Av avtalslicensens funktion följer att kopieringsrätten endast får avse verk av samma slag som omfattas av det kollektiva avtalet. Även i övrigt skall i fråga om rätten att kopiera gälla de villkor som är föreskrivna i avtalet. Detta innebär bl. a. att i avtalet angivna begränsningar i kopieringsrätten skall tillämpas även i fråga om verk av utomstående upphovsmän. Avnämare skall vidare betala samma ersättning för kopiering av de utomstående upphovsmännens verk som för kopiering av de verk som omfattas av avtalet.

I det föreslagna systemet med avtalslicens ingår också bestämmelser som avser att likställa utomstående upphovsmän med upphovsmän som företräds av avtalsslutande organisation, när det gäller fördelningen av medel som influtit som ersättning för fotokopieringen. Enligt huvudprincipen skall föreskrifterna härom, vare sig dessa finns i själva avtalet eller bestämts internt inom den avtalsslutande organisationen, vara bindande även för utomstående upphovsmän. Om en organisation således bestämt att ersättningsmedlen t. ex. skall avsättas till kollektiva ändamål, såsom pensioner eller stipendier, får de utomstående upphovsmännen som regel godta detta. Bl. a. av hänsyn till de förut nämnda konventionerna föreslås emellertid att utomstående upphovsman skall, om han begär det, ha rätt till individuell ersättning för kopiering av hans verk. För krav på sådan ersättning föreslås viss kortare preskriptionstid. Vidare förutsätts för sådan ersättning att upphovsmannen själv förebringa utredning om i vilken omfattning som hans verk har kopierats.

I anslutning till den föreslagna lagtexten i 15 a § URL kan slutligen nämnas att utredningen som sammanfattande benämning på hithörande kopieringsmetoder använt termen "reprografiskt förfarande". Denna term omfattar inte blott fotokopiering i trängre mening utan även t. ex. kontorsoffset, mikrofilmning och liknande. Även äldre kopieringsmetoder, såsom stencil och elektrostencil, omfattas.

Bestämmelserna om avtalslicens skall enligt förslaget även gälla i fråga om

kopiering av kataloger m. m., som är skyddade enligt 49 § URL, samt fotografier, som är skyddade enligt lagen (1960:730) om rätt till fotografisk bild.

För att främja att sådana kollektiva avtal som skall ligga till grund för den föreslagna avtalslicensen kommer till stånd, lägger utredningen fram ett förslag med bestämmelser om ett medlingsförfarande. Det föreslås att bestämmelserna tas in i en särskild lag, benämnd *Lag om medling i vissa upphovsrättstvister*.

Den grundläggande principen i förslaget är att medling skall kunna påkallas för att lösa tvist som uppkommer i fråga om ingående av kollektiva kopieringsavtal inom undervisningsväsendet. Medling skall kunna påkallas både av den som vill erhålla kopieringsrätt och av berörda upphovsrättsorganisationer.

Medlingsförfarandet har i första hand till uppgift att få till stånd en överenskommelse mellan parter i det fall då förhandlingar mellan dem har strandat. Det föreslås emellertid att medling även skall kunna upptas i sådant fall då parts begäran om avtal har avvisats utan att förhandlingar har ägt rum. Förslaget innehåller vidare bestämmelser som, för det fall att medling inleds på ett redan avtalsreglerat område, förebygger att avtalslöst tillstånd inträder under medlingsförfarandet till följd av att gällande avtalstid löper ut.

I fråga om förfarandet föreslås att medling äger rum inför en av regeringen tillsatt förlikningsman. Framställning om medling skall göras till regeringen viss kortare tid efter det att förhandlingarna har strandat eller begäran om förhandlingar har avvisats. Det ankommer på förlikningsmannen att pröva om förutsättningar för medling föreligger. Försummar part att efter kallelse inställa sig till förhandling inför förlikningsmannen, kan domstol på anmälan av förlikningsmannen utdöma förelagt vite. Förlikningsförhandlingarna skall i huvudsak grundas på förslag som läggs fram av parterna själva. Förlikningsmannen har dock självfallet rätt att föreslå jämkningar och medgivanden som enligt hans mening är ägnade att bidra till en lösning av tvistefrågan. Parterna har också möjlighet att hänskjuta tvisten till avgörande enligt lagen (1929:145) om skiljemän. Om medling misslyckas skall förlikningsmannen genast anmäla detta till regeringen. För förlikningsmannen föreskrivs tystnadsplikt.

Lagen föreslås bli dispositiv. Parterna kan således överenskomma att medlingsförfarande ej skall tillämpas. En sådan överenskommelse kan begränsas till viss fråga. För att gälla skall överenskommelsen vara skriftlig.

Summary

In this report the Government Committee on Revision of the Copyright Law in Sweden submits proposals concerning photocopying in schools and other educational institutions.

The proposal is in two parts. One contains certain amendments to the Copyright Act and the Act on Rights in Photographic Pictures. The other part is a Draft Act on Mediation in Certain Copyright Disputes.

The proposed amendments to the existing Acts imply the introduction of the system of so-called extended collective agreement licences to photocopying activities in educational institutions. This means that in certain circumstances the provisions contained in a collective contract on photocopying shall also be applicable to authors who are not members of the contracting organization. The proposed system applies in cases where under a contract concluded with an organization representing a substantial proportion of Swedish authors in a certain field, a teacher or another person has the right to photocopy works published by the members of that organization for use in his teaching activities. The proposed system implies that in such a case he also has the right to reproduce, for the same purposes, works by authors who are not represented by the organization. This does not, however, apply if the author concerned has forbidden such reproduction.

In principle, only works of the same kind as those covered by the contract may be reproduced in this manner. The conditions laid down in the contract as to the number of copies which may be made, the remuneration to be paid etc. shall also apply to authors not represented by the contracting organization. Such authors, however, are always entitled to claim individual remuneration. Such claims must be submitted within twelve months from the expiry of the year in which the photocopying was done.

There is a great need for photocopying in schools and consequently a great public interest in satisfactorily solving copyright problems arising in this connection. It is thus considered essential to have machinery available for acquiring and safeguarding the rights necessary for such photocopying. The proposed Act on Mediation in Certain Copyright Disputes contains provisions to this end. The Act is applicable in cases where the negotiations for contracts on photocopying in educational institutions do not result in the conclusion of such contracts. In these cases, any of the parties to the negotiations can request the Government to appoint a mediator. This procedure can also be resorted to when one party's request for negotiations has been rejected by the other party. The mediator shall seek to reconcile the

parties and help to negotiate a contract. If his efforts are not successful he shall communicate this fact to the Government. The proposed Act also includes provisions on the prolongation of existing contracts in certain cases.

1 Utredningsuppdraget

1.1 Inledning

Bestämmelser om den upphovsrätt som tillkommer författare, kompositörer och konstnärer m. fl. finns i de nordiska länderna intagna i särskilda lagar. I *Danmark* gäller sålunda i detta hänseende lov nr 158 af 31. maj 1961 om ophavsretten til litteraere og kunstneriske vaerker samt lov nr 157 af 31. maj 1961 om retten til fotografiske billeder, i *Finland* lagen (404/61) den 8 juli 1961 om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk samt lagen (405/61) den 8 juli 1961 om rätt till fotografisk bild, i *Island* lagen nr. 73 av den 29 maj 1972 om upphovsrätt, i *Norge* lov av 12. mai 1961 nr 2 om opphavsrett til åndsverk m. v. och lov av 17. juni 1960 nr 1 om rett til fotografi samt i *Sverige* lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk samt lagen (1960:730) om rätt till fotografisk bild. Lagarna har tillkommit i nordiskt samarbete.

Upphovsrätten är ett område med stark internationell prägel. Av grundläggande betydelse för den internationella regleringen av upphovsrätten är den år 1886 tillkomna Bernkonventionen för skydd av litterära och konstnärliga verk. De till konventionen anslutna staterna bildar en union för skydd av litterära och konstnärliga verk. Till Bernkonventionen är för närvarande ett sjuttiotat staten anslutna, däribland de nordiska länderna. Bernkonventionen har senast reviderats i Paris år 1971.

Av betydelse i internationella sammanhang är förutom Bernkonventionen också bl. a. den år 1952 ingångna Världskonventionen om upphovsrätt. Även denna reviderades år 1971.

1.2 Direktiven

Nordiska ministerrådet (justitie-, utbildnings- och kulturministrarna) beslutade vid ett möte i Oslo den 22 maj 1975 att en översyn av den nordiska upphovsrättslagstiftningen skulle ske. Ministerrådet enades därvid om att följande riktlinjer skulle ligga till grund för revisionsarbetet.

Den upphovsrättsliga lagstiftningen i de nordiska länderna bygger liksom de internationella konventionerna på huvudprincipen att den som har skapat ett litterärt eller konstnärligt verk har ensamrätt att bestämma över de väsentliga formerna för utnyttjande av detta. Denna rätt omfattar såväl olika former för att ekonomiskt utnyttja ett verk (mångfaldigande, offentligt framförande m. m.) som vissa ideellt betonade

rättigheter (rätt att bli namngiven som upphovsman och rätt att motsätta sig kränkande behandling av verket etc.). Upphovsrätten skyddar dessa rättigheter genom ett privaträttsligt regelsystem. Skydd enligt liknande principer ges också de s. k. närstående rättigheterna, dvs. de rättigheter som tillkommer utövande konstnärer, framställare av grammfonskivor eller andra ljudupptagningar och radio- och televisionsföretag. Vissa inskränkningar finns i den ensamrätt som sålunda tillkommer upphovsmän och andra rättighetshavare.

Det upphovsrättsliga ensamrättsystemet ger den enskilde upphovsmannen ett gott skydd och innebär en värdefull stimulans för kulturlivet. Reglerna har emellertid sina rötter i en tid då samhällsförhållandena var andra än nu. Tillämpningen av det upphovsrättsliga systemet har med tiden medfört åtskilliga problem både för upphovsmännen själva och för dem som önskar utnyttja deras verk. Detta beror huvudsakligen på den tekniska utveckling som har ägt rum men i någon mån också på att upphovsrättsligt skyddade prestationer i ökad utsträckning är resultatet av kollektiva insatser av flera upphovsmän.

Som resultat av den tekniska utvecklingen tillkommer ständigt nya former för utnyttjande av upphovsrättsligt skyddade verk. Som exempel kan nämnas fotokopiering, mikrofilmning, bandinspelning och videogram samt datamaskiner, kabel-TV och kommunikationssatelliter. Sådana nya former möjliggör ökad spridning och vidgat utnyttjande av resultatet av konstnärligt skapande, vetenskaplig forskning och annat intellektuellt arbete. Det är givetvis ett allmänt intresse att dessa möjligheter tillvaratas. Samhällsutvecklingen har i de flesta länder medfört ett ökat behov av att kunna använda upphovsrättsligt skyddat material för information och andra ändamål i olika former av offentlig verksamhet, såsom undervisning, forskning och förvaltning. Även inom det privata näringslivet föreligger sådana behov. Användningen sker ofta med anlitande av moderna tekniska hjälpmedel.

Upphovsmännen är i allmänhet intresserade av att deras verk blir utnyttjade och de kan därför inte ha något intresse av att den upphovsrättsliga lagstiftningen hindrar en naturlig tillgång till deras verk. De moderna tekniska hjälpmedlen kan på en del områden inte användas för mångfaldigande och spridning av upphovsrättsligt skyddade verk om samtycke från upphovsmännen krävs för varje enskilt utnyttjande. Det bör också framhåvas att den tekniska utvecklingen har medfört att det blivit svårare för upphovsmännen att hävda sina rättigheter, eftersom utnyttjandet av deras verk ofta inte kan kontrolleras. Det är av praktiska skäl nästan omöjligt att kontrollera t. ex. om böcker eller noter mångfaldigas genom fotokopiering för användning i en större men sluten krets av personer.

Motsvarande gäller om en radio- eller televisionsutsändning eller en grammfoninspelning tas upp på ljud- eller videoband, i vart fall om banden inte distribueras i kommersiella sammanhang. Erfarenheten visar också att nya tekniska hjälpmedel faktiskt används för spridning av skyddade verk på ett sätt som står i strid mot gällande lagstiftning. Med fortsatt teknisk utveckling får det antas att det blir allt vanligare att verk utnyttjas i former som upphovsmännen inte kan effektivt kontrollera.

Upphovsrättens konstruktion som en individuell rätt för upphovsmannen att förfoga över sitt verk har således sina brister när det gäller att bereda upphovsmännen ersättning för användningen av deras verk. Det principiella krav på samtycke från upphovsmannen som lagstiftningen uppställer medför också att verken inte används i den utsträckning som är möjligt, eftersom de presumtiva användarna kan finna det besvärligt och tidsödande att få ett avtal med verkets upphovsman eller upphovsmän till stånd. I de fall då flera upphovsmän eller utövande konstnärer har rätt att förfoga över ett verk, och rättigheterna inte har samlats på en hand, såsom kan vara fallet t. ex. med ett televisionsprogram, kan förhandlingarna om ett avtal ta lång tid och stjälpas av att någon eller några av upphovsmännen eller de utövande konstnärerna vägrar att ge sitt samtycke till den nya användningen. Härigenom hämmas ett ändamålsenligt

utnyttjande av de tekniska möjligheterna. Detta får negativa verkningar för både upphovsmanna- och utnyttjarsidan.

I syfte att försöka lösa en del av de nämnda svårigheterna har upphovsmän och andra rättsinnehavare redan nu på vissa områden skapat organisationer som i förhållande till utnyttjarna av deras verk är bemyndigade att handla på den enskilde rättsinnehavarens vägnar. Detta gäller inte minst på musikområdet, där organisationer kan sägas handha förvaltningen av all skyddad musik. Vidare har man i lagstiftningen infört begränsningar i ensamrätten genom s. k. tvågs- och avtalslicenser. Dessa innebär att upphovsmännens ensamrätt på några områden har reducerats till en rätt till vederlag. På senare tid har man också försökt finna lösningar som innebär att kraven på individuellt samtycke av varje upphovsman och individuell ersättning efterges till förmån för ett kollektivt system. Sålunda har i Sverige staten och ett stort antal organisationer inom det upphovsrättsliga området träffat ett avtal om mångfaldigande inom skolväsendet. Enligt avtalet har lärarna i skolorna rätt att utan samtycke av rättsinnehavaren kopiera i betydande utsträckning utöver vad som följer av upphovsrättslagen. Staten utger ersättning för kopiering till en av upphovsrättsorganisationerna upprättad ideell förening, som beslutar om medlens fördelning. Avtalet utgår från att ersättningen i allt väsentligt skall användas för kollektiva ändamål.

Det upphovsrättsliga regelsystemet innebär att det ekonomiska utbyte som den enskilde upphovsmannen erhåller blir beroende av den spridning verket får. Upphovsrätten är därför främst av betydelse för upphovsmän som lyckas vinna framgång hos den stora publiken och som kan göra sig gällande på den kommersiella marknaden. För konstnärer som ännu inte vunnit rykte och erkännande har upphovsrätten knappast något ekonomiskt värde. Det har därför blivit nödvändigt att på annat sätt skapa förutsättningar för ett rikt och mångfasetterat kulturskapande. Av särskild betydelse härvidlag är det omfattande stöd som i olika former i dag ges åt kulturell verksamhet från samhällets sida. Även på andra sätt verkar samhället för att underlätta eller möjliggöra kulturskapande. Mot denna bakgrund ter det sig rimligt att det upphovsrättsliga regelsystemet utformas på ett sätt som beaktar samhällets intresse av att upphovsrätten inte lägger hinder i vägen för en önskvärd tillgång till upphovsrättsligt skyddade verk.

Med hänsyn till de svårigheter och nackdelar som nuvarande regler skapar har en översyn av den upphovsrättsliga lagstiftningen framstått som nödvändig. År 1970 tillsattes en utredning med sakkunniga från Danmark, Finland, Norge och Sverige för att göra en översyn av lagstiftningen mot bakgrund främst av den tekniska utvecklingen som ägt rum sedan upphovsrättslagarna i dessa länder kom till i början av 1960-talet. Kommittén avgav år 1974 ett delbetänkande om fotokopiering och bandinspelning särskilt inom undervisningsverksamhet (NU 21/73). Kommitténs förslag bygger i åtskilliga delar på ett system med s. k. avtalslicenser. Detta system förutsätter att ett avtal har slutits mellan utnyttjare av upphovsrättsligt skyddade verk och organisation, som företräder ett flertal upphovsmän på området, om utnyttjande av verk i vissa hänseenden. Avtalet ges med stöd av lagstiftning verkan för upphovsmän som står utanför organisationen. De sakkunniga har dock på åtskilliga punkter inte kunnat enas om de sakliga lösningarna.

Upphovsrättskommitténs arbete var inriktat på en begränsad översyn av den upphovsrättsliga lagstiftningen. Det är också givet att utrymmet för en genomgripande omdaning av upphovsrätten begränsas av att så stora delar av lagstiftningen på området bygger på internationella konventioner som de nordiska länderna har anslutit sig till. Mot bakgrunden av vad som förut har anförts är det emellertid angeläget att göra en allsidig inventering av behov av och möjligheter till nydaningar på området. Som närmare skall utvecklas i det följande finns det anledning att ställa sig tveksam till om ett avtalslicenssystem är den lämpligaste formen för en reglering av upphovsmännens rätt till ersättning vid fotokopiering och andra former för utnyttjande av deras verk.

Utredningsförslaget bör därför inte annat än i begränsade delar nu läggas till grund för lagstiftning. Fortsatta ansträngningar bör i stället göras att finna nya lösningar på de angivna problemen.

Mot bakgrund av vad som har anförts bör en allmän översyn göras av upphovsrätten. Denna utredning bör ske i nordiskt samarbete och avse rättsområdet som helhet.

En allmän strävan vid reformarbetet bör vara att främja ett större och mera rikhaltigt kulturutbud. En viktig målsättning bör vara att den upphovsrättsliga lagstiftningen utformas så att den i den praktiska tillämpningen kan fungera på ett ändamålsenligt sätt. Den individuella upphovsrätten måste alltså vara lagstiftningens utgångspunkt. För att de moderna tekniska hjälpmedlen för kulturspridning skall kunna användas på områden där angelägna behov finnes, bör emellertid, i den mån det är förenligt med gällande konventioner, ökade möjligheter skapas att utnyttja skyddade verk utan individuellt samtycke från rättighetshavarna och mot att vederlag ges i kollektiva former. De problem som den nuvarande ordningen har inneburit för såväl upphovsmän och andra rättighetshavare som utnyttjare av deras verk bör genom sådana särordningar kunna bemästras.

En central uppgift i utredningsarbetet blir att göra en rimlig avvägning mellan upphovsmännens intresse av att få bestämma över sina verk och det allmänna intresset av att dessa kan användas utan onödiga hinder. Däremot är syftet självfallet inte att ge dem som kommersiellt utnyttjar upphovsrättsligt skyddade alster obehöriga fördelar på upphovsmännens bekostnad. Vidare bör man inte rubba de rättigheter av ideell karaktär som enligt gällande lagstiftning tillkommer upphovsmännen.

En annan angelägen uppgift blir att på sådana områden, där ett fritt utnyttjande av upphovsrättsligt skyddat material måste anses skada upphovsmännens ekonomiska intressen, finna administrativt enkla lösningar på regleringen av ersättningsfrågorna. Lösningarna bör innebära att det ekonomiska utbytet för upphovsmännen som grupp inte kommer att försämrats och bör stå i överensstämmelse med den allmänna kulturpolitiken.

Det kan ifrågasättas om ett system med avtalslicens erbjuder den lämpligaste lösningen på frågan om ersättning till upphovsmännen för utnyttjande av deras verk. Skälen härtill är flera. Erfarenheterna av det svenska avtalet om skolornas grafiska och fotografiska mångfaldigande visar att ett sådant system medför omfattande administrativt arbete både för utnyttjaren, som förutsätts lämna vissa uppgifter om kopieringens omfattning, och för organisationer som företräder rättsinnehavarna (upphovsmän, förläggare, tidningsutgivare m. fl.). Det finns anledning anta att en avtalslösning på andra områden, exempelvis inom näringsliv och förvaltning, skulle medföra ännu större problem. På dessa områden finns flera parter på utnyttjarsidan. Det bör också beaktas att organisationsväsendet på upphovsmannasidan inte är utbyggt i samma utsträckning i de olika nordiska länderna. Särskilt när det gäller näringsliv och organisationer är förhållandena dessutom sådana att det knappast torde bli möjligt att enas om ett lika schabloniserat redovisningssystem som i det svenska skolväsendet. Att i den upphovsrättsliga lagstiftningen föra in föreskrifter om avtalslicens kan medföra ytterligare komplikationer, bl. a. om det behövs särskilda anordningar för att tillgodose upphovsmän som står utanför de avtalslutande organisationerna. Med hänsyn till vad nu sagts kan det ifrågasättas om de administrativa kostnader som ett avtalslicenssystem för med sig kommer att stå i rimlig proportion till de fördelar som upphovsmännen – som grupp eller som individer – har av ett sådant system.

Det bör också övervägas vilka verkningar som nya lösningar kan få både för produktion och distribution av upphovsrättsligt skyddade verk.

Översynen bör avse inte bara upphovsmännens rättigheter utan också de förut nämnda s. k. närstående rättigheterna.

Som tidigare framhållits är möjligheterna för en mera grundläggande reform av upphovsrätten begränsade med hänsyn till de nordiska ländernas internationella konventionsförpliktelser på området. Förekomsten av ett internationellt rättssystem,

som omfattar ett mycket stort antal stater, är av betydande värde för det internationella kulturutbytet och för skyddet av upphovsmännens intressen i främmande länder, och det bör inte komma i fråga att man bryter sig ur detta system. I överensstämmelse härmed bör den aktuella översynen syfta till att undersöka vilka ändringar som kan genomföras inom ramen för nu gällande konventioner. Man bör emellertid under utredningsarbetet inte vara förhindrad att påtala behovet av ändringar i konventionerna.

En del av bestämmelserna i de nordiska ländernas upphovsrättslagar torde vara mera restriktiva än vad som krävs enligt gällande konventioner. Ordalagen i dessa synes nämligen i och för sig lämna utrymme för reformer i den riktning som åsytas här och ger alltså vissa möjligheter att inom ramen för konventionstexterna anpassa lagstiftningen efter den rådande tekniska och samhälleliga utvecklingen. Mot denna bakgrund bör det övervägas om det finns behov för att införa en allmän bestämmelse om att upphovsrättsligt skyddade verk får mångfaldigas fritt, om detta inte gör intrång i verkets normala utnyttjande och inte heller oskäligt inkräktar på upphovsmännens intressen. Det torde bli nödvändigt att komplettera en sådan generell bestämmelse med specialregler för vissa praktiskt betydelsefulla områden. Vidare måste liksom nu regler ges t. ex. om citaträtt m. m. som nu behandlas i särskilda bestämmelser i Bernkonventionen.

På vissa områden som behandlas i upphovsrättskommitténs förslag föreligger ett behov att snabbt få till stånd nya lagregler. Detta gäller särskilt sådan fotokopiering och inspelning av TV-program som sker för undervisningsverksamhet. Dessa frågor bör därför tas upp särskilt och behandlas i annan ordning än den allmänna översynen av upphovsrättslagstiftningen. De riktlinjer som förut angivits bör emellertid gälla också denna del av arbetet.

Nordiska ministerrådets TV-kommitté har nyligen lagt fram ett betänkande (NU 19/74) "TV över gränserna". I betänkandet berörs bl. a. frågan om förbättrade möjligheter att motta utsändningar från andra nordiska länder. För att pröva bl. a. dessa frågor har ministerrådet tillsatt en särskild nordisk arbetsgrupp. Om särskilda skäl talar därför, bör de frågor som nu behandlas av arbetsgruppen senare kunna tas upp i samband med den allmänna revisionen av upphovsrätten.

I direktiven för den nordiska upphovsrättskommittén anges flera konkreta exempel på bestämmelser i upphovsrättslagen som kan kräva översyn. Både när det gäller dessa frågor och andra som har aktualiserats sedan direktiven tillkom bör reformarbetet ske i enlighet med de allmänna riktlinjer som har angetts i det föregående. Särskild uppmärksamhet bör ägnas de problem av praktiskt natur som uppkommer när ett verk har flera upphovsmän, en situation som blivit alltmer vanlig genom att många skyddade prestationer utförs i någon form av team-work. Frågan om upphovsrättens övergång i anställningsförhållanden bör övervägas. De särskilda upphovsrättsliga frågor som aktualiseras av möjligheterna att bearbeta verk med hjälp av modern databehandlingsteknik bör också uppmärksammas. Detsamma gäller beträffande nya spridningsformer för radio- och TV-program, t. ex. kommunikationssatelliter och kabel-TV.

Den uppräknad av olika frågor som här har skett är inte uttömmande. Den allmänna översyn av upphovsrätten som nu skall ske bör innefatta en systematisk genomgång av lagstiftningen på området. Oavsett att ett huvudsyfte med den allmänna översynen är att underlätta tillgången till upphovsrättsligt skyddade verk, bör det vara möjligt under utredningsarbetet att på sådana områden, där särskilda behov föreligger, föreslå förbättringar av upphovsmännens rättigheter.

Utredningsarbetet bör inte vara strikt begränsat till vad som ligger inom ramen för den nuvarande upphovsrättsliga lagstiftningen. Det bör vara möjligt att ta upp och föra fram förslag även till åtgärder av annan typ som är ägnade att tillgodose de reformönskemål som har berörts i det föregående.

Ministerrådet uttalade vidare i sitt beslut bl. a. att arbetet på en allmän översyn av upphovsrätten i fortsättningen borde bedrivas i form av nationella kommittéer. Det framhölls också att kommittéerna borde sträva efter lösningar som är likartade i sak och efter att uppnå enighet i tolkningen av gällande konventioner på området.

Efter att ha återgivit de här ovan redovisade riktlinjerna uttalade dåvarande statsrådet Lidbom i anförande till statsrådsprotokollet den 4 mars 1976 bl. a. följande.

Som framgår av vad som förut har anförts har ministerrådet funnit att vissa av de frågor som berörs i den nordiska upphovsrättskommitténs betänkande, nämligen frågorna om fotokopiering och inspelning av TV-program som sker för undervisningsverksamhet, bör tas upp särskilt och behandlas i annan ordning än den allmänna översynen av upphovsrättslagstiftningen. Även dessa frågor bör tas upp av de svenska sakkunniga. I denna del bör utredningsarbetet bedrivas skyndsamt och de sakkunniga bör redovisa sina förslag i dessa frågor i delbetänkande.

De sakkunniga bör tills vidare inte ta upp de frågor som nu behandlas av nordiska ministerrådets arbetsgrupp för nordiskt TV-samarbete.

Vid de kontakter som har tagits med organisationerna på det upphovsrättsliga området efter ministerrådets beslut har – förutom synpunkter på de antagna riktlinjerna för reformarbetet – framkommit en del önskemål om åtgärder som enligt organisationerna bör uppmärksammas under det kommande utredningsarbetet. Andra önskemål och synpunkter förelåg redan tidigare. Jag ser inte någon anledning att ta upp och kommentera dessa nu. Jag vill erinra om att de av ministerrådet antagna riktlinjerna inte innebär några begränsningar såvitt avser de frågor som kan tas upp under utredningsarbetet. Vidare är riktlinjerna öppna och innebär inte att några vägar avvisas för att nå de syften som anges.

Bortsett från de frågor som, i enlighet med vad jag har angett tidigare, skall behandlas med förut bör utredningsarbetet inledas med en närmare kartläggning av de problem och frågeställningar som översiktligt har angetts i riktlinjerna. Denna kartläggning bör naturligtvis ske i nära kontakt med berörda organisationer på upphovsrättens område liksom med dem som i större omfattning utnyttjar upphovsrättsligt skyddade verk och prestationer.

I de särskilda direktiven för utredningen underströks vidare vikten av att utredningsarbetet bedrivs i nära samverkan med de övriga nordiska utredningarna i syfte att, så långt det är möjligt, vidmakthålla den enhetlighet i den nordiska lagstiftningen som finns på upphovsrättens område.

Med stöd av regeringsbemyndigande tillkallades upphovsrättsutredningen den 12 mars 1976.¹

Enligt protokoll vid regeringssammanträde den 24 februari 1977 beslöts tilläggsdirektiv för utredningen. Chefen för justitiedepartementet, statsrådet Romanus, uttalade i protokollet bl. a. följande.

Efter det att utredningen tillsatts har frågan om utformningen av den upphovsrättsliga lagstiftningen diskuterats i riksdagen i samband med behandlingen av propositionen om den statliga kulturpolitiken (prop. 1975/76:135). Med anledning av vissa uttalanden i direktiven för kommittén hemställdes i olika motioner att riksdagen bl. a. måtte uttala att den kommande översynen av upphovsrätten inte fick leda till att denna urholkas, t. ex. genom förslag om s. k. kulturell allemansrätt.

Kulturutskottet diskuterar i sitt betänkande (KrU 1975/76:35) ingående innebörden i detta uttryck och konstaterar att det kan ges olika tolkningar. Menar man med kulturell allemansrätt endast att man vill öka den enskildes tillgång till kultur, ger den

¹ Motsvarande utredningar tillsattes i Danmark den 4 maj 1976 (ordf. professor, dr. jur. Mogens Kockvedgaard), i Finland den 8 januari 1976 (ordf. regeringsrådet Ragnar Meinander) och i Norge den 21 januari 1977 (ordf. høyesterettsdommer Vera Holmøy). Dessa utredningars direktiv anknyter i likhet med de svenska kommittédirektiven till de av ministerrådet den 22 maj 1975 antagna riktlinjerna. Samarbete mellan de nordiska kommittéerna sker genom ordförandemöten. Island deltar i dessa möten genom observatör (professor, dr. jur. Gaukur Jörundsson).

nuvarande lagen alla principiella möjligheter till detta. Att man i vissa hänseenden genom lagändring bör kunna praktiskt underlätta både för upphovsmännen och för avnämarna att öka utnyttjandemöjligheten är enligt utskottet en helt annan fråga. Här torde närmast systemet med s. k. avtalslicens vara det med vår samhällsstruktur mest överensstämmande. Utskottet konstaterar vidare bl. a. att upphovsmännen i några fall redan har sökt att underlätta för motparterna att tillförsäkra sig rätten att få tillgång till önskat material genom att sluta kollektiva avtal, varigenom motparten fått en generell tillgång till materialet. Som exempel nämns skolkopieringsavtalet och avtalet med Handelsflottans välfärdsråd. Dessa överenskommelser bygger på konventionernas individualrätt men beaktar samtidigt det förhållandet att upphovsmännen mycket tidigt – STIM redan år 1923 – har accepterat kollektiva lösningar, varigenom individernas rätt tillvaratas av deras organisationer, samtidigt som avnämarna genom ett enda avtal med en organisation får tillgång till medlemmarnas hela repertoar.

Mot bakgrunden av vad som nu har sagts fann utskottet det fullt möjligt att göra en *teknisk* översyn av upphovsrättslagstiftningen utan att träda principerna i den nuvarande upphovsrättslagstiftningen eller de internationella upphovsrättsliga konventioner av vilka de nordiska länderna är bundna för när. En sådan översyn får enligt utskottet inte leda till avsteg från grundlinjerna i den gällande lagstiftningen eller medföra en urholkning av den enskildes principiella upphovsrätt till sitt verk.

I skrivelse 1975/76:355 anmäldes att riksdagen hade bifallit vad utskottet hemställt.

Mot bakgrund härav har jag funnit anledning att göra några förtydligande uttalanden till ledning för det fortsatta utredningsarbetet. I fråga om behovet av en översyn av den nuvarande upphovsrättsliga lagstiftningen för att bättre anpassa den till den tekniska och samhälleliga utvecklingen ansluter jag mig helt till vad som uttalats i riktlinjerna. Jag delar också uppfattningen att den upphovsrättsliga lagstiftningen bör utformas så att den i den praktiska tillämpningen kan fungera på ett ändamålsenligt sätt. Jag är däremot inte beredd att till alla delar ansluta mig till de uttalanden som görs om vilka lösningar som bör sökas för att komma tillrätta med de svårigheter och nackdelar som nuvarande regler skapar.

Den upphovsrättsliga lagstiftningen i de nordiska länderna bygger på huvudprincipen att den som skapat ett litterärt eller konstnärligt verk i princip har ensamrätt att bestämma över utnyttjandet av detta. Denna rätt omfattar såväl olika former för ekonomiskt utnyttjande som vissa ideellt betonade rättigheter, t. ex. rätt att bli namngiven som upphovsman då verket utnyttjas och rätt att motsätta sig att verket används på sätt som kan verka kränkande för upphovsmannen. Upphovsrätten skyddar dessa rättigheter genom ett privaträttsligt regelsystem. Upphovsrätten har sedan gammalt en stark internationell prägel och de principer som den nordiska lagstiftningen vilar på utgör grundvalen för den upphovsrättsliga lagstiftningen i större delen av världen.

En lagstiftning som i princip bygger på ensamrätt för upphovsmannen uppfyller enligt min mening bättre än något annat system den dubbla målsättningen att tillförsäkra kulturarbetarna skälig ersättning för sitt arbete och att säkerställa ett mångsidigt, fritt och obundet kulturutbud. En upphovsrättslig lagstiftning som bygger på ensamrätt kan väl förenas med olika insatser från det allmännas sida för att stödja icke etablerade konstnärer eller för att i övrigt främja ett större och mera rikhaltigt kulturutbud. Enligt min mening får det därför inte råda någon tvekan om att utredningen i sitt arbete bör utgå från att det nuvarande systemet med individuella rättigheter skall behållas i den utsträckning som detta är möjligt. Vad jag nu har sagt utesluter givetvis inte att lösningar som innebär avsteg från denna princip kan behöva tillgripas inom särskilda områden för att anpassa lagstiftningen till de krav som den tekniska och samhälleliga utvecklingen ställer. Sådana avsteg bör emellertid komma i fråga efter en noggrann avvägning mellan å ena sidan upphovsmännens berättigade

intresse av att få bestämma över sina verk och å andra sidan vissa allmänna och enskilda behov av att fritt kunna utnyttja skyddade verk. Vid denna avvägning bör man, framför allt på de nya områden där man önskar skapa speciella regler för användningen av skyddade verk och prestationer, enligt min mening särskilt beakta de möjligheter som finns till lösningar genom avtal och s. k. avtalslicensbestämmelser. Först i den mån dessa möjligheter inte kan anses ge ett tillfredsställande resultat bör andra lösningar övervägas. Det är givetvis i detta sammanhang av största vikt att bl. a. tillse att tänkbara ersättningssystem inte blir så betungande från administrativ synpunkt att en orimlig andel av det ekonomiska utrymmet för ersättning till upphovsmännen tas i anspråk för att täcka de administrationskostnader som ersättningssystemen ger upphov till. Skolornas kopieringsavtal är ett exempel som visar hur denna fråga kan lösas på ett tillfredsställande sätt.

Slutligen vill jag ytterligare understryka en annan synpunkt i anslutning till vad som sägs i riktlinjerna. Den upphovsrättsliga lagstiftningen i de nordiska länderna är i allt väsentligt likalydande. En fortsatt nordisk rättslikhet är av största vikt för att man i framtiden skall kunna främja och utveckla informations- och kulturutbytet mellan de nordiska länderna. Jag tänker i det sammanhanget särskilt på de möjligheter som den tekniska utvecklingen på kommunikationsteknikens område kan väntas föra med sig, t. ex. i form av TV-satelliter och utbyggda nordiska datakommunikationsnät. Ett effektivt utnyttjande av dessa nya möjligheter torde förutsätta en enhetlig nordisk upphovsrättslagstiftning. Det är därför av största vikt att man i det fortsatta arbetet vinnlägger sig om att försöka bibehålla en enhetlig nordisk lagstiftning på detta område. Som påpekades redan i regeringsbeslutet den 4 mars 1976 är de av nordiska ministerrådet antagna riktlinjerna öppna och innebär inte att man har avvisat några vägar för att nå de syften som anges. De uttalanden som jag har gjort i det föregående kan därför enligt min mening inte anses oförenliga med huvuddragen i dessa riktlinjer. Vad jag har anfört bör snarast vara ägnat att underlätta nordisk enighet om principerna för det fortsatta utredningsarbetet.

1.3 Utredningsarbetets uppläggning

De år 1960 tillkomna lagarna om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk och om rätt till fotografisk bild byggde på långvariga förarbeten och utgjorde en med hänsyn till dåvarande samhälleliga och tekniska förhållanden god lagstiftningsprodukt. Genom lagstiftningen utbyggdes de rättigheter som upphovsmän av olika kategorier (inbegripet fotografer) åtnjuter till sina verk. Samtidigt överarbetades och differentierades det system av särskilda undantagsregler som tillgodoser behovet av att utan upphovsmannens samtycke få använda upphovsrättsliga produkter för olika religiösa, kulturella och samhälleliga ändamål. För vissa fall infördes härvid rätt för upphovsmännen att erhålla ersättning för utnyttjandet. En väsentlig nyhet i lagstiftningen var att det infördes skydd för vissa upphovsmännen närstående grupper, nämligen utövande konstnärer, fonogramframställare samt TV- och radioföretag.

Av skäl som närmare anges i direktiven är 1960 års lagstiftning nu i behov av en allmän översyn. Som grund för en sådan översyn fordras att utredningen, inom den ram som angivits i direktiven, tar ställning till vissa grundläggande spörsmål som berör upphovsrättens funktion i dagens samhälle och upphovsrättens förhållande till kulturpolitiken i stort. Vidare fordras att utredningen kommer fram till en enhetlig syn på en lång rad

principiella frågor som möter inom olika delar av det upphovsrättsliga regelsystemet. En samlad lösning kan inte framläggas förrän hela fältet genomarbetats och utredningen blivit i tillfälle att sammanfoga de olika delarna till ett helt. Uppgiften är svår och tidskrävande med hänsyn till upphovsrättens komplexa karaktär.

Utredningen har emellertid enligt direktiven att till särskild behandling ta upp ett par delfrågor som bedömts vara så angelägna att delbetänkande om dessa bör avges, nämligen sådan fotokopiering och inspelning av TV-program som sker för undervisningsverksamhet. I princip skulle en behandling av dessa delfrågor, liksom av delfrågor av annat slag, fordra att utredningen tagit ståndpunkt till de övergripande spörsmål som nyss berörts. Innan så skett möter det vissa vanskligheter att lägga fram förslag även i tämligen begränsade avsnitt.

Utredningen har det oaktat ansett sig kunna, i enlighet med direktiven, nu lägga fram förslag beträffande den ena av de i direktiven särskilt angivna frågorna, nämligen *fotokopiering i undervisningsverksamhet*. Frågan lämpar sig väl för särskild behandling. Området är tämligen väl avgränsat. Statistik och annan utredning om förhållandena inom området har funnits tillgänglig. På området finns redan ett avtalssystem, som utredningen anser fungera väl och på vilket utredningen kunnat bygga.

I enlighet härmed lägger utredningen i detta delbetänkande fram förslag till ändringar i den upphovsrättsliga lagstiftningen som avser att reglera fotokopieringen inom undervisningsverksamhet. I anslutning härtill föreslås en ny lag om medling i vissa upphovsrättstvister, som anvisar ett förfarande för det fall att sådana avtal om fotokopiering som förutsätts i det av utredningen föreslagna regelsystemet ej skulle komma till stånd.

Arbetet på delbetänkandet har i slutskedet skett i visst samråd med de övriga nordiska upphovsrättskommittéerna.¹

¹ Vid tidpunkten för publiceringen av detta betänkande var utredningsläget i grannländerna följande.

Enligt de ursprungliga direktiven för den *danska* kommittén skulle översynen av den upphovsrättsliga lagstiftningen inte omfatta frågor rörande fotokopiering. Genom tilläggsdirektiv den 18 maj 1978 utvidgades emellertid kommitténs lagstiftningsuppdrag till att avse bl. a. även sådana frågor. Kommittén har beslutat att såvitt möjligt ta upp frågorna skyndsamt. Det kan tilläggas att under våren 1978 träffades ett generellt avtal om fotokopiering inom det allmänna skolväsendet mellan det danska undervisningsministeriet m. fl. på den ena sidan och den upphovsrättsliga samorganisationen COPY-DAN på den andra sidan. Avtalet har emellertid ännu ej trätt i kraft, enär parterna skiljedomsvis söker nå enighet om den ersättning som bör utgå i anledning av kopieringsverksamheten.

Den *finländska* kommittén avser att i början av år 1979 lägga fram ett betänkande med förslag till reglering av fotokopiering inom undervisningsverksamhet. Betänkandet kommer härutöver att bl. a. innehålla förslag till ändringar i 11 § URL (enskilt bruk) och 17 § URL (inspelning av radio- och TV-program för undervisningsändamål).

Den *norska* kommittén skall enligt sina direktiv t. v. inte behandla frågor rörande fotokopiering. Under hösten 1978 har inom Justis- og politidepartementet utarbetats ett förslag till en provisorisk lagstiftning (midlertidig lov) om fotokopiering inom undervisningsverksamhet. Förslaget, som ännu ej offentliggjorts, avses att föreläggas stortinget under innevarande session. Frågan om en permanent lagstiftning på området torde häfter komma att hänskjutas till kommittén.

Enligt direktiven bör utredningen, såsom förut nämnts, även särskilt behandla inspelning av TV-program i undervisningsverksamhet. I denna fråga har emellertid A UU-sakkunniga (U 1968:49) enligt regeringsbeslut den 20 april 1978 fått i uppdrag att förhandla om en avtalsreglering med berörda parter. Utredningen har inte ansett sig böra ta upp denna fråga innan resultat av dessa förhandlingar föreligger.

2 Allmän översikt över det upphovsrättsliga regelsystemet

Utredningen har ansett det lämpligt att i sitt första betänkande lämna en allmän översikt över det svenska och internationella upphovsrättsliga regelsystemet. Översikten är avsedd att utgöra bakgrund för de särskilda rättsöversikter som kommer att ges för de olika delområden inom den upphovsrättsliga lagstiftningen som utredningen tar upp till behandling. För de frågor som behandlas i förevarande delbetänkande lämnas en sådan särskild rättsöversikt i avsnitt 3.1.3.

2.1 Gällande svensk rätt

Bestämmelser om den rätt som tillkommer författare, kompositörer och bildkonstnärer m. fl. finns – såsom förut nämnts – i lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk (upphovsrättslagen, URL). Lagen har undergått vissa ändringar år 1970, 1973, 1976 och 1978 (1970:488, 1973:363, 1976:192 och 1978:488). Till URL ansluter sig lagen (1960:730) om rätt till fotografisk bild (fotografilagen, FotoL). Ändringar i denna har genomförts år 1973 och 1978 (1973:362 och 1978:489).

Vissa närmare föreskrifter har meddelats i förordningen (1961:348) med tillämpningsbestämmelser till de båda lagarna och i kungörelsen (1973:529) om tillämpning av lagarna med avseende å andra länder och områden, m. m.

2.1.1 URL

Lagen bygger på grundtanken att rättsordningen bör skydda det litterära och konstnärliga skapandet i alla dess uttrycksformer. Reglerna har därför utformats så att de, så långt det ansetts möjligt, bereder upphovsmännen en ensamrätt att förfoga över sina verk och dessutom ett skydd för deras ideella och personliga intressen. Samtidigt har dock hänsyn tagits till behovet av att sätta vissa gränser för upphovsrätten, i vissa fall av praktiska skäl och i andra fall för att tillgodose kulturella och andra samhälleliga intressen.

De grundläggande bestämmelserna om upphovsrättens föremål och innehåll återfinns i 1 kap.

Såsom föremål för upphovsrätt anges i 1 § litterärt eller konstnärligt verk. Denna generella bestämning följs i lagtexten av en exemplifiering vilken upptar vissa typer av alster.

Bestämmelser om upphovsrättens innehåll har upptagits i dels 2 § som ger huvudregeln om upphovsmannens ensamrätt, dels 3 § som behandlar skyddet för upphovsmannens ideella och personliga intressen. Vid utformningen av 2 § har utgångspunkten varit att upphovsmannen bör i princip ha rätt till utnyttjande av verket i alla de former som har eller kan tänkas få större ekonomisk eller eljest praktisk betydelse. I lagtexten kommer detta till uttryck däri att upphovsmannen tillerkänts en principiell ensamrätt att förfoga över verket genom att framställa exemplar av verket och genom att göra verket tillgängligt för allmänheten.

I 3 § föreskrivs att upphovsmannens namn skall anges i överensstämmelse med vad god sed kräver, när exemplar av verket framställs eller verket görs tillgängligt för allmänheten. Vidare meddelas i 3 § förbud mot att verket ändras så att upphovsmannens litterära eller konstnärliga anseende eller egenart kränks samt mot att verket görs tillgängligt för allmänheten i sådan form eller i sådant sammanhang som är på angivet sätt kränkande för upphovsmannen. Paragrafen innehåller härutöver vissa bestämmelser rörande begränsningar i möjligheten för upphovsmannen att efterge sin rätt enligt paragrafen.

I 1 kap. finns, utöver nu angivna stadganden, särskilda bestämmelser rörande översättningar och bearbetningar, samlingsverk samt verk av flera upphovsmän. I kapitlet har vidare upptagits vissa presumptionsregler. Särskilda regler rörande författningar samt beslut och yttranden av myndighet m. m. har meddelats i 9 §. Enligt 10 § undantas fotografier uttryckligen från URL:s tillämpningsområde.

I 1 kap. finns också definitioner av de i lagen använda uttrycken "offentliggjort" och "utgivet" (8 §). Ett verk anses "offentliggjort" när det lovligt gjorts tillgängligt för allmänheten. Vidare anses ett verk "utgivet" när exemplar därav med upphovsmannens samtycke förts i handeln eller på annat sätt blivit spridda till allmänheten. I olika avseenden har viktiga rättsverkningar knutits till offentliggörandet och utgivningen.

Såsom nyss framhållits har vissa inskränkningar gjorts i den ensamrätt som enligt 2 § tillkommer upphovsmannen. Bestämmelser om sådana inskränkningar har i huvudsak upptagits i 2 kap. Bestämmelserna, vilka såsom förut angivits motiverats dels av praktiska, dels av kulturella och andra samhällsliga skäl, avser utnyttjanden för de ändamål som framgår av följande uppräkningslista. Sammanställningen är översiktlig och redovisar alltså inte närmare de olika villkor som i det särskilda fallet gäller för utnyttjandet.¹

1. Rätt till mångfaldigande av offentliggjort verk för enskilt bruk; 11 §.
2. Fotokopiering av verk inom arkiv och bibliotek (efter särskilt tillstånd av regeringen); 12 §.
3. Ägares rätt att ändra byggnad eller bruksföremål; 13 §.
4. Rätt till citat ur offentliggjort verk; 14 § första stycket.
5. Rätt att återge offentliggjort konstverk som "bildcitat" i kritisk eller vetenskaplig framställning; 14 § andra stycket (tvångslicens i vissa fall).
6. Pressens lånerätt rörande religiösa, politiska och ekonomiska artiklar i dagsfrågor; 15 § första stycket.
7. Pressens rätt att använda offentliggjort konstverk som illustration i samband med redogörelse för dagshändelse; 15 § andra stycket.
8. Lånerätt till förmån för utgivning av samlingsverk till bruk vid

¹ Om innebörden av de i uppräkningslistan använda termerna tvångslicens och avtalslicens hänvisas till avsnitt 3.2.

gudstjänst eller undervisning; 16 § (tvångslicens).

9. Rätt till ljudupptagning av offentliggjort verk i undervisningsverksamhet; 17 §.

10. Framställning av exemplar av utgivet verk i blindskrift och i form av talböcker; 18 §.

11. Rätt till återgivande av sångtext o. d. i konsertprogram eller dylikt; 19 §.

12. Rätt till offentligt framförande av utgivet verk vid gudstjänst eller undervisning; 20 § första stycket.

13. Rätt till offentligt framförande av utgivet verk vid allmänna möten, i folkbildningsverksamhet och vid sammankomster för välgörande ändamål eller annat allmännyttigt syfte; 20 § andra stycket.

14. Rätt att i radio-, TV- och filmreportage om dagshändelse återge verk som syns eller hörs under dagshändelsen; 21 §.

15. Radio- eller TV-företags rätt att inspela verk för bruk vid egna sändningar; 22 § första stycket.

16. Rätt för radio- eller TV-företag att tillämpa kollektivt sändningsavtal även i fråga om verk som utgivits av utomstående upphovsman; 22 § andra stycket (avtalslicens).

17. Rätt för radio- eller TV-företag att inspela utsänt verk för bevisändamål. Har upptagningen dokumentariskt värde må den bevaras i arkivet för ljud och bild (ALB);¹ 22 a §.

18. Rätt för ALB att kopiera offentliggjort filmverk för arkivändamål; 22 b §.

19. Rätt för ALB att mångfaldiga överlämnat exemplar av offentliggjort verk för beredskaps-, skydds- och forskningsändamål; 22 c §.

20. Rätt att sprida och visa utgivet litterärt eller musikaliskt verk; 23 §.

21. Rätt att återge innehållet i vissa allmänna handlingar m. m.; 24 § första stycket och 24 a §. Jfr även 9 §.

22. Rätt att återge innehållet i anföranden i riksdagen och andra representationer m. m.; 24 § andra stycket.

23. Rätt att sprida och visa överlåtelse eller utgivet konstverk; 25 § första stycket.

24. Rätt att återge konstverk såsom bakgrund o. d. i TV och på film; 25 § andra stycket.

25. Rätt att avbilda konstverk i utställningskatalog m. m.; 25 § tredje stycket.

26. Rätt att avbilda konstverk som finns på eller vid allmän plats utomhus; 25 § tredje stycket.

27. Rätt att avbilda byggnad; 25 § fjärde stycket.

Då verk utnyttjas med stöd av bestämmelserna i 2 kap. gäller att upphovsmannens ideella rättigheter enligt 3 § skall iakttas. Detta framgår av 26 §. Där meddelas också vissa ytterligare föreskrifter till skydd för upphovsmannens ideella intressen vid tillåtna utnyttjanden. Sålunda skall källan anges i den omfattning och på det sätt som god sed kräver. Verket får inte utan upphovsmannens samtycke ändras i vidare mån än som krävs för den medgivna användningen.

I 3 kap. behandlas upphovsrättens övergång. Kapitlet innehåller allmänna bestämmelser om överlåtelse av upphovsrätt samt bestämmelser om vissa

¹ Arkivet, som inrättades i samband med tillkomsten av lagen (1978:487) om pliktexemplar av skrifter och ljud- och bildupptagningar, har till uppgift att bevara och tillhandahålla vissa ljud- och bildupptagningar. Arkivverksamheten inleddes den 1 januari 1979.

typer av överlåtelseavtal och om upphovsrättens övergång vid dödsfall. Dessutom finns bestämmelser om utmätning av upphovsrätt.

4 kap. innehåller bestämmelser om upphovsrättens giltighetstid (skyddstid). Enligt huvudregeln i 43 § gäller det upphovsrättsliga skyddet intill utgången av femtionde året efter det år då upphovsmannen avled.

I 5 kap. regleras vissa upphovsrätten närstående rättigheter. Genom regleringen, som var en nyhet i 1960 års lagtiftning, ges skydd för utövande konstnärer (45 §), framställare av fonogram (46 §) och sändningsföretag (48 §). Enligt bestämmelserna har de olika rättighetshavarna en principiell ensamrätt till sina prestationer i vissa hänseenden, bl. a. såvitt gäller inspelning. Skyddet varar i samtliga fall under 25 år, räknat från utgången av det år då inspelningen eller utsändningen ägde rum. Paragraferna innehåller också bestämmelser om begränsningar i ensamrätten. Dessa bestämmelser vilar på principen att prestationen kan utnyttjas utan medgivande av rättighetshavaren när det sker under sådana förhållanden att ett upphovsrättsligt skyddat verk skulle kunna återges utan upphovsmannens samtycke. Enligt 47 § har utövande konstnärer och fonogramframställare rätt till ersättning när grammofonskivor m. m. används i radio- eller TV-utsändning.

I 5 kap. finns även regler som ger skydd för vissa arbeten som i allmänhet inte uppfyller de allmänna kraven på upphovsrättsligt skydd. Bestämmelserna är upptagna i 49 §. De arbeten som där avses är kataloger, tabeller och liknande alster, vari sammanställts ett större antal uppgifter. Skyddet består i att produkten inte får eftergöras utan framställarens samtycke förrän tio år förflutit efter det år då arbetet utgavs. I stadgandets andra stycke har gjorts vissa inskränkningar motsvarande dem som enligt 2 kap. gäller för den egentliga upphovsrätten.

I 6 kap. återfinns särskilda bestämmelser bl. a. rörande skydd mot förvanskning av verk, för vilka skyddstiden har utgått.

I 7 kap. ingår bestämmelser om ansvar och ersättningsskyldighet. Intrång i upphovsrätt som sker uppsåtligen eller av grov oaktsamhet bestraffas med böter eller fängelse i högst sex månader (53 §). Sådant brott ligger under allmänt åtal, dock endast om det angivits till åtal av målsägande (59 §). I kapitlet finns också en bestämmelse om forum för bl. a. tvister i tvångslösensfall (58 §).

I 8 kap. har upptagits regler om lagens tillämpningsområde. Principen är att bestämmelserna om upphovsrätt i första hand är tillämpliga endast på verk av upphovsman som är svensk medborgare eller har sin vanliga vistelseort i Sverige och på verk som eljest i upphovsrättsligt hänseende anses ha ursprung i landet. I 62 § finns emellertid en särskild fullmactsregel som gör det möjligt att, under förutsättning av ömsesidighet, meddela särskilda bestämmelser om lagens tillämpning också med avseende på annat land. Sådana tillämpningsbestämmelser, som grundas på Bernkonventionen och Världskonventionen om upphovsrätt, har meddelats i den förut nämnda kungörelsen (1973:529). En närmare redogörelse för dessa tillämpningsbestämmelser ges i avsnitt 2.3.

I ett särskilt avslutande kapitel (9 kap.) har intagits ikraftträdande- och övergångsbestämmelser.

2.1.2 FotoL

Allmänt gäller att de fotografirättsliga bestämmelserna har utformats efter mönster av de upphovsrättsliga reglerna och att de i väsentliga avseenden erbjuder samma skydd som dessa. Då bestämmelserna i FotoL hänför sig till ett enda skyddsobjekt, har emellertid dessa kunnat utformas enklare än reglerna i URL. Någon indelning i kapitel har ej heller ansetts nödvändig.

Den viktigaste avvikelser i förhållande till URL är att skyddstiden för fotografier är kortare än för litterära och konstnärliga verk. För fotografier som äger konstnärligt eller vetenskapligt värde är skyddstiden dock densamma som för upphovsrättsliga verk.

I fråga om rättens innehåll gäller att den som framställt en fotografisk bild har en principiell ensamrätt att målfaldiga bilden och att visa bilden offentligt (1 §). Vidare finns bestämmelser om skydd för fotografens ideella och personliga intressen (2 §) i huvudsak överensstämmande med motsvarande regler i URL.

I lagen finns också vissa presumptionsregler (3 §) samt en definition av begreppet "offentliggjord fotografisk bild" (4 §).

FotoL innehåller på motsvarande sätt som URL vissa bestämmelser om begränsningar i fotografens principiella ensamrätt av hänsyn till vissa praktiska och samhälleliga intressen. Bestämmelserna avser utnyttjanden för de ändamål som anges i följande uppställning. Liksom den förut lämnade redogörelsen för 2 kap. URL är sammanställningen översiktlig och redovisar inte närmare de olika villkor som i det särskilda fallet gäller för utnyttjandet.

1. Rätt till målfaldigande av fotografi för enskilt bruk; 5 §.
2. Fotokopiering av fotografi inom arkiv och bibliotek (efter särskilt tillstånd av regeringen); 6 §.
3. Rätt att återge offentliggjort fotografi som "bildcitat" i kritisk eller vetenskaplig framställning; 7 § första stycket (tvångslicens i vissa fall).
4. Rätt att återge offentliggjort fotografi i arbete till bruk vid undervisning; 7 § andra stycket (tvångslicens).
5. Rätt att i radio-, TV- och filmreportage om dagshändelse återge fotografi som syns under dagshändelsen; 8 §.
6. Rätt att visa offentliggjort fotografi i TV-utsändning; 9 § (tvångslicens).
7. Rätt att utställa överlåtet eller utgivet exemplar av fotografi; 10 § första stycket.
8. Rätt att visa offentliggjort fotografi i samband med undervisning och – i vissa fall – i folkbildningsverksamhet, för välgörande ändamål eller i annat allmännyttigt syfte; 10 § andra stycket.
9. Rätt för TV-företag att ta upp fotografi på film för bruk vid egna utsändningar; 11 §.
10. Rätt att utnyttja fotografi i rättsvårdens och den allmänna säkerhetens intresse; 12 § första stycket.
11. Rätt att återge fotografi som ingår i vissa allmänna handlingar; 12 § andra stycket.
12. Rätt för TV-företag att ta upp utsänt program för bevisändamål. Har upptagning dokumentariskt värde må den bevaras i ALB;¹ 12 § fjärde stycket.

¹ Se not s. 31.

13. Rätt för ALB att kopiera offentliggjort filmverk för arkivändamål; 12 § fjärde stycket.

14. Rätt för ALB att mångfaldiga överlämnat exemplar av offentliggjort fotografi för beredskaps-, skydds- och forskningsändamål; 12 § fjärde stycket.

Då fotografi återges med stöd av 6–11 §§ skall källan nämnas i den omfattning och på det sätt som god sed kräver (13 §).

Någon närmare reglering av förhållandena när rätt till fotografisk bild övergår på annan genom överlåtelse eller vid dödsfall ingår inte i FotoL. Endast i ett avseende, nämligen såvitt avser beställda bilder, finns särskilda bestämmelser (14 §).

I 15 § stadgas som huvudregel att skyddet för fotografisk bild gäller under tjugofem år. Skyddstiden räknas från det år, då bilden framställdes. För fotografier av konstnärligt eller vetenskapligt värde gäller som förut nämnts samma skyddstid som enligt URL, dvs. skyddet varar intill utgången av femtionde året efter det år då fotografen avled.

FotoL innehåller slutligen bestämmelser om ansvar och ersättningsskyldighet, om forum för tvister i tvångslicensfall m. m. och om lagens tillämpningsområde (16–23 §§), vilka väsentligen överensstämmer med motsvarande stadganden i URL.

2.2 Internationella överenskommelser

Inom upphovsrätten och angränsande rättsområden upprätthålls i allmänhet principen att länderna genom sin lagstiftning omedelbart skyddar endast verk och andra hithörande prestationer som äger ursprung i det egna landet. Utsträckning av skyddet till förmån för utländska verk sker på grundval av internationella konventioner. Flera sådana konventioner har ingåtts.

I fråga om upphovsrätten och fotografirätten grundas det internationella skyddet främst på den år 1886 tillkomna Bernkonventionen för skydd av litterära och konstnärliga verk samt den år 1952 antagna Världskonventionen om upphovsrätt.

2.2.1 *Bernkonventionen*

Den viktigaste konventionen inom upphovsrätten är Bernkonventionen. De anslutna staterna, för närvarande 70 till antalet (den 1 januari 1978), bildar en union för skydd av upphovsmännens rättigheter, Bernunionen. De flesta europeiska stater, däribland de nordiska länderna, tillhör unionen. Detsamma gäller ett antal stater i Afrika och Asien, vidare Australien, Nya Zeeland, Canada, Argentina, Brasilien, Chile, Mexico och Uruguay. Utanför unionen står Sovjetunionen, Amerikas Förenta stater, Kina och flertalet stater i Mellan- och Sydamerika. Sverige inträdde i Bernunionen år 1904.

Bernunionen ingår i Världsorganisationen för den intellektuella äganderätten (WIPO, World Intellectual Property Organization), som är ett fackorgan inom Förenta Nationerna och har sitt säte i Genève. WIPO har gemensamma organ för antagande av budget m. m. men dessutom har varje union, däribland Bernunionen, ett eget styrande organ. För Bernunionens del

är detta organ den s. k. Exekutivkommittén. Verkställande organ är WIPO:s s. k. Internationella byrå.

Grundprincipen i konventionen är att en upphovsman, som är medborgare i ett unionsland, i annat unionsland skall åtnjuta samma rättigheter som detta lands lagar tillerkänner eller framdeles kan komma att tillerkänna landets egna medborgare. Man brukar här tala om rätt till s. k. *nationell behandling*. Den nationella behandlingen är principiellt oberoende av faktisk reciprocitet, dvs. stat som ger skydd på en hög nivå skall fullt ut tillämpa sin skyddslagstiftning även beträffande upphovsmän från länder som har ett mindre utvecklat skydd. Enligt konventionen är vidare upphovsman som är medborgare i unionsland berättigad att i andra länder än verkets hemland åtnjuta vissa i konventionen stadgade *minimirättigheter*. Unionsland är alltså inte skyldigt att tillämpa konventionens bestämmelser om minimirättigheter beträffande verk av sina egna medborgare eller verk som eljest har unionslandet såsom hemland.

Bernkonventionen revideras vid återkommande konferenser. Sådana konferenser har ägt rum i Paris 1896, i Berlin 1908, i Bern 1914, i Rom 1928, i Bryssel 1948, i Stockholm 1967 och i Paris 1971. Samtliga nordiska länder är anslutna till konventionens Brysseltext och tidigare texter. Sverige har även tillträtt 1971 års Paristext.

Vid revisionskonferensen i Stockholm år 1967 gjordes vissa ändringar dels i konventionens materiella bestämmelser (art. 1–20), dels i konventionens administrativa bestämmelser och slutbestämmelser. Vid konferensen antogs också ett särskilt tilläggsprotokoll rörande utvecklingsländerna (u-landsprotokollet). Enligt detta kunde utvecklingsländerna göra vissa förbehåll om att tillämpa ett mindre omfattande upphovsrättsligt skydd än vad Bernkonventionen föreskriver. Protokollet utgjorde en integrerande del av konventionen men medlemsländerna kunde utan att ha tillträtt protokollet avge en särskild förklaring om att ändå tillämpa protokollet eller godta att det tillämpades.

Den i Stockholm antagna konventionstexten överfördes i oförändrat skick – med bortseende från vissa ändringar i de administrativa bestämmelserna och slutbestämmelserna – till Paristexten år 1971. Det i Stockholm antagna u-landsprotokollet ersattes dock av ett bihang med bestämmelser om utvecklingsländernas rättigheter (u-landsbihanget). Bestämmelserna i detta medger mindre omfattande undantag från det upphovsrättsliga skyddet än vad u-landsprotokollet till Stockholmstexten gjorde. Bihanget utgör en integrerande del av Paristexten.

Sverige har såsom nämnts tillträtt den i Paris reviderade konventions-texten (prop. 1973:15 angående godkännande av vissa internationella överenskommelser på den intellektuella äganderättens område, m. m.). I övriga nordiska länder pågår förberedelser för en ratificering av konventions-texten.

Enligt Paristexten innefattar konventionens minimirättigheter skydd för upphovsmannen i väsentligen följande hänseenden:

1. Ensamrätt att föranstalta om samlingar av sina föredrag, tal och liknande verk (art. 2 bis 3).

2. Oberoende av sina ekonomiska rättigheter och även efter överlåtelse av dessa behåller upphovsmannen rätten att anges som upphovsman till verket. Han har också rätt att motsätta sig varje förvanskning, stympning, ändring

eller annat förfarande med verket som är till men för hans ära eller anseende. Rättigheterna gäller i princip under hela skyddstiden (art. 6 bis).

3. Ensamrätt att översätta eller låta översätta sitt verk (art. 8).

4. Ensamrätt att låta mångfaldiga sitt verk på vad sätt eller i vilken form som helst. Härtill ansluter dock en undantagsregel, enligt vilken medlemsländerna får tillåta mångfaldigande av verk i vissa särskilda fall, om detta inte gör intrång i det normala utnyttjandet av verket och inte heller oskäligt inkräktar på upphovsmannens legitima intressen. – Varje ljud- eller bildupptagning anses som mångfaldigande i konventionens mening (art. 9:1–3).

5. Ensamrätt att i fråga om dramatiska, musikaliskt-dramatiska och musikaliska verk låta offentligt framföra verken och att överföra sådant framförande till allmänheten. Samma rättigheter gäller i fråga om översättningar av dramatiska och musikaliskt-dramatiska verk (art. 11).

6. Ensamrätt att i fråga om litterära och konstnärliga verk låta utsända verken i radio (varunder i konventionen inbegrips även television) m. m. (art. 11 bis).

7. Ensamrätt att låta offentligt läsa upp litterärt verk. Samma rätt gäller i fråga om översättningar av sådant verk (art. 11 ter).

8. Ensamrätt att låta bearbeta, arrangera eller på annat sätt omforma sitt verk (art. 12).

9. Ensamrätt att låta bearbeta och återge verk genom film samt låta sprida och offentligt framföra det filmade verket. Upphovsman till filmverk åtnjuter i princip samma rättigheter som upphovsmannen till ett originalverk (art. 14 och 14 bis).

Skyddet enligt konventionen består under upphovsmannens livstid och femtio år efter hans död. I fråga om filmverk kan medlemsländerna emellertid bestämma att skyddstiden för sådana verk i princip skall upphöra femtio år efter det att verket med upphovsmannens samtycke gjordes tillgängligt för allmänheten. Särskilda regler gäller för verk som offentliggjorts anonymt eller under pseudonym samt för fotografi (art. 7).

2.2.2 *Världskonventionen om upphovsrätt*

Av vad som nämnts i föregående avsnitt framgår att bl. a. flertalet amerikanska stater står utanför Bernunionen. Mellan olika grupper av de amerikanska staterna finns emellertid flera särskilda konventioner om ömsesidigt skydd av litterära och konstnärliga verk. Strävanden att uppnå en koordination mellan Bernkonventionens skyddssystem och de system som gäller på den amerikanska kontinenten inriktades efterhand på att åstadkomma en konvention som omfattar alla världens länder. Vid en konferens i Genève år 1952 antogs en konvention i detta syfte, nämligen Världskonventionen om upphovsrätt. Denna konvention har sedermera reviderats vid en diplomatisk konferens i Paris 1971 (som avhölls parallellt med den förut omnämnda 1971 års Pariskonferens för revision av Bernkonventionen).

Till Världskonventionens båda texter var den 1 januari 1978 72 stater anslutna. Samtliga nordiska länder är liksom de flesta andra europeiska stater anslutna till den år 1952 antagna texten av Världskonventionen. Sedan våren 1973 är även Sovjetunionen ansluten till denna text. Anslutna till denna är

vidare ett antal stater i Afrika och Asien – dock inte t. ex. Kina – samt Australien, Nya Zeeland, Canada och flertalet stater i Mellan- och Sydamerika. Den år 1971 reviderade konventionstexten har tillträtts av – förutom Sverige – bl. a. Norge, Frankrike, Storbritannien och Amerikas Förenta stater. Sveriges tillträde ägde rum år 1973. I Danmark och Finland pågår förberedelser för en ratificering av nämnda text.

Ett syfte med Världskonventionen var att göra det möjligt för länder med ett mindre utvecklat rättsskydd på området att vinna anslutning till en internationell reglering. Ett annat och för många deltagande länder väsentligare syfte var att överbrygga motsättningarna mellan Amerika och den övriga världen. Ett hinder för en sammansmältning av de amerikanska skyddssystemen och Bernunionen har varit, att man i de förra vanligen kräver en officiell registrering av ett verk eller liknande formaliteter för att upphovsrätt skall kunna hävdas, något som är förbjudet för Bernunionens system. Genom Världskonventionen gav man från amerikansk sida i allt väsentligt efter på kravet på formaliteter och inskränkte sig till att för internationellt skydd kräva iakttagande av en enkel form. Enligt konventionen (art. III) skall i ett formkrävande land villkoren för skydd anses uppfyllda om varje utgivet exemplar av verket från och med första utgivningen är försedd med Copyright-symbolen ©, rättssinnehavarens namn och året för den första utgivningen. Registrering o. d. fordras alltså inte.

Världskonventionen bygger liksom Bernkonventionen på principen om *nationell behandling*. Huvudregeln är att en fördragsslutande stat är pliktig att skydda verk av medborgare i annan fördragsslutande stat samt verk, som först har utgivits i en sådan stat, på samma sätt som verk av landets egna medborgare. Även enligt Världskonventionen är den nationella behandlingen oberoende av faktisk reciprocitet. Om skyddets materiella innehåll meddelas i den år 1952 antagna texten endast knapphändiga bestämmelser. Fördragsslutande stat är pliktig att vidtaga alla erforderliga åtgärder för att bereda ett tillräckligt och verksamt skydd för upphovsmännens och andra rättssinnehavares rättigheter till litterära, vetenskapliga och konstnärliga verk (art. I). Vidare uttalas att upphovsrätten omfattar uteslutande rätt att översätta och publicera översättningar av skyddat verk samt att låta andra översätta och publicera översättningar av sådant verk (art. V). Det meddelas också vissa föreskrifter om minsta skyddstid (art. IV).

Vid Pariskonferensen 1971 vidtogs vissa ändringar bestående i bl. a. införande av visst konventionsmässigt minimiskydd utöver det som gäller för översättningar samt särskilda regler i fråga om utvecklingsländerna. I förstnämnda avsende har sålunda i en ny artikel (art. IV bis) föreskrivits att rättigheterna enligt art. I skall innefatta de grundläggande rättigheter som säkerställer upphovsmännens ekonomiska intressen, inbegripet ensamrätten att låta mångfaldiga verket, att låta offentligt framföra verket och att låta utsända det i radio. Fördragsslutande stat får dock genom sin lagstiftning medge vissa undantag, vilka emellertid inte får inkräkta på andan och föreskrifterna i konventionen. En rimlig grad av skydd skall alltid beredas för de rättigheter för vilka undantag har medgivits.

Vad gäller förhållandet till Bernkonventionen meddelas i Världskonventionen särskilda bestämmelser (art. XVII jämte en därtill fogad tilläggsdekla-

ration). Dessa innebär bl. a. att Världskonventionen inte skall vara tillämplig mellan länder inom Bernunionen såvitt angår verk, som enligt Bernkonventionen har något av dessa länder som hemland.

Det styrande organet inom Världskonventionen om upphovsrätt är en särskild regeringskommitté (Mellanstatliga upphovsrättskommittén/Intergovernmental Copyright Committee, ICC). Konventionen administreras av Unesco i Paris.

2.2.3 Andra internationella överenskommelser

Sverige är anslutet till europeiska överenskommelsen om utbyte av program medelst telefisionsfilm (1958).

Inom området för de s. k. närstående rättigheterna (5 kap. URL) är för svensk lagstiftning följande överenskommelser av betydelse:

1. Europeiska överenskommelsen om skydd för telefisionsutsändningar (1960).

2. Internationella konventionen om skydd för utövande konstnärer, framställare av fonogram samt radioföretag, den s. k. Romkonventionen (1961).

3. Konventionen rörande skydd för framställare av fonogram mot olovlig kopiering av deras fonogram, den s. k. fonogramkonventionen (1971).

En redogörelse för nu nämnda överenskommelser kommer att lämnas i samband med att utredningen tar upp filmfrågor och 5 kap. URL till behandling.

2.3 Förhållandet mellan den internationella regleringen och den nationella lagstiftningen

Som tidigare nämnts är URL:s bestämmelser om upphovsrätt i första hand tillämpliga endast på verk av svenska upphovsmän och på verk som eljest i upphovsrättsligt avseende anses ha ursprung i Sverige. Motsvarande gäller beträffande bestämmelserna i FotoL. Såväl URL som FotoL innehåller emellertid en särskild fullmactsregel som gör det möjligt att, under förutsättning av ömsesidighet, i administrativ ordning meddela bestämmelser om tillämpning också med avseende på annat land. Den förut nämnda kungörelsen (1973:529) föreskriver i detta hänseende att URL:s regler om upphovsrätt även gäller

1. verk av den, som är medborgare eller har sin vanliga vistelseort i främmande land tillhörande Bernunionen;

2. verk, som först utgivits i främmande unionsland eller samtidigt i sådant land och i land utanför unionen;

3. filmverk vars producent har sitt säte eller sin vanliga vistelseort i främmande unionsland;

4. byggnadsverk som uppförts i främmande unionsland;

5. verk av grafisk eller plastisk konst av utländsk upphovsman, vilket utgör del av en i främmande unionsland belägen byggnad eller som i främmande unionsland på annat sätt är fast förenat med marken.

Vid tillämpning av URL på verk som skyddas enligt det anförda skall dock gälla den inskränkningen att skydd inte skall åtnjutas i fall, då den i verkets

hemland stadgade skyddstiden redan utgått (skyddstidsjämförelse). I detta sammanhang ges också bestämmelser om vilket land som avses med hemland.

Vidare anges på motsvarande sätt att URL:s bestämmelser om upphovsrätt är tillämpliga på verk som skyddas av Världskonventionen om upphovsrätt samt på verk som först utgivits av vissa internationella organisationer.

Bestämmelserna skall enligt ett särskilt stadgande ha motsvarande tillämpning i fråga om FotoL.

Tillämpningskungörelsen innehåller också bestämmelser om att det i 45, 46 och 48 §§ URL reglerade skyddet för utövande konstnärer, fonogramframställare och sändningsföretag skall avse även framföranden, ljudupptagningar och utsändningar från vissa andra länder.

2.4 Lagstiftningen i övriga nordiska länder

I avsnitt 1.1 har redovisats vilken upphovsrättslig lagstiftning som i huvudsak gäller i de övriga nordiska länderna. Lagstiftningen i dessa länder överensstämmer i stort sett med den svenska. I den mån olikheter föreligger inom vissa områden, kommer redogörelse att lämnas därför i samband med att utredningen tar upp dessa områden till behandling.

2.5 Nordiskt lagstiftningsarbete efter tillkomsten av URL och FotoL

Såsom tidigare framgått i samband med redogörelsen för direktiven i avsnitt 1.2 tillsattes 1970 en samnordisk utredning med sakkunniga från Danmark, Finland, Norge och Sverige för att göra en allmän översyn av den upphovsrättsliga lagstiftningen mot bakgrund främst av den tekniska utveckling som ägt rum i de nordiska länderna sedan tillkomsten av upphovsrättslagarna. Utredningen antog benämningen Nordiska upphovsrättskommittén (NUK).

Kommittén avgav 1974 ett delbetänkande med förslag om lagreglering av bl. a. fotokopiering och bandinspelning inom undervisningsverksamhet (NU 21/73). Förslagen har för svenskt och finländskt vidkommande inte lett till lagstiftning. De från dansk och norsk sida framlagda förslagen har däremot i Danmark och Norge resulterat i vissa lagändringar. I båda fallen hänför sig ändringarna till rätten att göra inspelningar av radio- och TV-program för användning inom undervisningsverksamhet.

Den nya regleringen har i Danmark intagits i 17 § ophavsretsloven (lov den 8 juni 1977 nr. 240 om ændring af ophavsretsloven) och i 7 a § fotografiloven (lov den 8 juni 1977 nr. 239 om ændring af fotografiloven).

I Norge har motsvarande bestämmelser upptagits i 16 § opphavsretsloven och 5 § fotografiloven (lov den 3 juni 1977 nr. 51 om endringer i opphavsretsloven og fotografiloven). Till bestämmelserna hör särskilda tillämpningsföreskrifter. Lagändringen trädde i kraft i Danmark den 1 juli 1977 och i Norge den 1 januari 1978.

Kommitténs förslag i fråga om fotokopiering har ej heller i Danmark och Norge lett till lagstiftning.¹

¹ Om det nu aktuella utredningsläget i Danmark, Finland och Norge i fråga om lagstiftningsåtgärder på området, se not s. 27.

3 Fotokopiering inom undervisnings- verksamhet

3.1 Nuvarande förhållanden

3.1.1 Utvecklingen av nya kopieringsmetoder

Bland de teknologiska framsteg som under senare år haft betydelse för upphovsrätten intar nya metoder för direkt kopiering av förlagsmässigt publicerat text-, not- och bildmaterial en framträdande plats.

Utvecklingen har här gått i etapper. Privat och annan icke-förlagsmässig reproduktion av tryckt material kunde ursprungligen endast ske genom avskrift. Stencilteknikens utveckling möjliggjorde att avskrifter kunde framställas i tämligen stora upplagor. Ett betydelsefullt steg togs med införandet av metoder för direkt kopiering av förlagan. Hit hörde sådana metoder som fotostatkopiering och termografisk kopiering. Metoderna var emellertid i flera avseenden ofullkomliga. Först med tillkomsten under 1960-talet av elektrofotografiska och xerografiska metoder (fotokopiering) kunde tekniken tillhandahålla kopieringsförfaranden som uppfyllde högt ställda krav. Metoderna möjliggjorde en snabb och billig kopiering, som gav högklassiga kopior och som kunde användas för massframställning. Kopieringsmaskiner baserade på den nya tekniken ingår numera i varje mer avancerad kontorsutrustning. De används också i mycket stor utsträckning inom undervisning, forskning, förvaltning och näringsliv.¹

De nu använda metoderna sammanfattas vanligen under benämningen fotokopiering med hänsyn till att i metoderna ingår ett fotografiskt moment. Nya metoder är emellertid under utveckling som icke använder ljus utan t. ex. elektronstrålar. Internationellt har man därför numera övergått till att beteckna samtliga hithörande kopieringsmetoder som *reprografi*. Denna beteckning används också i Sverige inom företagen i branschen. Även utredningen har ansett sig böra använda denna term i lagtext och då det eljest är nödvändigt att ange en exakt avgränsning. I betänkandet används emellertid som synonym den i dagligt tal använda termen fotokopiering och oftast talas helt allmänt om kopiering. I utredningens betänkande omfattar de nu nämnda beteckningarna också äldre kopieringsmetoder såsom stencilering och elektrostencilering.

Från upphovsrättslig synpunkt har den omfattande användningen av reprografi medfört väsentliga förskjutningar i fråga om upphovsmännens möjligheter att utnyttja den ensamrätt till mångfaldigande som tillkommer dem som en grundläggande rättighet. För utredningen är det därför en

¹ En redogörelse för olika metoder för kopicframställning har lämnats i bilaga 4 till NUK:s delbetänkande (NU 21/73), s. 137 ff.

betydelsefull uppgift att närmare undersöka denna fråga för de olika sektorer av samhällslivet där metoderna används för reproduktion av skyddade verk. Av skäl som har anförts i det föregående är undersökningen i förevarande delbetänkande begränsad till förhållandena inom undervisningsverksamhet. Frågan om reprografi och upphovsrätt inom andra sektorer av samhällslivet kommer utredningen att ta upp i ett senare sammanhang.

3.1.2 De nya kopieringsmetodernas användning inom undervisningsverksamhet

De nya kopieringsmetoderna har funnit vidsträckt användning inom skolväsendet och annan undervisningsverksamhet. Fotokopiering är numera ett vedertaget hjälpmedel för lärarna när det gäller att komplettera de vanliga, förlagsmässigt utgivna läroböckerna och andra läromedel. I skilda undervisningsavsnitt finns det ett behov av att tillhandahålla eleverna kopior av artiklar i tidningar och tidskrifter, utdrag från skönlitterära alster eller facklitteratur, statligt och kommunalt tryck osv. Alla slags förlagsprodukter utnyttjas på detta sätt. Även utländskt material kopieras. I stor utsträckning kopieras även material som publicerats för undervisningsändamål.

Längre fram kommer att återges viss statistik som närmare belyser omfattningen av det utnyttjande av skyddade verk som här föreligger (se avsnitt 3.1.5.3).

3.1.3 Den upphovsrättsliga regleringen

3.1.3.1 Gällande svensk rätt

Den ensamrätt att förfoga över verket som tillkommer upphovsmannen enligt 2 § URL omfattar, som tidigare angivits, bl. a. den grundläggande rättigheten att mångfaldiga verket eller, som det uttrycks i lagtexten, att framställa exemplar av detta. En principiellt viktig begränsning i rätten framgår av bestämmelsen i 11 § URL, enligt vilken det står envar fritt att framställa enstaka exemplar av offentliggjort verk för enskilt bruk.

Motsvarande reglering gäller i fråga om rätten till fotografi (1 och 5 §§ FotoL) och i fråga om skyddet för kataloger och liknande arbeten (49 § URL). I det följande nämns i allmänhet inte särskilt fotografier och arbeten av nu nämnt slag.

Reprografi är en form för mångfaldigande av verket, och den reprografiska framställningen omfattas därför i princip av upphovsmannens ensamrätt. I ett avseende, nämligen i fråga om fotokopiering av verk inom arkiv och bibliotek, har meddelats särskilda bestämmelser om denna form för mångfaldigande, se 12 § URL och 1–6 §§ förordningen 1961:348. I övrigt innehåller inte lagen några särbestämmelser om reprografi. Undantagsbestämmelsen om rätt att framställa exemplar för enskilt bruk innebär emellertid att det i viss utsträckning är tillåtet för enskilda att kopiera förlagsmässigt framställda produkter.

Den gränsdragning det här gäller kan i det enskilda fallet vara svår att närmare bestämma (jfr SOU 1956:25 s. 181 f samt s. 188 ff). I äldre tid var den dock, i fråga om förlagsmässigt framställda produkter, av mindre praktisk

vikt, eftersom de enskilda i regel inte hade tekniska möjligheter att reproducera eller kopiera det tryckta materialet i sådan utsträckning att det hade praktisk betydelse för upphovsmännen och förlagsbranschen.

För undervisningsverksamhetens del innebär det sagda att lärarnas möjligheter att framställa avskrifter eller kopior av tryckt material för användning i undervisningen var begränsade och i allmänhet endast utnyttjades i speciella sammanhang. Det kunde t. ex. gälla sådana fall som att en lärare behövde avskrifter eller kopior av en dikt för en lektion i diktanalys eller av en kortare språktext för översättning. I allmänhet var den kopiering som ägde rum av mycket liten omfattning och kunde i regel sägas ligga inom ramen för den angivna undantagsbestämmelsen i 11 § URL om kopiering för enskilt bruk.

De nya kopieringsmetoderna har här medfört en radikal förändring genom att de gjort det tekniskt möjligt att inom skolorna och andra undervisningsanstalter övergå till massproduktion av kopior av det tryckta materialet. Av det förut anförda framgår att dessa möjligheter också utnyttjats i mycket vid utsträckning. Kopieringen har härigenom fått en omfattning som i regel går vida utöver den ram som undantagsbestämmelsen i 11 § URL om kopiering för enskilt bruk anger.

Som framgått av det förut anförda finns det inga lagbestämmelser som löser de tillämpningsproblem som sålunda uppstått. För en viktig sektor, nämligen det allmänna skolväsendet, har frågan emellertid reglerats genom ett avtal mellan staten och vissa organisationer, företrädande upphovsmän m. fl. (se avsnitt 3.1.5).

Lagstiftningen i grannländerna överensstämmer i här berörda delar med den svenska.

3.1.3.2 De internationella konventionerna

Varken Bernkonventionen eller Världskonventionen om upphovsrätt innehåller regler som särskilt behandlar reprografiskt mångfaldigande av skyddade verk.

Som förut nämnts innehåller Bernkonventionen i art. 9:1 en bestämmelse om upphovsmannens ensamrätt att mångfaldiga sitt verk. Härtill ansluter en undantagsregel, art. 9:2, enligt vilken medlemsländerna får tillåta mångfaldigande av verk i vissa särskilda fall, om detta inte gör intrång i det normala utnyttjandet av verket och inte heller oskäligt inkräktar på upphovsmannens legitima intressen. Reglerna infördes vid Stockholmskonferensen 1967. I generalrapporten från konferensen framhålls som ett praktiskt exempel där undantagsregeln kan tillämpas fotokopiering av verk. Här om anförs följande:¹

If it is considered that reproduction conflicts with the normal exploitation of the work, reproduction is not permitted at all. If it is considered that reproduction does not conflict with the normal exploitation of the work, the next step would be to consider whether it does not unreasonably prejudice the legitimate interests of the author. Only if such is not the case would it be possible in certain special cases to introduce a compulsory license, or to provide for use without payment. A practical example might be photocopying for various purposes. If it consists of producing a very large number of copies, it may not be permitted, as it conflicts with a normal exploitation of the work. If

¹ Punkt 85 i Report on the Work of Main Committee I, Records of the Intellectual Property Conference of Stockholm 1967, s. 1145–1146, Geneva 1971.

it implies a rather large number of copies for use in industrial undertakings, it may not unreasonably prejudice the legitimate interests of the author, provided that, according to national legislation, an equitable remuneration is paid. If a small number of copies is made, photocopying may be permitted without payment, particularly for individual or scientific use.

3.1.3.3 Utländsk rätt

Nu gällande upphovsrättslag i *Förbundsrepubliken Tyskland* utfärdades år 1965 och trädde i kraft den 1 januari 1966. Bestämmelser av viss betydelse för rätten att fotokopiera skyddade verk inom undervisningsområdet finns i 53 och 54 §§. Enligt 53 § är det tillåtet att under närmare angivna omständigheter fritt framställa enstaka exemplar av vissa verk för strikt personligt bruk. I 54 § regleras rätten att framställa exemplar dels för vissa särskilt angivna ändamål, såsom t. ex. för eget vetenskapligt bruk, dels för annat eget bruk. I sistnämnda hänseende medges rätt att mångfaldiga korta avsnitt av utgivna verk, enstaka uppsatser i tidningar och tidskrifter samt, under vissa förutsättningar, utgångna verk. Om mångfaldigandet enligt 54 § sker i yrkesmässigt syfte gäller att skäligen ersättning skall utgå till upphovsmannen. Bestämmelsen äger tillämpning även på juridiska personer och inom allmänna inrättningar.

Ehuru lagstiftningen är av ganska sent datum, innehåller den inga bestämmelser som särskilt reglerar användningen av reprografiska metoder. Den ökade användningen av sådana metoder har emellertid aktualiserat behov av nya regler på området. Enligt uppgift kan ett förslag till upphovsrättslig reglering av hela reprografiområdet väntas föreligga omkring år 1980.

I den *nederländska* upphovsrättslagen från år 1974 finns bestämmelser som tillåter kopiering av verk i 16 b och 17 §§. Enligt 16 b § får envar fritt framställa kopior för sitt eget personliga bruk, bl. a. för studieändamål. Mångfaldiganderätten omfattar i princip endast kortare avsnitt av verk. I 17 § regleras bl. a. näringsidkares och sammanslutningars rätt till mångfaldigande. Stadgandet medför rätt till kopiering i den omfattning som betingas av verksamheten. Regleringen är emellertid begränsad till facklitteratur (works of science), och de exemplar som framställts får användas uteslutande för internt bruk. Upphovsman är berättigad till ersättning för mångfaldigande som sker med stöd av 17 §. Sedan den 1 januari 1975 gäller särskilda lagbestämmelser för kopiering inom ministerier, bibliotek och undervisningsanstalter. Sådana institutioner har rätt att framställa exemplar av verk i den omfattning som påkallas av tjänsteförhållandena. Framställt material får i princip inte utnyttjas av andra än institutionernas egen personal. Om materialet är avsett för bruk inom undervisningsverksamhet gäller särskilda villkor. Exemplar får då framställas enbart som komplettering till läroböcker och annat studiematerial som föreskrivs i läroplanerna. Upphovsman är berättigad till ersättning för den kopiering som verkställs med stöd av bestämmelserna.

I den *franska* upphovsrättslagen från år 1957 uppräknas i 41 § olika former av utnyttjanden som är tillåtna utan upphovsmannens samtycke. En sådan form är mångfaldigande av offentliggjorda verk som sker för framställarens

privata bruk. Härmed avses dels personligt bruk, dels bruk inom familjekretsen. Stadgandet kan emellertid inte åberopas till stöd för framställning för kollektivt bruk (*utilisation collective*). Detta torde innebära att framställning av kopior inom t. ex. ett företag inte är tillåten utan upphovsmannens medgivande och detta även om kopiorna är avsedda att användas uteslutande för internt bruk. År 1976 infördes genom en särskild lagstiftning (*Loi de Finance*) skatt på försäljning och import av fotokopieringsapparater med tillbehör. Inkomsterna – beräknade till 30 milj. francs/år (1976) – skall i första hand användas till stöd för bokutgivning, typografisk industri, bibliotek m. m. Enligt uppgift är det avsett att använda en del av skatteintäkterna för att kompensera förläggare och upphovsmän för det intrång de lider genom användningen av fotokopieringstekniken.

Enligt *engelsk rätt* – Copyright Act av år 1956, secs. 6 och 9 – anses kränkning av upphovsrätten inte föreligga vid lojal användning, "fair dealing", av litterära, dramatiska eller musikaliska verk eller av konstverk. Sådan användning är alltså tillåten. Begreppet "fair dealing" definieras inte närmare i lagen utan får avgränsas genom domstolsavgöranden. Till området för "fair dealing" anses höra bl. a. mångfaldigande av verk när ändamålet med utnyttjandet är forskning och privata studier. Ytterligare undantag från upphovsmannens ensamrätt görs i sec. 41, som tillåter mångfaldigande av skyddade verk när det sker inom undervisningsverksamhet. Den praktiskt viktiga begränsningen görs emellertid att mångfaldigandet ej får ske genom tekniska metoder för masskopiering. Det förutsätts vidare att kopieringen utförs av lärare eller elev. – Våren 1977 lade en statlig kommitté fram ett betänkande med förslag till ändringar i Copyright Act, den s. k. Whitford-kommittén.¹ I betänkandets kapitel 4 behandlas frågor som har samband med reprografi. Enligt förslaget skall inom vissa i lagen närmare angivna områden, däribland undervisningsväsendet, fotokopiering av skyddade verk kunna regleras genom kollektiva avtal. Dessa skall innefatta generella tillstånd för avnämarsidan att fotokopiera skyddade verk enligt i avtalet angivna villkor (*blanket licensing*). Villkoren skall fastställas efter förhandlingar mellan berörda upphovsmän och utnyttjare. För upphovsmännens del skall förhandlingarna handhas av vissa, av vederbörande ministerium godkända organisationer (*collecting societies*). Dessa föreslås även få till uppgift att administrera upphovsmännens ekonomiska rättigheter. Tvist, som uppkommer i samband med förhandling, föreslås kunna hänskjutas till en särskild domstol (*Copyright tribunal*).

I *Amerikas Förenta stater* har nyligen antagits en ny upphovsrättslagstiftning, Copyright Act, Public Law 94-553, vilken trädde i kraft den 1 januari 1978 och som ersätter 1909 års lag i ämnet. Enligt lagen (§ 107) får verk utnyttjas utan tillstånd av upphovsmannen när det är fråga om ett lojalt utnyttjande, "fair use" (jfr "fair dealing" i *engelsk rätt*). Reglerna härom har tillämpning bl. a. på användning av reproducerat material inom undervisning och forskning. Då det gäller att bedöma om "fair use" föreligger skall hänsyn tas till en rad olika faktorer, bl. a. till ändamålet med och karaktären av användningen, t. ex. om verket används i kommersiellt syfte eller för undervisningsändamål utan sådant syfte, arten av det skyddade verket, omfattningen av den använda delen i förhållande till hela verket samt den inverkan som användningen kan ha för ersättningen eller värdet av det

¹ Report of the Committee to consider the Law on Copyright and Designs (London 1977). Kommitténs förslag har, såvitt känt, ännu inte till någon del föranlett lagstiftning.

skyddade verket.

Upphovsrättslagen i *Canada* utfärdades år 1921 och trädde i kraft den 1 januari 1924. Lagen har sedan dess vid skilda tillfällen undergått smärre ändringar. Liksom den engelska Copyright Act innehåller lagen bestämmelser om "fair dealing". Enligt dessa regler, som finns upptagna i sec. 17 (2), skall kränkning av upphovsmannens ensamrätt inte anses föreligga när verket utnyttjas för särskilda i lagen närmare angivna ändamål. Tillåtna ändamål är bl. a. enskilda studier och forskningsändamål. – I april 1977 offentliggjordes ett kommittébetänkande med förslag till ändringar i den upphovsrättsliga lagstiftningen.¹ Såvitt gäller bestämmelserna rörande "fair dealing" föreslås att de i huvudsak behålls oförändrade. I betänkandet har särskilt behandlats frågan om fotokopiering av verk. Det uttalas att frågan inte bör regleras genom bestämmelser i lag. I stället bör hithörande problem lösas genom kollektiva avtal på grundval av upphovsmannens allmänna ensamrätt till reproduktion. I detta sammanhang hänvisas bl. a. till den år 1973 bildade samorganisationen mellan upphovsmän och förläggare (Organization of Canadian Authors and Publishers, OCAP, Ltd), vilken har till ändamål att utöva och administrera ersättningsrättigheter som är knutna till kollektiva upplåtelser av rätt till fotokopiering av verk.

Den upphovsrättsliga lagstiftningen i *Australien*, Copyright Act 1968–1973, överensstämmer i sina huvuddrag med engelsk rätt. I sec. 40 regleras "fair dealing" när det gäller litterära, dramatiska och musikaliska verk och konstverk och i sec. 200 ges regler om viss användning av verk inom undervisningsverksamhet. I fråga om utnyttjandemöjligheterna bygger stadgandena i båda fallen på i princip samma förutsättningar som motsvarande bestämmelser i engelsk rätt. – En särskild kommitté med uppdrag att utreda frågor avseende reprografisk kopiering av skyddade verk lade fram ett förslag hösten 1976.² I huvudsak innebär förslaget följande såvitt gäller möjligheterna att fotokopiera verk för undervisnings- och studieändamål. I sec. 40 föreslås att "fair dealing" inte bör vara begränsat till området för "forskning och privata studier" utan bör utsträckas till att helt allmänt avse "forsknings- och studieändamål", alternativt med tillägget "samt för privat eller eljest för personligt bruk". I anslutning härtill föreslås bestämmelser som närmare anger när "fair dealing" skall anses föreligga i fråga om verk som fotokopieras. Bestämmelserna är utformade i nära överensstämmelse med de förut berörda reglerna i § 107 i den amerikanska upphovsrättslagen. Vidare föreslås regler om en licensordning, avsedd att tillämpas bl. a. inom sådan undervisning som bedrivs utan kommersiellt syfte. Förslaget i denna del går i huvudsak ut på att fotokopiering – med vissa angivna begränsningar – skall anses tillåten utan särskild ersättningsrätt för upphovsmannen, om kopieringen endast avser ett visst mindre antal exemplar – olika för vissa närmare angivna fall – av ett utgivet verk eller delar av sådant verk. Mångfaldigas verk i större upplagor skall upphovsmannen emellertid vara berättigad till ersättning.

¹ Copyright in Canada. Proposals for a revision of the law. By A.A. Keyes and C. Brunet (1977).

² Report of the Copyright Law Committee on Reprographic Reproduction (1976).

3.1.3.4 Förslag till internationell reglering

Inom Bernunionen och Unesco har tidigare gjorts vissa försök att åstadkomma en internationell reglering av upphovsmännens rättigheter i

samband med reprografi. En sammanfattande diskussion ägde rum vid ett internationellt expertmöte i Washington, D.C., den 16–21 juni 1975. Frågan ansågs emellertid ännu inte vara mogen för en lösning på det internationella planet. I den resolution, som antogs vid mötet, framhölls därför att varje stat tills vidare själv borde bestämma vilka former som skäligen kunde komma till användning för att tillförsäkra upphovsmännen det skydd för deras ekonomiska intressen i sammanhanget, som förutsattes i Bernkonventionen och Världskonventionen om upphovsrätt. Vidare framhölls att stater, i vilka reprografiska metoder kommit till vidsträckt användning, bl. a. borde främja upprättandet av kollektiva system för att utöva och administrera ersättningsrättigheterna. Slutligen betonades vikten av samarbete mellan de stater som vidtog åtgärder inom det berörda området.

Resolutionen anmälades vid ett möte som de styrande kommittéerna för Bernkonventionen och Världskonventionen höll i Genève i december 1975 men har därefter ej föranlett några åtgärder på det internationella planet.

3.1.4 Förslaget enligt NUK

Som förut nämnts finns det – fränsett vad som gäller för arkiv och bibliotek – inte några regler i den nordiska upphovsrättsliga lagstiftningen som särskilt behandlar fotokopiering av skyddade verk.

I NUK:s betänkande föreslogs regler om fotokopiering av skyddade verk i tre nya paragrafer i URL, betecknade 11 a–c §§. Det föreslogs att reglerna skulle tillämpas också i fråga om kataloger och andra i 49 § URL avsedda arbeten samt i fråga om fotografier.

3.1.4.1 De svenska sakkunnigas förslag till reglering

De svenska sakkunniga i kommittén föreslog – i likhet med de danska, finländska och norska medlemmarna – att ett system med avtalslicens borde gälla i fråga om fotokopiering inom undervisningsväsendet. I förslaget behandlades fotokopiering av skyddade verk inom undervisningsverksamhet i 11 a § URL. Det föreslagna stadgandet hade följande lydelse:

”Läroanstalt eller annan institution, vilken på grund av avtal med organisation företrädande ett flertal svenska upphovsmän på området äger rätt att för bruk inom undervisningsverksamhet genom fotokopiering eller liknande förfarande framställa exemplar av utgivna verk, må på villkor motsvarande dem som gälla enligt avtalet genom sådant förfarande även framställa exemplar av utgivet, till samma art hänförligt verk av upphovsman, som icke företrädes av organisationen. Vad sålunda framställts må endast utnyttjas inom undervisningsverksamhet.

Vad organisation som i första stycket sägs må ha bestämt om fördelning av vederlag för framställning som där avses mellan upphovsmän, som företrädas av organisationen, eller om att sådant vederlag skall gå till ändamål, gemensamma för sådana upphovsmän, skall tillämpas på motsvarande sätt i fråga om upphovsmän, som icke företrädas av organisationen.”

I anslutning till bestämmelserna i 11 a § URL (och i 11 b och 17 a §§ URL vilka också innehöll bestämmelser om avtalslicens) föreslogs en särskild reglering som innebar möjlighet för part att påkalla skiljemannaförfarande

om avtalsförhandling ej ledde till resultat. Regleringen intogs i en föreslagen ny paragraf i URL, betecknad 26 a §. Det föreslagna stadgandet hade följande lydelse:

”Leder förhandling om avtal som avses i 11 a, 11 b och 17 a §§ ej till resultat, äger part hänskjuta tvistefrågan till avgörande av skiljemän. Konungen meddelar närmare bestämmelser om utseende av skiljemännen och om förfarandet inför dem.

Vid tillämpning av 11 a, 11 b och 17 a §§ skall avgörande, som avses i första stycket, äga samma verkan som om avtal av motsvarande innehåll kommit till stånd mellan parterna.”

Den ordning som sålunda föreslogs i fråga om avtal om fotokopiering av skyddade verk ansågs även böra gälla i fråga om avtal beträffande fotokopiering av kataloger och liknande arbeten, som är skyddade genom 49 § URL, och fotografier, som är skyddade i FotoL. Det föreslogs därför att hänvisningar till 11 a § och till 26 a § URL skulle tas in i 49 § URL och i FotoL (5 §).

De svenska sakkunniga hade biträts av experter. I ett särskilt yttrande över de sakkunnigas förslag förklarade vissa av experterna att de inte kunde godta att 11 a § URL inte uttryckligen lämnade utrymme för upphovsman att meddela individuellt förbud mot avtalslicensens tillämpning. I yttrandet riktades kritik även mot den föreslagna regleringen i 26 a § URL.

3.1.4.2 Remissbehandlingen av det svenska förslaget

Förslaget i 11 a § URL rörande fotokopiering inom undervisningsverksamhet fick allmänt sett ett positivt mottagande. En stor del av remissorganen tillstyrkte eller förklarade sig lämna utan erinran de sakkunnigas förslag till bestämmelser om avtalslicens. Andra förklarade sig mera allmänt inte ha någon erinran mot huvudlinjerna i förslaget. Konstnärliga och litterära yrkesutövaras samarbetsnämnd (KLYS) och några andra remissinstanser uttalade att avtalslicens var en principiellt godtagbar form för reglering av området för inskränkningar i upphovsrätten.

Beträffande den konkreta utformningen av de föreslagna avtalslicensbestämmelserna ifrågasatte åtskilliga remissinstanser om bestämmelserna i tillräcklig grad tillgodosåg de krav som Bernkonventionen ställer på unionsländernas lagstiftning. De syftade här främst på den del av förslaget, som innebar att utomstående upphovsmän – i första hand då utländska upphovsmän – skall vara skyldiga att underkasta sig avtalsbestämmelser och organisationsbeslut som går ut på att influtna ersättningsbelopp skall användas för kollektiva ändamål. I remissyttrandena framhölls att hänsyn till Bernkonventionen krävde att utomstående upphovsman tillerkändes en rätt att begära individuell avräkning. Likaså hävdades att hänsyn till Bernkonventionen krävde att upphovsman medgavs rätt att individuellt undanta verk från tillämpningen av bestämmelserna.

Förslaget enligt 26 a § URL om hänskjutande till skiljemän tillstyrktes endast av ett fåtal remissinstanser. En allmän mening bland de avstyrkande instanserna var att de föreslagna bestämmelserna kunde medföra svårigheter i den praktiska tillämpningen och även motverka den utveckling inom organisationsväsendet på upphovsrättens område som är en förutsättning för en ordning med avtalslicens.

3.1.4.3 De danska, finländska och norska sakkunnigas förslag till reglering

Såsom berörts i avsnitt 3.1.4.1 byggde även de av de danska, finländska och norska sakkunniga framlagda förslagen till reglering av fotokopiering inom undervisningsväsendet på ett system med avtalslicens. De av dessa sakkunniga föreslagna bestämmelserna överensstämde därför i huvudsak med det svenska förslaget i 11 a § URL. De *danska* och *finländska* förslagen innehöll emellertid härutöver bestämmelser som gav utomstående upphovsmän rätt att, när det gällde medel som avsatts för kollektiva ändamål, i stället i vissa fall framställa krav på individuell ersättning.

Olika meningar förelåg i fråga om behovet att införa särskilda regler rörande parts rätt att påkalla skiljemannaförfarande, om avtalsförhandling ej ledde till resultat. De *norska* sakkunniga ansåg – i likhet med de svenska medlemmarna – att en särskild reglering här var nödvändig för undervisningsväsendet. I det norska förslaget upptogs därför i denna del bestämmelser som till syfte och innehåll nära överensstämde med det svenska förslaget i 26 a § URL. De *danska* och *finländska* sakkunniga ansåg däremot inte för sin del tillräckliga skäl föreligga för ett förslag i denna riktning och ansåg ej heller att frågan behövde regleras på annat sätt. Enligt dessa sakkunniga kunde man räkna med att de berörda förhandlingsparterna vid en avtalsordning hade intresse av att ett avtal kom till stånd. Vidare framhölls att bestämmelser om ett skiljemannaförfarande kunde tillskapa risk för att reella förhandlingar inte kom i gång mellan parterna.

Såsom förut anförts (avsnitt 2.5) har här angivna förslag inte lett till lagstiftning.¹

3.1.5 1978 års skolkopieringsavtal

3.1.5.1 Inledning

Upphovsmän och förläggare uppmärksammade tidigt den utvidgning av kopieringsverksamheten inom skolorna som de nya kopieringsmetoderna förde med sig. Så småningom fick de gehör för synpunkten att denna vidgade kopieringsverksamhet innebar ett utnyttjande av upphovsmännens verk, som i allmänhet inte täcktes av undantagsbestämmelsen i 11 § URL. Samtidigt erkändes från alla håll att undervisningsväsendet hade behov av att kunna kopiera i större omfattning än som kunde ske enligt denna bestämmelse. Mot denna bakgrund tillsatte regeringen de s. k. AUU-sakkunniga (U 1968:49) med uppdrag att förhandla med berörda parter om en avtalsreglering inom området. På grundval av förslag av de sakkunniga kom år 1973 ett avtal om kopieringen i skolorna till stånd mellan staten på den ena sidan och ett antal upphovsmanna- och förläggarorganisationer m. fl. på den andra sidan. Genom avtalet tillerkändes upphovsmän och förläggare ersättning för fotokopieringen i skolorna. Vidare reglerades i vilken omfattning sådan kopiering fick äga rum. Avtalet gällde för en tid av tre år. Den 23 juni 1976 träffades ett nytt, tvåårigt avtal med verkan fr. o. m. den 1 juli 1976. Detta avtal har den 26 juni 1978 i sin tur ersatts av ett nytt avtal, som gäller fr. o. m. den 1 juli 1978 t. o. m. den 30 juni 1979.² Det nya avtalet är fogat som bilaga till betänkandet (Bilaga 1).

¹ Om det nu aktuella utredningsläget i dessa länder i fråga om lagstiftningsåtgärder på området, se not s. 27.

² Jfr prop. 1977/78:100, bilaga 12 s. 243.

3.1.5.2 Avtalets tillämpningsområde m. m.

Enligt 1978 års avtal har lärare vid bl. a. grundskolor, gymnasieskolor och lärarutbildningsanstalter rätt att i viss utsträckning fotokopiera eller på annat sätt mångfaldiga litterära eller konstnärliga verk samt fotografier. I ersättning härför betalar staten till företrädare för berörda upphovsmän m. fl. i regel 1,6 öre per kopierad sida.

Antalet ersättningsberättigade kopiesidor beräknades i de tidigare avtalen på grundval av redovisningar från vissa skolor om den i dessa skolor faktiskt företagna kopieringen (jfr avsnitt 3.1.5.3). I 1978 års avtal har antalet beräknats på grundval av den år 1977 gjorda redovisningen, varvid antalet satts till 110 milj. Ersättningen utbetalas till en av organisationerna upprättad förvaltningsorganisation, BONUS (se avsnitt 3.1.6).

Totala ersättningen utgjorde år 1973 900 000 kr. och år 1977 1 377 500 kr. För avtalsåret 1978/79 är ersättningen bestämd till 1 800 000 kr.

3.1.5.3 Resultat från kopieringsredovisningar 1973 och 1977

Statistiska centralbyrån har gjort en statistisk bearbetning av redovisningar som år 1973 och år 1977 lämnats från vissa skolor för vissa tidsperioder beträffande den inom dessa skolor företagna kopieringen. Antalet redovisande skolor utgjorde år 1973 10 % och år 1977 5 % av hela antalet skolor. Materialet har räknats upp till vad som motsvarar resultatet för helt år för hela landet.

Av undersökningen framgår följande siffror för år 1977 för hela landet, varvid siffrorna för år 1973 nämns inom parentes. Totala antalet framställda kopior av originalsidor var 271 milj. (232 milj.). Antalet ersättningsberättigande kopior var 69 milj. (69 milj.). I fråga om de ersättningsberättigande kopiorna var medelupplagan 35 ex. (53 ex.). Större upplagor – över 100 ex. – förekom inom nämnda grupp i 4,8 % (33 %) av fallen.

Av det antal kopior, som enligt 1977 års redovisning inte berättigade till ersättning – 202 milj. – utgjorde 145 milj. kopior från material som lärarna själva producerat, 15 milj. kopior från sådana allmänna handlingar som icke är upphovsrättsligt skyddade, 36 milj. kopior från material som visserligen är upphovsrättsligt skyddat men publicerat i utlandet och 6 milj. ej klassificerat material.

3.1.6 Förvaltningsorganisationen BONUS¹

Sedan skolkopieringsavtalet slutits år 1973 bildade de avtalsslutande organisationerna den ideella föreningen Bild Ord Not – Upphovsrättslig Samorganisation (BONUS).

3.1.6.1 Organisation

Medlemmar i föreningen utgörs av de organisationer som slöt skolkopieringsavtalet.

Högsta beslutande organ inom föreningen är representantskapet som består av tre representanter från varje medlemsorganisation. Den löpande verksamheten leds av en styrelse om elva personer, av vilka staten utser tre,

¹ Redogörelsen är i huvudsak hämtad från den av Föreningen Svenska Läromedelsproducenter på uppdrag av BONUS utgivna skriften "Upphovsrätten, Kopieringen & BONUS" (1977).

däribland ordförande. Representantskapet utser övriga styrelseledamöter så att de olika upphovsrättsliga områdena blir företrädde. Suppleanter utses på motsvarande sätt. Vice ordförande utses bland de av representantskapet valda ledamöterna.

Representantskapet utser också fem s. k. förvaltningsgrupper. Dessa behandlas närmare nedan.

BONUS' verksamhet revideras enligt vanliga regler för ideella föreningar; en av revisorerna skall vara auktoriserad.

Föreningens stadgar har antagits av de avtalsslutande organisationerna. Beslut om stadgeändring fattas av representantmötet och skall godkännas av regeringen.

3.1.6.2 Syfte och uppgifter

BONUS skapades i första hand för att administrera skolkopieringsavtalet, dvs. kontrollera redovisningen, inkassera medlen och fördela dessa. Det förutsätts i stadgarna att BONUS kan få motsvarande uppgifter även beträffande andra avtal som organisationerna sluter, t. ex. för högskoleområdet. I stadgarna har också förutsatts att BONUS i framtiden kan bli en "collecting society" av STIM-typ, dvs. att BONUS får uppdrag att förvalta själva rättigheterna och sluta avtal om dessas utnyttjande.

3.1.6.3 Verksamhet

BONUS utformar i samråd med skolöverstyrelsen och statistiska centralbyrån redovisningssystemet och kontrollerar att redovisning sker i enlighet med skolkopieringsavtalet.

Vidare inkasserar BONUS de avtalsenliga ersättningarna. Av inkasserade medel skall 10 % avsättas till en reservfond, med vars medel BONUS skall gottgöra sådana upphovsmän vilka inte är underkastade avtalet men vilkas verk av misstag ändå blivit kopierade och därför skall ersättas enligt avtalet. När reservfonden uppgår till 250 000 kr. behöver vidare avsättning ej ske.

Av inkasserade medel får BONUS använda upp till 10 % för sin administration.

De inkasserade medel som återstår sedan avsättning skett till reservfond och förvaltning fördelas av styrelsen på de fem förvaltningsgrupperna. Dessa representerar de fem huvudområdena för det kopierade grundmaterialet, nämligen bok, läromedel, press, noter och bilder. Fördelningen mellan grupperna sker i huvudsak enligt den statistik som följer med redovisningen av kopieringen.

I förvaltningsgrupperna representeras de organisationer som företräder respektive område. Inom varje grupp skall fattas enhälliga beslut om slutlig fördelning av gruppens medel till de i gruppen representerade organisationerna. Kan en gruppens ledamöter inte enas, hänskjuts denna fördelningsfråga till styrelsen, som då har det slutliga avgörandet.

De medel som en förvaltningsgrupp fördelar tillförs således de olika organisationerna. Dessa har därefter full frihet att bestämma om medlens slutliga användning. I vissa fall ingår medlen i organisationens verksamhet, i andra avsätts de inom denna för särskilda ändamål. I några fall har de

fonderats för att användas till stipendier eller utbildning inom organisationens område. För närvarande är medlen till varje organisation av så ringa storleksordning att individuell fördelning enligt BONUS' uppfattning knappast är meningsfull.

Som förut påpekats kan BONUS ta emot uppdrag att sluta avtal för organisationernas räkning. Sådant uppdrag har numera givits BONUS i fråga om sådana skolor som inte faller under det statliga skolkopieringsavtalet. Dessa specialavtal följer det statliga avtalet i vad avser upplåtelsens omfattning och reglerna för kopieringens omfattning m. m. Ersättningen har emellertid schabloniserats och ställs i dessa fall i relation till antalet elevår inom varje skola.

3.2 Utredningens allmänna överväganden

Såsom närmare utvecklats i det föregående förekommer numera inom undervisningsväsendet en omfattande kopiering av upphovsrättsligt skyddade verk. Lärarna framställer kopior ur tidningar, tidskrifter, böcker osv. för att användas av eleverna vid undervisningen. Detta sker på alla nivåer inom undervisningen. Sådan kopiering omfattas i princip av den ensamrätt som enligt URL tillkommer upphovsmännen till de utnyttjade verken och är därför i princip beroende av att upphovsmännen lämnat samtycke till kopieringen.

Tidigare har antagits att kopieringen delvis har kunnat stödjas på en undantagsbestämmelse i 11 § URL enligt vilken det är tillåtet att utan upphovsmannens samtycke framställa enstaka exemplar av offentliggjorda verk för enskilt bruk. Även om denna undantagsbestämmelse alltjämt är tillämplig i speciella fall, anser sig utredningen dock i det följande kunna bortse härifrån. Vad det nu gäller är nämligen att genomföra en generell reglering av kopieringen inom undervisningsväsendet. Det råder enighet om att denna verksamhet numera antagit sådana former, att undantagsbestämelsen i 11 § saknar nämnvärd praktisk betydelse.

Vad nu sagts har motsvarande tillämpning i fråga om kataloger och liknande arbeten, som är skyddade enligt 49 § URL, och fotografier, som är skyddade enligt FotoL. Undantagsbestämmelser motsvarande 11 § URL finns i 49 § URL och 5 § FotoL. I det följande nämns i allmänhet inte kataloger m. m. och fotografier särskilt.

Inom det allmänna skolväsendet regleras fotokopieringen sedan 1973 av ett särskilt avtal, som ingåtts mellan staten på den ena sidan och ett antal upphovsmanna- och förläggargorganisationer m. fl. på den andra sidan. Enligt avtalet betalar staten ersättning för kopieringen. Ersättningen betalas ut till förvaltningsorganisationen BONUS (se avsnitt 3.1.6). I avtalet regleras i vilken utsträckning kopiering är tillåten. I ett antal specialfall har organisationerna ingått kopieringsavtal direkt med vissa skolor. Inom övriga sektorer av undervisningsväsendet är förhållandena ännu oreglerade. För högskoleområdet föreligger ett förslag till avtal som utarbetats av de s. k. AUU-sakkunniga (U 1968:49) på grundval av förhandlingar med samma organisationer som är parter i skolkopieringsavtalet.

Det råder sedan länge enighet om att undervisningsväsendet är i behov av

en tämligen omfattande kopieringsrätt. Samtidigt är det uppenbart att detta behov inte kan tillgodoses genom individuella avtal med upphovsmännen. Det är praktiskt ogenomförbart att varje lärare eller undervisningsinstitution eller ens en gemensam organisation eller annan företrädare för dessa skulle sluta individuella avtal med alla berörda upphovsmän. Undervisningsväsendets behov av kopieringsmöjligheter måste därför tillgodoses på annat sätt.

När förevarande spörsmål först aktualiserades – i mitten av 1960-talet – framfördes på sina håll tanken att frågan borde lösas genom speciella undantagsbestämmelser i URL som förklarade det fritt för skolorna att utan ersättning kopiera skyddade verk. Det torde emellertid numera inte hävdas från något ansvarigt håll att sådana undantagsbestämmelser bör införas. Enligt utredningens mening skulle för övrigt ett sådant system, med hänsyn till den omfattning i vilken kopiering sker hos oss, inte vara förenligt med de internationella konventionerna.

Tidigare har i diskussionen även framförts tanken att området borde regleras genom s. k. *tvångslicens*. En sådan ordning skulle innebära att i URL infördes bestämmelser om att skolorna, inom vissa gränser, hade rätt att kopiera skyddade verk utan tillstånd och att upphovsmännen hade rätt till ersättning för kopieringen. Ersättningen skulle emellertid i princip inte behöva bestämmas efter förhandlingar mellan parterna. Om upphovsmännen ansåg erbjudna ersättningar vara otillräckliga, skulle de vara hänvisade till att vid domstol kräva vad de ansåg vara skälig ersättning. Tvångslicens förekommer i URL i fråga om vissa andra utnyttjanden. Som exempel kan nämnas att behovet av skolutrustningar i viss utsträckning tillgodoses genom tvångslicens (16 § URL).

Enligt utredningens mening måste emellertid en diskussion om lämplig reglering av kopieringen inom undervisningsverksamhet i dagens läge ske med utgångspunkt i att frågan numera till övervägande del är reglerad genom *kollektiva avtal*. Som förut anförts regleras kopieringen inom skolorna genom ett omfattande kollektivt avtal. För vissa specialområden existerar särskilda sådana avtal. Upphovsmännens organisationer har vidare förklarat sig beredda att ingå ett avtal efter samma linjer för högstskoleområdet.

Det måste emellertid uppmärksammas att frågan inte kan få en fullständig lösning genom kollektiva avtal. Detta sammanhänger med att de svenska organisationernas avtal endast binder organisationernas egna medlemmar. Utländska upphovsmän blir i allmänhet inte bundna, eftersom de i regel står utanför organisationerna. Inom skolområdet betyder detta förhållande mindre, eftersom man i skolarbetet använder utländska verk endast i begränsad utsträckning. Inom högstskoleområdet är det däremot nödvändigt att även utländska verk blir tillgängliga för kopiering. Det bör för övrigt uppmärksammas att även en del svenska upphovsmän står utanför organisationerna. En kollektiv lösning som endast gäller inom ramen för organisationernas verksamhetsområden är därför principiellt otillräcklig även om det skulle gälla att enbart tillgodose kopieringsbehovet i fråga om svenska verk.

Ett kollektivt avtal som icke täcker hela den grupp av verk som är aktuell kan genom lagbestämmelser kompletteras så att det får denna verkan. Man talar här om *avtalslicens*. I nordisk upphovsrätt har denna ordning införts på

ett speciellt område, nämligen i fråga om radio- och TV-företagens avtal med vissa upphovsmanorganisationer om rätt att sända litterära och musikaliska verk. I den svenska lagstiftningen finns en bestämmelse härom i 22 § andra stycket URL. Enligt denna bestämmelse får svenskt radio- eller TV-företag som regeringen bestämmer – om företaget på grund av avtal med organisation som företräder ett flertal svenska upphovsmän på området äger rätt att utsända litterära och musikaliska verk – även utsända utgivet sådant verk av upphovsman som inte företräds av organisationen. Upphovsmannen äger rätt till ersättning. I praktiken får de utomstående upphovsmännen ersättning enligt samma normer som medlemmarna i organisationen. Avtalslicensen i 22 § URL gäller ej i fråga om sceniskt verk. Den gäller ej heller i fråga om annat verk, om upphovsmannen meddelat förbud mot utsändning eller det eljest föreligger särskild anledning anta, att han motsätter sig utsändningen. Rätten att meddela förbud har principiell betydelse men har i praktiken utnyttjats endast i mycket obetydlig omfattning.

Även om ett system med avtalslicens rymmer vissa tvångsmoment skiljer det sig dock på ett avgörande sätt från tvångslicens, både principiellt och praktiskt. Detta gäller även om den ersättning som skall utgå vid tvångslicens bestäms i kollektivt avtal, såsom t. ex. är fallet beträffande skolorantologier. När det gäller ett ersättningsavtal i anslutning till tvångslicens är nämligen upphovsmännens förhandlingsposition synnerligen svag, eftersom motparten redan genom lagen fått rätt till det utnyttjande det gäller. Motparten kan när som helst avbryta förhandlingarna om ersättning utan att detta inverkar på hans rätt till utnyttjande. Vid förhandlingar om ett kollektivt avtal som skall ligga till grund för avtalslicens kan däremot upphovsmannasidan åberopa sin ensamrätt och förhandlingarna får i princip samma karaktär som förhandlingar om andra avtal på upphovsrättens område, t. ex. förlagsavtal. I allmänhet kan därför antas att kollektiva avtal vid tvångslicens blir sämre för upphovsmännen än kollektiva avtal vid avtalslicens. Som exempel på att så är fallet i praktiken kan anföras att det ersättningsavtal som gäller för skolorantologier innehåller sämre villkor för upphovsmännen än de ersättningsavtal som gäller för andra antologier. En annan skillnad som av upphovsmännen tillmätts stor principiell betydelse är att en upphovsman inte kan sätta tvångslicensen ur kraft genom förbud. Helt allmänt gäller visserligen att ett verk inte får utnyttjas med stöd av tvångslicens om utnyttjandet skulle kränka upphovsmannens ideella rätt. Det möter dock ofta praktiska svårigheter att hävda denna rätt.

Enligt utredningens mening talar nu anförda synpunkter för att inom förevarande område en lösning genom kollektiva avtal i förening med avtalslicens i princip är att föredra framför en lösning med tvångslicens.

Självfallet måste emellertid ytterligare beaktas om ett system med avtalslicens kan antas komma att i praktiken fungera på ett tillfredsställande sätt. Frågan blir därför i denna del bl. a. beroende av en bedömning av hur det nuvarande skolkopieringsavtalet fungerar och i vilken utsträckning kollektiva avtal kan väntas bli slutna inom övriga hittills ej avtalsreglerade sektorer av undervisningsverksamheten.

I fråga om skolkopieringsavtalet har representanter för BONUS, skolöverstyrelsen och de avtalslutande organisationerna vid sammanträde med

utredningen uttalat sin tillfredsställelse med det sätt på vilket avtalet fungerar. Det har framhållits att systemet successivt förbättrats och att man avser att även i fortsättningen genomföra ytterligare förbättringar. Inom skolöverstyrelsen och de nämnda organisationerna anser man numera att avtalet utgör en naturlig lösning av kopieringsfrågan. Det har även uttalats att behovet av avtalslicensbestämmelser, som kompletterar avtalet, i och för sig inte är så stort eftersom i skolorna i huvudsak används svenskt material och de avtalslutande organisationerna förfogar över praktiskt taget samtliga hithörande rättigheter. Avtalslicensbestämmelser anses dock vara av värde som ett fullständiggande av det rådande systemet.

Vad angår högskoleområdet har såsom förut nämnts ett förslag till avtal utarbetats av de s. k. AUU-sakkunniga (U 1968:49) på grundval av förhandlingar med samma organisationer som är parter i skolkopieringsavtalet. Förslaget har ännu inte lagts till grund för förhandlingar om ett slutligt avtal. En av anledningarna härtill torde vara att behovet av kopiering för högskoleundervisningen till stor del avser utländskt material, över vilket de svenska organisationerna inte förfogar. Det är därför tydligt att avtalslicensbestämmelser, som skulle innebära att ett avtal på området fick verkan i fråga om det utländska materialet, skulle underlätta genomförandet av det framlagda avtalsförslaget.

I fråga om övriga sektorer inom undervisningsväsendet har – fränsett ett antal specialfall – förhandlingar om kopieringsavtal ännu inte inletts. Man kan dock enligt utredningens mening utgå från att organisationerna är villiga att ingå avtal även för dessa områden. Även här gäller att avtalslicensbestämmelser kan underlätta förhandlingar om avtal.

De nu anförda förhållandena talar enligt utredningens mening i och för sig för att kopieringen inom undervisningsverksamheten bör, såsom redan sker inom skolsektorn, regleras genom kollektiva avtal och att lagstiftningen därför bör inskränkas till att avse avtalslicensregler som kompletterar de avtal som ingåtts eller kommer att ingås.

Även hänsyn till de internationella konventionerna talar för att lagregleringen inskränks till att avse avtalslicensbestämmelser som kompletterar kollektiva avtal. Fotokopieringen inom undervisningsväsendet är av så stor omfattning att det enligt utredningens mening inte kan anses att en generell tvångslicens här skulle vara förenlig med konventionerna. I princip kan visserligen liknande betänkligheter riktas även mot avtalslicensbestämmelser. Ett system med avtalslicens kan emellertid förenas med föreskrift att den enskilda upphovsmannen har rätt att meddela förbud mot att hans verk kopieras. Om så sker, torde det från konventionssynpunkt inte kunna riktas någon invändning mot systemet.

De utomstående upphovsmännens ställning stärks ytterligare om systemet utformas så att kopieringsavtalets samtliga villkor blir tillämpliga när det gäller kopiering av deras verk. Om så sker, kommer bl. a. villkor som anger i vilken omfattning kopiering är tillåten att gälla även vid kopiering av de utomstående upphovsmännens verk. För kopieringen kommer också att erläggas samma ersättning som föreskrivs för kopiering som sker med omedelbart stöd av avtalet. När det gäller ersättningen kan systemet kompletteras med en bestämmelse som ger utomstående upphovsman rätt att kräva individuell ersättning. Utredningen återkommer till denna fråga.

Det bör anmärkas att ett system som utformas efter nu angivna riktlinjer kommer att avvika från de bestämmelser om avtalslicens som enligt 22 § URL gäller i fråga om utsändning av skyddade verk i radio och TV. Dessa bestämmelser anger bl. a. inte att villkoren i det kollektiva avtalet om utsändning är tillämpliga även vid utsändning av utomstående upphovsmäns verk. Förhållandena på kopieringsområdet skiljer sig dock i många avseenden helt och hållet från dem som gäller i fråga om utsändning i radio och TV.

Hittills anförda synpunkter talar enligt utredningens mening för att undervisningsväsendets behov av kopieringsrätt – på sätt NUK föreslog i sitt betänkande – kan tillgodoses genom kollektiva avtal kompletterade genom i lag givna avtalslicensbestämmelser. Vid frågans bedömande måste emellertid också avsevärd hänsyn tas till intresset att främja en lösning i fall då kollektiva avtal inte kommer till stånd och ett system med avtalslicens alltså inte kommer att fungera.

Med de organisationsförhållanden som för närvarande gäller kan det, som utredningen förut anført, antas att kollektiva avtal kommer att ingås i erforderlig omfattning. Man kan dock inte bortse från att förhandlingar om avtal i vissa fall kan komma att misslyckas, därför att parterna inte kan enas om villkoren. Det kan också tänkas att t. ex. en parts begäran om avtal avvisas därför att han inte anses lämplig som avtalspart eller därför att hans begäran inte bedöms avse ett undervisningsändamål.

I NUK:s betänkande föreslog de svenska sakkunniga att part i här avsedda fall skulle ha rätt att hänskjuta tvisten till avgörande av skiljemän. Detta förslag mötte dock stark kritik från upphovsmannahåll.

Enligt utredningens mening kan kritiken inte fränkännas berättigande. Ett skiljemannaförfarande har karaktär av tvångsingripande. Om ett system med avtalslicens förenas med möjlighet till tvångsingripande av detta slag, skulle systemet sett som helhet få drag av tvångslicens.

Inom arbetslivet i övrigt har det ansetts tillräckligt att den i lag upptagna regleringen av arbetskonflikter begränsas till bestämmelser om medling i sådana konflikter. Bestämmelser härom finns i 46–53 §§ lagen (1976:580) om medbestämmande i arbetslivet, MBL. Enligt utredningens mening bör man även på det nu ifrågavarande området begränsa sig till en reglering som avser möjlighet att anordna medlingsförfarande i uppkommande tvister.

Medlingsförfarandets främsta syfte är självfallet att utgöra ett instrument för att få till stånd ett avtal mellan parter i fall då förhandlingar mellan dem har strandat. I första hand ter sig medling naturlig om förhållandet mellan parterna redan är reglerat genom avtal och de strandade förhandlingarna avsett att efter avtalsperiodens slut få detta ersatt med ett nytt. Medling bör emellertid kunna ske även när resultatlösa förhandlingar ägt rum mellan parter som förut ej står i avtalsförhållande till varandra. Medlingsförfarande bör dessutom kunna tillgripas i sådana fall då en parts begäran om avtal avvisats utan att förhandlingar ägt rum.

Medling bör äga rum inför en av regeringen utsedd förlikningsman. Förlikningsmannen bör åläggas att till regeringen göra anmälan i fall då medling misslyckas så att regeringens behov av information tillgodoses.

I bestämmelser om medling bör till en början anges de förutsättningar under vilka part har möjlighet att påkalla medling. Vidare bör ges vissa regler

om förfarandet. Dessa behöver knappast vara detaljerade. Delvis kan man här ansluta till de nyss nämnda bestämmelserna i MBL. Det bör också ställas upp bestämmelser som för det fall att medling inleds på ett redan avtalsreglerat område tryggar att avtalslöst tillstånd ej inträder under medlingsförfarandet till följd av att gällande avtalstid löper ut. Bestämmelserna i lagen bör endast kunna frångås genom avtal i särskilt angivna fall. Däremot bör parterna skriftligen kunna överenskomma att medling över huvud taget ej skall äga rum.

Ett medlingsförfarande anordnat efter de linjer som nu angivits får enligt utredningens mening anses tillräckligt främja att kollektiva avtal om kopiering inom undervisningsväsendet kommer till stånd.

Sammanfattningsvis anser sig utredningen kunna utgå från att behovet av kopieringsrätt i undervisningsverksamhet kommer att kunna tillgodoses genom kollektiva avtal i sådan utsträckning att avtalen kan läggas till grund för den reglering i lag som erfordras. I lag bör tas upp bestämmelser om avtalslicens som innebär att ett kollektivt avtal inom sitt område blir tillämpligt även på verk av upphovsman som ej är medlem i avtalsslutande organisation. Vidare bör införas lagbestämmelser om medling i tvister i ämnet.

Den anförda principen att ett kollektivt avtal inom sitt område skall tillämpas även på verk av upphovsman som ej är medlem i avtalsslutande organisation kräver vissa ytterligare överväganden.

Principen innebär till en början att den avtalsslutande avnämaren blir berättigad att fotokopiera utomstående upphovsmäns verk på samma villkor som enligt avtalet gäller för kopiering av verk av upphovsmän som tillhör avtalsslutande organisation. Vad avtalet innehåller om begränsningar i rätten att kopiera blir alltså tillämpligt. Avnämaren skall vidare betala samma ersättning för kopiering av de utomstående upphovsmännens verk som för kopiering av de verk som omfattas av avtalet.

Att det kollektiva avtalet skall tillämpas även gentemot utomstående upphovsmän innebär vidare att dessa skall likställas med upphovsmän som tillhör avtalsslutande organisation när det gäller fördelningen av de ersättningsmedel som betalas in. Om avtalet skulle innehålla bestämmelser härom blir dessa alltså tillämpliga.

Det bör emellertid uppmärksammas att kopieringsavtalen kan komma att sakna sådana fördelningsregler. Belysande är här skolkopieringsavtalets ersättningssystem. Enligt avtalet erlägger staten ersättning i form av ett årligt klumpbelopp, beräknat på grundval av en statistisk undersökning av kopieringens omfattning inom ett begränsat antal skolor. Avtalet föreskriver att beloppet skall utbetalas till BONUS. I fråga om huvudparten av beloppet gäller emellertid att fördelningen inte regleras i avtalet utan är en intern fråga mellan organisationerna. Vidare är det en intern fråga inom varje organisation hur den använder sin andel i beloppet. I vissa fall ingår medlen i organisationens verksamhet, i andra avsätts de inom denna för särskilda ändamål. I några fall har de fonderats för att användas till stipendier eller utbildning inom organisationens område. För närvarande är medlen till varje organisation av så ringa storleksordning att individuell fördelning mellan upphovsmännen enligt BONUS' uppfattning inte varit meningsfull.

Det kan antas att det mönster som tillämpas i fråga om skolkopieringsav-

talet kommer att tillämpas även inom andra områden.

Även när det gäller fördelningsregler som bestämts internt inom en avtalsslutande organisation bör utomstående upphovsmän likställas med upphovsmän som tillhör organisationen. Skulle organisationen till äventyrs tillämpa individuell avräkning, bör utomstående upphovsmän vara berättigade till ersättning enligt samma normer som medlemmarna. Om organisationen bestämt att medel skall gå till kollektiva ändamål, får å andra sidan utomstående upphovsmän som huvudregel godta detta. Samtidigt bör de vara berättigade till stipendier o. d. enligt samma normer som medlemmarna.

Frågan har praktisk betydelse främst med hänsyn till utländska upphovsmän. I praktiken torde ersättningar till utlandet emellertid inte komma i fråga förrän samarbete etablerats mellan de svenska organisationerna och motsvarande organisationer i utlandet. Förberedelser till ett sådant samarbete med organisationerna i vissa stater pågår. Målsättningen för organisationerna är här att utbygga deras verksamhet så att den direkt innefattar tillvaratagande av medlemmarnas rättigheter på reprografiområdet och att få till stånd ett internationellt samarbete mellan organisationerna av samma typ som det som bedrivs mellan kompositörernas utföranderättsorganisationer.

Sammanfattningsvis bör alltså gälla att föreskrifter som reglerar på vilket sätt influtna medel skall användas blir bindande för utomstående upphovsmän, vare sig föreskrifterna finns i kopieringsavtalet eller bestämts internt inom den avtalsslutande organisationen.

Det nu beskrivna systemet överensstämmer med det som föreslogs i NUK:s betänkande. Systemet tillstyrktes i allmänhet vid remissbehandlingen av betänkandet. En del remissinstanser ifrågasatte dock om inte systemet av hänsyn till Bernkonventionen måste kompletteras med en bestämmelse som gav utomstående upphovsmän – främst utländska – principiell rätt att kräva individuell ersättning, oavsett vad som gällde enligt ersättningsbestämmelserna i kopieringsavtalet eller organisationernas interna fördelningsnormer.¹

Enligt utredningens mening finns det skäl att komplettera systemet i denna riktning. Frågan torde inte ha stor praktisk betydelse. Det är emellertid angeläget att systemet utformas så att dess förenlighet med Bernkonventionen ej kan ifrågasättas. En regel om rätt för utomstående upphovsmän att framställa anspråk på individuell ersättning bör därför uppställas. För att underlätta tillämpningen i de få fall som kan komma upp bör rätten emellertid underkastas vissa begränsningar. Utredningen återkommer till denna fråga i specialmotiveringen.

I enlighet med det anförda bör i det upphovsrättsliga regelsystemet tas upp bestämmelser om avtalslicens vid reprografisk kopiering av skyddade produkter i undervisningsverksamhet.

Bestämmelser som avser kopiering av litterära och konstnärliga verk bör tas upp i URL. I NUK:s betänkande föreslogs att motsvarande stadgande skulle placeras närmast efter 11 §, som behandlar framställning av exemplar för enskilt bruk. Det samband med denna paragraf som tidigare i viss mån förelåg har emellertid med utvecklingen försvagats. Ett stadgande i ämnet torde numera få anses ha närmare samband med bestämmelserna i 16 §, som bl. a. behandlar rätten att ta in verk i skolantologier, och i 17 §, som behandlar

¹ En sådan rätt hade inom NUK förslagits av de danska och finländska sakkunniga, se avsnitt 3.1.4.3.

ljudupptagning av verk för undervisningsändamål. Utredningen föreslår att det nya stadgandet sätts in omedelbart före 16 § och betecknas 15 a §.

Vid kopiering av skyddade verk berörs i princip även upphovsmannens s. k. ideella rätt, som skyddas genom bestämmelser i 3 § URL. Framför allt har upphovsmannen intresse av att det i någon form klargörs för dem som använder framställda kopior att det är han som åstadkommit det material som kopierats. Några särskilda bestämmelser härom behövs dock inte. Bestämmelserna i 3 § är generella och kommer att avse även den föreslagna 15 a §.

I 26 § URL finns kompletterande bestämmelser om skydd för upphovsmannens ideella rätt m. m. när verk utnyttjas med stöd av de i 2 kap. URL givna bestämmelserna om inskränkningar i upphovsrätten (11–25 §§). Bl. a. innebär dessa att källan skall nämnas i den omfattning och på det sätt som god sed kräver, när ett verk återges offentligt med stöd av bestämmelse i kapitlet. Även denna del av den ideella rätten kan beröras vid kopiering. Som exempel kan nämnas att det vid kopiering av tidningsartiklar bör i någon form klargöras från vilken tidning artikeln är hämtad. Ej heller här behövs det dock några särskilda bestämmelser. Stadgandet i 26 § URL hänför sig till hela 2 kap. och blir alltså i princip tillämpligt även vid kopiering i undervisningsverksamhet, om bestämmelserna härom såsom utredningen föreslagit placeras i 15 a § URL.

Den närmare tillämpningen av bestämmelserna i 3 och 26 §§ kan regleras i det kollektiva avtalet. Som exempel kan nämnas att det i skolkopieringsavtalet föreskrivits att en lärare skall anses ha fullgjort sin skyldighet enligt 3 § om han på kopian anger upphovsmannens namn eller muntligen nämner detta.

I 49 § URL finns specialregler om skydd för kataloger, tabeller och liknande alster. Även sådana arbeten kopieras i undervisningsverksamhet. För kopieringen bör gälla samma regler som för kopiering av skyddade verk. I stadgandet bör därför tas in en hänvisning till 15 a § URL.

Som inledningsvis anförts är skyddet för fotografier i FotoL utformat efter samma principer som skyddet för litterära och konstnärliga verk (se avsnitt 2.1.2). I FotoL bör därför tas upp regler om reprografisk kopiering av fotografier i undervisningsverksamhet som överensstämmer med dem som föreslagits för upphovsrättens del. Av skäl motsvarande dem som nyss anförts i fråga om den föreslagna 15 a § i URL bör det nya stadgandet i FotoL sättas in omedelbart efter 7 §, som i sista stycket behandlar rätten att ta in fotografier i arbeten till bruk vid undervisning. Stadgandet bör betecknas 7 a §.

Ej heller i fråga om fotografier behövs särskilda bestämmelser om skydd för fotografens ideella rätt i samband med kopiering av fotografier i undervisningsverksamhet. Bestämmelserna i 2 § FotoL om den ideella rätten är nämligen, liksom motsvarande bestämmelser i 3 § URL, generella och kommer därför att avse även sådan kopiering.

I 13 § FotoL finns en bestämmelse om skyldighet att nämna källan i den omfattning och på det sätt som god sed kräver när fotografier utnyttjas med stöd av vissa angivna stadganden i FotoL. Denna bestämmelse bör i princip äga tillämpning även vid kopiering av fotografier i undervisningsverksamhet, på samma sätt som 26 § URL är i princip tillämplig vid kopiering av skyddade

verk i sådan verksamhet. Ej heller här behövs emellertid någon särskild bestämmelse. Stadgandet i 13 § FotoL är tillämpligt vid utnyttjanden med stöd av 6–11 §§ och blir alltså tillämpligt vid kopiering i undervisningsverksamhet, om bestämmelserna härom såsom utredningen föreslagit placeras i 7 a § FotoL.

Bestämmelser om medlingsförfarande bör enligt utredningens mening tas upp i en särskild lag.

I enlighet med det anförda lägger utredningen fram förslag till ändringar i URL och FotoL samt förslag till lag med vissa bestämmelser om medling i vissa upphovsrättstvister.

De föreslagna bestämmelserna kommenteras närmare i följande specialmotivering.

3.3 Specialmotivering

3.3.1 *Förslaget till lag om ändring i lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk*

Såsom anförts i den allmänna motiveringen föreslår utredningen att kopiering av skyddade verk i undervisningsverksamhet regleras genom bestämmelser i en ny paragraf i URL, betecknad 15 a §. Kopiering av kataloger och andra arbeten, som skyddas genom bestämmelserna i 49 § URL, bör regleras genom att i denna paragraf görs hänvisning till 15 a §.

15 a §

I paragrafen föreslås, som nyss anförts, bestämmelser om kopiering av skyddade verk i undervisningsverksamhet. I NUK:s betänkande hade föreslagits liknande bestämmelser i en paragraf med beteckningen 11 a §.

Stadgandet bygger på samma princip som bestämmelsen i 22 § URL om avtalslicens i fråga om radio- och TV-utsändning.

Såsom framhållits i den allmänna motiveringen avser de föreslagna bestämmelserna att komplettera kollektiva avtal om kopiering i undervisningsverksamhet. Sådana kollektiva avtal innebär att lärare eller andra berättigade direkt på grund av avtalet äger rätt att under avtalsperioden, på de villkor som anges i avtalet, kopiera verk av sådana upphovsmän som företräds av den eller de avtalsslutande organisationerna. Ett kollektivt avtal är emellertid inte bindande för utomstående upphovsmän och ger alltså i och för sig inte rätt att kopiera deras verk. I utredningen nu föreslagna stadgandet innebär att avtalet tilläggs verkan även i fråga om verk av upphovsman som inte är medlem av avtalsslutande organisation.

För systemets tillämpning förutsätts alltså att det finns ett kollektivt avtal som avser kopiering i undervisningsverksamhet. Vid utformningen av det föreslagna stadgandet har utredningen beaktat de principer på vilka det gällande skolkopieringsavtalet är byggt. Även det av AUU-sakkunniga (U 1968:49) utarbetade förslaget till avtal om kopiering inom högskoleområdet har beaktats.

Första stycket

I paragrafens första stycke *första meningen* har upptagits den grundläggande bestämmelsen om avtalslicensens förutsättningar och innebörd. Stadgandet har fått utformningen att lärare eller annan, som på grund av avtal ingånget av organisation som företräder ett flertal svenska upphovsmän på området äger rätt att för sin undervisning genom reprografiskt förfarande framställa exemplar av verk, får för samma ändamål även framställa exemplar av utgivet verk av upphovsman, som icke företräds av organisationen.

För att ett kollektivt avtal skall kunna åberopas som grund för avtalslicens bör fordras att det på upphovsmannasidan ingåtts av organisation eller organisationer som är representativa för de svenska upphovsmännen på området. Om det finns en organisation som framstår som huvudorganisation på området bör fordras att avtalet ingåtts med denna. Om det på ett område finns två eller flera större organisationer som tillsammans är representativa för området kan dessa tänkas gemensamt uppträda som part i avtalet. Det krav på representativitet som sålunda bör gälla i fråga om avtalslicens har i 22 § URL uttryckts genom krav på att avtalet skall ha ingåtts av "organisation som företräder ett flertal svenska upphovsmän på området". Ehuru uttrycket lämnar rum för vissa invändningar, har utredningen ansett att det i enhetlighetens intresse bör användas även i det nu föreslagna stadgandet.

Att ordet organisation används i singularis utesluter inte, såsom framgår av det anförda, att flera organisationer gemensamt står som part i avtalet.

I detta hänseende är ytterligare att uppmärksamma att organisationens kompetens skall avse det "område" varom fråga är. I material som kopieras i undervisningsverksamhet ingår i huvudsak text (litterära verk), men även bilder (konstverk) och noter (musikaliska verk) kan ingå. Om rättigheter inom dessa tre områden tillvaratas av olika huvudorganisationer måste samtliga medverka. Inom de olika primärområdena kan förekomma delområden. Inom textområdet kan t. ex. skönlitterära verk förvaltas av en organisation och läromedel av en annan. Huvudorganisationerna för samtliga delområden måste då medverka, om avtalet skall bli heltäckande.

Avtalsslutande organisation skall företräda svenska "upphovsmän". Med upphovsman avses här, liksom i regel eljest i URL, den som innehar de upphovsrättigheter som det gäller. På grund av avtal kan rättsförhållandet vara sådant att även andra intressenter måste medverka. I regel måste sålunda även förläggare (förläggarorganisationer) medverka. Förlagsavtalen innebär nämligen i regel att förläggaren i varje fall under viss tid har rätt att motsätta sig att upphovsmannen ensam lämnar tillstånd till kopiering av den ifrågavarande förlagsprodukten.

Utredningen har övervägt huruvida i lagtexten bör anges vem som är *motpart* till upphovsmannaorganisationen. I NUK:s förslag angavs sålunda som motpart "läroanstalt eller annan institution". I regel torde emellertid avtal av förevarande typ inte ingås av vederbörande undervisningsanstalt. I skolkopieringsavtalet är staten motpart till upphovsmannaorganisationerna. På andra områden kan tänkas att t. ex. kommun uppträder som motpart i egenskap av huvudman för den skola det gäller. Enligt utredningens mening behöver inte i lagtexten anges vilka som kan uppträda som motpart.

Det sagda innebär även att i lagtexten inte ställs något uttryckligt krav på

motparten i fråga om dennes kompetens att ingå avtal av förevarande slag. Det får dock anses följa av stadgandets funktion att endast den kan godtas som motpart, som verkligen kan antas vara i stånd att uppfylla de förpliktelser som ett sådant avtal för med sig. En grundförutsättning är självfallet att vederbörande kan bedömas vara i stånd att svara för att avtalet efterlevs och ta det ekonomiska ansvar som rätten att utnyttja verk med stöd av avtalslicens medför. Men han måste också bedömas vara kapabel att t. ex. sörja för erforderlig statistik och redovisning. I regel torde som motpart komma i fråga – förutom stat, landsting och kommun – endast större, väletablerade organisationer och företag.

Genom ett kollektivt avtal av den typ som avses med stadgandet får upphovsmannaorganisationens motpart inte någon egen rätt att kopiera i undervisningsverksamhet. Avtalet gäller till förmån för den som själv tar initiativ till kopieringen i det enskilda fallet, dvs. den lärare som handhar undervisningen. Lagtexten har utformats i enlighet härmed. För att täcka även sådana fall som att rätten att kopiera tillkommer handledare i SIA-skolan o. d. har använts uttrycket "lärare eller annan".

Stadgandet avser kollektiva avtal om kopiering i *undervisningsverksamhet*. Detta kommer i förslaget till uttryck dels genom att stadgandets verkningar anknyts till avtal som ger lärare eller annan rätt att kopiera "för sin undervisning", dels genom en i det följande närmare behandlad bestämmelse i andra stycket av paragrafen, att framställt exemplar endast får utnyttjas inom "undervisningsverksamhet" som avses i avtalet.

Utredningen har ägnat stor uppmärksamhet åt frågan hur begreppet undervisning i stadgandet skall avgränsas.

I denna fråga bör emellertid till en början framhållas att bestämmningen av begreppet undervisning ej har omedelbar betydelse för frågan vilka kopieringsavtal som kan ingås. Det råder full avtalsfrihet inom området och upphovsmannaorganisationerna kan inom ramen för sin kompetens enligt stadgar, fullmakter o. d. ingå alla de avtal som de finner önskvärda. Det är organisationerna som härvid bestämmer tillämpningsområdet för avtalen. Om tillämpningsområdet är begränsat, t. ex. till skolorna, blir den avtalslicens som gäller enligt det föreslagna stadgandet på motsvarande sätt begränsad. I sådana fall kommer bestämmningen av begreppet undervisning i stadgandet i allmänhet att sakna praktisk betydelse.

Det är dock tänkbart att ett avtal om kopiering bestämmer tillämpningsområdet genom att direkt hänvisa till det föreslagna stadgandet. Det kan också ha ett tillämpningsområde som går utöver undervisning. En myndighet kan t. ex. få rätt att kopiera för både undervisning och information. I dessa fall får bestämmningen av begreppet undervisning i stadgandet direkt betydelse. Mot utländska upphovsmän och andra upphovsmän som inte är medlemmar av den avtalsslutande organisationen får då avtalet verkan endast inom det område som enligt lagen är att hänföra till undervisning.

Det får ej heller förbises att den bestämning av begreppet undervisning som stadgandet innehåller kan komma att uppfattas som en standard som organisationerna inte önskar frångå utan särskilda skäl. Sätillvida har parterna – även med beaktande av att de har avtalsfrihet – ett direkt intresse av vilken innebörd som tilläggs begreppet.

Definitionsfrågan får vidare t. ex. betydelse om en upphovsmannaorganisation avvisat begäran om att organisationen skall ingå ett avtal om fotokopiering och motparten påkallar medling enligt den särskilda lag som utredningen föreslår härom. En förutsättning för att medling skall anordnas är då att det begärda avtalet avser en verksamhet som faller inom undervisningsområdet (jfr specialmotiveringen till 2 § i förslaget till den särskilda lagen).

Efter dessa allmänna anmärkningar om frågans räckvidd vill utredningen anföra följande om det sätt på vilket begreppet undervisning i stadgandet bör definieras.

I mycket vid mening kan man med undervisning avse all aktivitet som syftar till att förmedla kunskaper, färdigheter, information eller allmänorientering.

Utredningen anser det emellertid klart att vissa begränsningar bör ställas upp när det gäller att bestämma innebörden av begreppet undervisning i den mening som avses i stadgandet. Med hänsynstagande till att det gäller en upphovsrättslig reglering, där undervisningens behov får vägas mot upphovsmännens legitima ekonomiska intressen, synes begreppet böra begränsas så, att därunder endast hänförs *undervisning, som bedrivs av lärare i organiserade former, som är av viss varaktighet och som är inriktad på att meddela kunskaper eller färdigheter*. Utanför begreppet undervisning faller med denna definition t. ex. verksamhet inom tillfälligt sammansatta grupper, tillfälligt anordnade föredrag i olika ämnen och verksamhet som huvudsakligen är inriktad på att ge deltagarna underhållning.

Vad särskilt gäller kravet på att undervisning, för att omfattas av det föreslagna stadgandet, skall bedrivas i organiserade former innebär detta att den undervisningsverksamhet som det gäller skall utövas på grundval av auktoriserade läroplaner, t. ex. sådana som fastställts av skolöverstyrelsen, universitets- och högskoleämbetet eller arbetsmarknadsstyrelsen. I undantagsfall kan undervisning som inte utövas enligt läroplan omfattas, nämligen om den är av viss varaktighet och bedrivs i en grupp som leds av lärare. I den föreslagna lagtexten kan detta krav anses komma till uttryck genom att i stadgandets andra stycke icke talas om undervisning i allmänhet utan om *undervisningsverksamhet*.

Inom utredningen har några av experterna framfört farhågor för att begreppet undervisning även med dessa begränsningar skulle bli alltför omfattande. Det har härvid framhållits att bestämmelser om avtalslicens beträffande fotokopiering enligt Bernkonventionen endast kan anses tillåten i den omfattning som stadgas i konventionens art. 9:2. Enligt denna bestämmelse får mångfaldigande av skyddade verk tillåtas endast under förutsättning att detta inte gör intrång i det normala utnyttjandet av verket och inte heller oskäligt inkräktar på upphovsmännens legitima intressen (jfr avsnitt 3.1.3.2). Bestämmelsen avser enligt generalrapporten från den konferens vid vilken den antogs i första hand just kopiering (fotokopiering). Utredningen har dock stannat för uppfattningen att, även om begreppet undervisning i och för sig bestäms relativt vidsträckt, de övriga villkor som enligt det föreslagna stadgandet är avsedda att gälla för avtalslicensen får anses innefatta tillräckliga garantier för att missbruk ej kommer att ske och för att Bernkonventionens villkor kommer att bli iakttagna.

Att uttömmande ange vilka för närvarande existerande undervisningsformer som täcks av den angivna definitionen är inte möjligt. Betydelsefulla områden är emellertid följande.

1) *Undervisning i grundskola, gymnasieskola (med tillhörande specialkurser) och högskolor.* Till denna grupp bör även hänföras sådan undervisning som meddelas i t. ex. sameskola, utlandsskola, specialskola, särskola och ungdomsvårdsskola. I fråga om högskolorna bör både den grundläggande utbildningen och undervisningen vid forskningsinstitutionerna omfattas. Däremot avses inte forskarutbildning.

2) *Kommunal vuxenutbildning, statlig vuxenutbildning, folkhögskolor, arbetsmarknadsutbildning, löntagarorganisationernas centrala kursverksamhet och personalutbildning inom den offentliga sektorn och inom näringslivet.*

Som exempel på mera speciella undervisningsformer som omfattas kan nämnas särskild undervisning för invandrare.

I fråga om de undervisningsformer som angivits under 2) har utredningen på grundval av tillgängliga källor låtit göra en särskild kartläggning, som närmare belyser dessa verksamhetsgrenar. Resultatet är sammanfattat i bilaga till betänkandet (Bilaga 2).

De nämnda undervisningsformerna behandlas i bilagan under punkterna 1–3 och 5–8.

I bilagan behandlas också under punkt 4 studieförbundens studiecirkelverksamhet, under punkt 9 brevskolorna och under punkt 10 kurser i radio och TV. Dessa aktiviteter, skolor och kurser ryms i och för sig inom det allmänna begreppet undervisning. För närvarande torde de dock få anses falla utanför det av utredningen föreslagna stadgandet. Beträffande studieförbundens studiecirkelverksamhet pågår emellertid viss utredning (Folkbildningsutredningen/U 1975:19/, direktiven för utredningen, se 1976 års kommittéberättelse U:61). Denna utredning och utvecklingen i övrigt kan resultera i att vissa former av sådan verksamhet blir att likställa med de undervisningsformer som nu omfattas av stadgandet. Vad angår brevskolorna samt utbildningsradion och TV ifrågakommer troligen inte för dessa att framställa fotokopior. En eventuell framställning av fotokopior torde i varje fall ske i förlagsmässiga former och faller redan på grund härav utanför stadgandet.

Inom utredningen har även diskuterats de kurser som de politiska partierna arrangerar i egen regi. Denna centralt anordnade kursverksamhet går i huvudsak ut på att fortbilda eller informera egna partifunktionärer och medlemmar i politiska frågor. Kurserna är i allmänhet av mycket kort varaktighet, och det studiematerial som kommer till användning är oftast sammanställningar av riksdagstryck och annat material som antingen är oskyddat eller som av andra skäl kan mångfåldigas utan hinder. Frågan huruvida dessa kurser bör omfattas av 15 a § synes därför sakna praktisk betydelse. I vissa fall kan emellertid i studieplaner o. d. föreskrivas såsom villkor för deltagande i kursverksamhet att vederbörande har erforderliga förkunskaper. Dessa inhämtas i regel inom studiecirkelverksamhet. Även oberoende av sådana villkor kan förekomma att undervisning bedrivs i form av studiecirklar, anordnade av studieförbund. Vad som förut sagts om studieförbundens studiecirkelverksamhet har här motsvarande tillämpning.

Utredningen har även ansett det vara av värde att göra en sammanställning

över nu förekommande undervisningsformer med angivande av huvudmannaskap och tillsynsmyndighet. Sammanställningen är fogad vid betänkandet som bilaga (Bilaga 3).

I NUK:s betänkande (s. 83) uttalades, att också s. k. AV-centraler¹ och liknande inrättningar inom undervisningsväsendet skulle kunna vara part i avtal om fotokopiering av det slag som nu är i fråga. Dessa centraler utför emellertid kopiering endast efter beställning från lärare. Någon egen kopiering med stöd av 15 a § får centralerna inte utföra.

I vissa fall kan inom ramen för en läroplan kortare undervisningsavsnitt ledas av en person som i lärares ställe svarar för avsnittet i fråga. Denne bör då anses likställd med lärare. Detsamma gäller i fråga om handledare inom SIA-skolan. För att klagöra att även annan än den som är lärare i trängre mening sålunda kan ha rätt att kopiera har, såsom förut berörts, i första stycket som subjekt för kopieringsrätten nämnts "lärare eller annan".

Som berörts i avsnitt 3.1.1 brukar numera olika metoder för kopiering av förlagsprodukter o. d. sammanfattas under en benämning i vilken ordet reprografi ingår. I den föreslagna lagtexten har därför *reprografiskt förfarande* använts som en sammanfattande benämning för metoderna. Med termen åsyftas dels all framställning av papperskopior genom fotokopiering, kontorsoffset o. d., dels framställning av diabilder i olika format, dels framställning av mikrofilm, mikrofotografier och liknande. Gemensamt för alla dessa metoder är bl. a. att förlagan återges i faksimil. Termen omfattar även äldre kopieringsmetoder såsom stencilering och elektrostencilering. Utanför den valda termen faller allt mångfaldigande i förlagsmässiga former.²

Självfallet omfattar stadgandet inte mångfaldigande av ljudupptagningar (t. ex. grammofonskivor) eller av bildupptagningar (t. ex. videogram).

Som ett villkor för rätten att kopiera gäller enligt det föreslagna stadgandet att fråga skall vara om kopiering av ett verk som är *utgivet*. Enligt 8 § URL skall ett verk anses utgivet, då exemplar därav med upphovsmannens samtycke förts i handeln eller eljest blivit spridda till allmänheten. Ett verk som endast föreligger i manuskript eller eljest i exemplar som inte utgivits får alltså inte kopieras med stöd av stadgandet.

Vad härefter angår *verkan* av det föreslagna stadgandet är förslaget innebörd, såsom förut berörts, att lärare eller annan som enligt kollektivt avtal får kopiera verk av de upphovsmän som är medlemmar i avtalsslutande organisation, också för sin undervisning får kopiera verk av upphovsman som

¹ Särskild inom undervisningsväsendet inrättad central för inspelning av skolradio- och TV-program och kopiering av dessa för distribution till olika beställare inom undervisningssektorn. AV-central kan också biträda skolor med kopiering på papper och framställning av dia-bilder. Vissa centraler har också för flera skolor eller rektorsområden gemensamt arkiv av i första hand lågfrekvent bildmaterial och film.

² I 12 § URL finns bestämmelser om rätt för arkiv och bibliotek att för sin verksamhet framställa exemplar av verk genom fotografi (jfr även 1-6 §§ förordningen 1961:348). Uttrycket "genom fotografi" är i och för sig trängre än det av utredningen förordade "reprografiskt förfarande". Full överensstämmelse behöver inte föreligga, eftersom kopiering inom biblioteksområdet ej sker genom stencilering eller elektrostencilering. Anledning att överväga annan terminologi kan emellertid aktualiseras i samband med en översyn av 12 § URL.

inte är medlem av sådan organisation. Det är denna rätt i förhållande till utomstående upphovsman som brukar benämnas avtalslicens.

En fråga av principiell betydelse är att upphovsman skall kunna meddela *förbud* mot att hans verk kopieras. I fråga om upphovsman som tillhör avtalslutande organisation gäller härvid vad som därom bestämts i avtalet. Utomstående upphovsman bör emellertid, i enlighet med vad som gäller enligt 22 § URL, alltid ha rätt att meddela förbud mot kopiering, oavsett avtalets innehåll. En bestämmelse härom har tagits upp i *andra meningen* av första stycket i paragrafen. En särskild fråga är hos vem sådant förbud skall anmälas. Frågan har inte nämnvärd praktisk betydelse eftersom det kan antas att förbud av detta slag blir mycket sällsynta. I förekommande fall synes det dock enklast att förbud anmäls hos den eller de avtalslutande organisationerna. Det får sedan ankomma på dessa att informera motparten. I lagtexten har angivits att förbud skall anmälas hos "organisationen".

Andra stycket

Närmare bestämmelser om innebörden av den kopieringsrätt som ges genom bestämmelserna i första stycket av paragrafen har tagits upp i andra stycket. Avtalslicensens funktion innebär att kopieringsrätten endast får avse verk av samma slag som omfattas av det kollektiva avtalet. Av skäl som anförts i den allmänna motiveringen bör även i övrigt gälla de villkor i fråga om rätten till mångfaldigande som föreskrivs i avtalet. Lagtexten har utformats i enlighet härmed. Förslaget går här längre än bestämmelserna om avtalslicens vid radio- och TV-utsändningar i 22 § URL. Förhållandet har kommenterats i den allmänna motiveringen.

Avtalslicensen avser alltså endast verk som är av samma slag som de som omfattas av avtalet. Avser avtalet rätt att mångfaldiga t. ex. vetenskapliga verk, är licensen begränsad på samma sätt och ger alltså inte rätt att mångfaldiga t. ex. skönlitterära verk.

När det gäller att fastställa vilka verk som omfattas av avtalet, är självfallet avtalets eget innehåll i första hand avgörande. Ett författarförbund kan t. ex. ingå ett avtal som begränsas till skolböcker. Även mot utomstående upphovsmän får då avtalet denna begränsade verkan. Har frågan om avtalets räckvidd lämnats öppen, får avtalets innebörd bestämmas med hänsyn till omständigheterna. Främst är därvid organisationens intresseområde avgörande, så att avtalet – både mot medlemmar och mot utomstående – får verkan endast i fråga om verk som faller inom detta område. Om t. ex. en organisation företrädande tecknare helt generellt ger tillstånd att fotokopiera medlemmars verk, kan avtalet endast åberopas i fråga om teckningar och liknande verk.

Hittills har endast frågan om rätten till själva fotokopieringen av materialet behandlats. Vad angår utnyttjandet av materialet bör gälla att kopior som framställs med stöd av stadgandet endast skall få utnyttjas inom undervisningsverksamhet. Uttrycklig föreskrift därom har upptagits i *tredje meningen*. Om avtalet ger lärare rätt att till annan lärare för hans undervisning utlåna eller eljest överlämna kopior som framställs enligt avtalet, gäller detta även i fråga om kopior av verk av utomstående upphovsmän. Skulle avtalet till äventyrs medge att de av organisationen företrädde upphovsmännens verk

får utnyttjas även på annat sätt, t. ex. för spridning till allmänheten, får detta däremot inte åberopas mot de utomstående upphovsmännen.

Tredje stycket

I tredje stycket *första meningen* har tagits upp en bestämmelse om att vad i avtalet eller inom organisationen må ha bestämts i fråga om ersättning för framställning av exemplar enligt avtalet även skall gälla för upphovsmän, som icke företräds av organisationen. Bestämmelsen har behandlats i den allmänna motiveringen.

I andra och tredje meningarna regleras frågan om rätt för upphovsman som inte är medlem i avtalsslutande organisation att kräva individuell ersättning för kopiering av hans verk. Även denna fråga har behandlats i den allmänna motiveringen. Som där framhållits skall utomstående upphovsman alltid ha rätt härtill, oavsett vad som gäller enligt ersättningsbestämmelser i kopieringsavtalet eller enligt organisationens interna fördelningsnormer.

Enligt bestämmelsen i *andra meningen* kan den utomstående upphovsmannen alltid kräva ersättning "som hänför sig till mångfaldigandet". Härmed avses ersättning som beräknas med hänsyn till omfattningen av den kopiering som skett och enligt de normer som med hänsyn till omständigheterna får anses skäligen.

En förutsättning för att ersättning skall kunna bestämmas är självfallet att upphovsmannen presterar utredning om i vilken omfattning hans verk har kopierats. Lagtexten har utformats i enlighet härmed.

För att underlätta tillämpningen har en viss kortare preskriptionstid för krav på ersättning ansetts böra uppställas. Enligt förslaget skall som villkor för rätten till ersättning gälla att upphovsmannen begär sådan inom ett år efter utgången av det år då kopieringen ägde rum.

I princip bör krav riktas mot den som tagit initiativ till kopieringen och därför har ansvaret för denna, dvs. mot vederbörande lärare. En sådan ordning skulle emellertid medföra olägenheter. I kopieringsavtalet bör de avtalsslutande parterna därför kunna med bindande verkan för den utomstående upphovsmannen föreskriva, att krav på ersättning skall riktas mot organisationen. En bestämmelse härom har tagits upp i *tredje meningen*. Utan särskilt stadgande torde vara klart, att om i avtalet bestämts att ersättningskrav skall riktas mot särskilt förvaltningsorgan eller liknande, även utomstående upphovsmans krav skall riktas mot detta organ.

49 §

Paragrafen innehåller regler om s. k. katalogskydd. Enligt första stycket får katalog, tabell eller annat dylikt arbete, vari sammanställts ett stort antal uppgifter, inte utan framställarens samtycke eftergöras, förrän tio år förflutit efter det år, då arbetet utgavs.

Enligt andra stycket första meningen gäller vissa inskränkningar i skyddet. Ett par stadganden i 2 kap. URL, som behandlar inskränkningar i upphovsrätten, har sålunda förklarats äga motsvarande tillämpning beträffande arbete som avses i paragrafen. Hänvisningarna avser bl. a. bestämmelserna i 11 §

första stycket om rätt att framställa exemplar för enskilt bruk och i 14 § om citat.

Såsom anförts i den allmänna motiveringen förekommer det att arbeten av det slag som avses i 49 § kopieras i undervisningsverksamhet, och för sådan kopiering bör gälla samma regler som för kopiering av skyddade verk. I den nu förevarande bestämmelsen i paragrafens andra stycke bör därför införas en hänvisning även till 15 a § URL.

Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

Vad angår behovet av övergångsbestämmelser i fråga om de nu föreslagna lagändringarna har utredningen gjort följande överväganden.

I övergångshänseende gäller inom upphovsrätten som huvudregel att ny lag skall tillämpas på samtliga verk och alltså även på sådana verk som tillkommit före den nya lagen (65 § URL). Denna princip bör enligt utredningens mening gälla även i fråga om de nu föreslagna bestämmelserna.

En särskild fråga är om de föreslagna bestämmelserna föranleder speciella övergångsbestämmelser i fråga om kollektiva avtal om fotokopiering i undervisningsverksamhet som har ingåtts före ikraftträdandet. Frågeställningen blir aktuell i fråga om skolkopieringsavtalet och de tidigare berörda specialavtalen som är av samma typ. Det är också möjligt att före de nya bestämmelsernas ikraftträdande ett liknande kollektivt avtal kommer till stånd även för högskoleområdet. Under utredningsarbetet har ej framkommit att det skulle finnas andra avtal av det slag som det här är fråga om. Starka praktiska skäl talar för att skolkopieringsavtalet och övriga här berörda avtal liksom ett eventuellt motsvarande avtal om kopiering inom högskoleområdet redan vid ikraftträdandet av de nya bestämmelserna får tillämpning på verk som utgivits av utomstående upphovsmän.

I fråga om URL:s avtalsregler gäller i övergångshänseende att ny lag inte skall tillämpas på äldre avtal (69 § URL). Enligt utredningens mening innebär emellertid det av utredningen föreslagna systemet inte att nya avtalsregler kommer att tillämpas. De föreslagna bestämmelserna påverkar nämligen i och för sig inte redan ingångna avtal. Genom bestämmelserna regleras enbart den verkan som avtalen får gentemot upphovsmän som ej är bundna av avtalen. Detta innebär att några särskilda övergångsbestämmelser i här anmärkta hänseenden inte behöver uppställas. Den föreslagna övergångsbestämmelsen att de nya lagreglerna skall tillämpas även i fråga om äldre verk är generell och gäller alltså oavsett tidpunkten för tillkomsten av det bakomliggande avtalet.

3.3.2 Förslaget till lag om ändring i lagen (1960:730) om rätt till fotografisk bild

Såsom anförts i den allmänna motiveringen bör bestämmelser om reprografisk kopiering av fotografier i undervisningsverksamhet tas in i en ny paragraf i FotoL, betecknad 7 a §. Som likaledes anförts i den allmänna motiveringen bör här gälla samma reglering som enligt 15 a § URL föreslås i fråga om kopiering av skyddade verk.

Utredningen har ansett att det är tillräckligt att föreskriva att bestämmelserna i 15 a § URL skall ha motsvarande tillämpning. En sådan hänvisning till regler i URL görs bl. a. i 12 § andra stycket FotoL, som behandlar rätten till fotografier som är allmänna handlingar. Sistnämnda lagrum hänvisar sålunda till bestämmelserna i 9 och 24 §§ URL, som behandlar upphovsrätt till allmänna handlingar.

I övergångshänseende föreslås en bestämmelse motsvarande den som föreslagits i fråga om ändringarna i URL.

3.3.3 Förslaget till lag om medling i vissa upphovsrättstvister

Förslaget är uppdelat på nio paragrafer. I 1 § anges tillämpningsområdet för den föreslagna lagen och i 2 § ges närmare bestämmelser om i vilka fall part kan påkalla medling. Bestämmelserna i 3–5 §§ reglerar förfarandet. Enligt 6 § skall fall av misslyckad medling av förlikningsmannen anmälas till regeringen. I 7 § ges en regel som för det fall att medling inleds på ett redan avtalsreglerat område föreskriver att gällande avtal skall tillämpas även efter avtalstidens slut under medlingsförfarande och i vissa andra fall. En bestämmelse om förlikningsmans tystnadsplikt har upptagits i 8 §. I 9 § regleras parternas rätt att skriftligen överenskomma att medlingsförfarande ej skall tillämpas.

1 §

I paragrafen anges att lagen är tillämplig när tvist uppstår om ingående av sådant avtal om reprografiskt mångfaldigande av verk i undervisningsverksamhet, som avses i 15 a § URL.

Enligt ett av utredningen föreslaget tillägg till 49 § URL, som skyddar kataloger och liknande arbeten, skall 15 a § URL äga motsvarande tillämpning i fråga om sådana arbeten. En liknande hänvisningsregel föreslås i fråga om fotografier, se utredningens förslag till 7 a § FotoL. Kollektiva avtal om kopiering inom undervisningsverksamhet av kataloger m. m. och av fotografier skall alltså medföra de rättsverkningar som avses i 15 a § URL. Bestämmelserna i den nu föreslagna medlingslagen bör gälla även i fråga om sådana avtal. Föreskrift härom har upptagits i andra meningen av förevarande paragraf.

I 2 § anges närmare de förutsättningar under vilka medling kan påkallas för att lösa tvist som uppkommer i fråga om ingående av avtal som avses i denna paragraf.

2 §

Enligt paragrafens första stycke kan medling påkallas av part, om förhandling rörande avtal som avses i 1 § ej leder till resultat.

För att medling skall kunna påkallas krävs enligt den föreslagna lagtexten att förhandlingarna har rört ett sådant avtal som avses i 1 §. Avtalet skall alltså avse rätt att kopiera skyddade verk m. m. i undervisningsverksamhet på villkor som anges i 15 a § URL. I första hand syftas på fall då parterna i ett existerande avtal förhandlar om ett nytt avtal som skall ersätta detta.

Förhandlingarna kan också avse en utvidgning eller inskränkning av det existerande avtalet eller ett avtal som eljest kompletterar detta. Gemensamt för alla här avsedda situationer är att de förhandlande parterna redan står i avtalsförhållande till varandra.

Som anförts i den allmänna motiveringen är medlingsförfarande avsett även som ett instrument för att underlätta ingående av avtal mellan parter som ej förut står i avtalsförhållande till varandra men inlett förhandlingar om avtal. Att även detta fall omfattas framgår av att den föreslagna lagtexten ej ställer upp krav på att parterna skall stå i avtalsförhållande till varandra. Förslaget utgår från att de som förhandlar det oaktat kan betecknas som "parter". De har ju i varje fall godtagit varandra som förhandlingsparter.

Enligt vad som anförts i den allmänna motiveringen bör det ej vara ett krav för anordnande av medling att förhandlingar verkligen inletts. Medlingsförfarande skall även kunna påkallas av den som kan vara part i avtal som avses i 1 §, om av honom framställd begäran om förhandlingar avvisas. En bestämmelse härom har upptagits i andra stycket. Bestämmelsen är tillämplig i två huvudfall. Det praktiskt viktigaste fallet torde vara att den som framställer begäran om förhandlingar inte tidigare har någon avtalsrelation till motparten. En upphovsmannaorganisation får t. ex. kännedom om att ett företag kopierar kurslitteratur för bruk i viss personalutbildning och begär förhandlingar om ett avtal härom. Om företaget avvisar denna begäran, skall medling kunna anordnas. Motsvarande gäller om det är företaget som begär förhandlingar om avtal men upphovsmannaorganisationen skulle avvisa denna begäran. Det andra här avsedda huvudfallet är att part i ett existerande kopieringsavtal begär förhandlingar om ett nytt avtal, som skall ersätta eller komplettera det gällande avtalet. Om en sådan begäran avvisas, skall medling kunna anordnas.

I paragrafens tredje stycke anges att medling påkallas genom framställning till regeringen. Bestämmelse om den tid inom vilken medling skall påkallas finns i 3 §. Handläggningen synes böra ankomma på justitiedepartementet.

Av 4 § framgår att medlingsförfarande anordnas genom att regeringen tillsätter en förlikningsman. Den som ansöker om medling har emellertid inte någon absolut rätt att få till stånd medlingsförfarande. Ett avtal av förevarande slag kan endast ingås av parter som uppfyller vissa kvalifikationer. På upphovsmannasidan kan som part endast godtas organisation som företrädar "ett flertal" av de berörda svenska upphovsmännen. På avnämarsidan kan som part endast godtas den som verkligen kan antas vara i stånd att uppfylla de förpliktelser som ett avtal av denna art för med sig. En annan förutsättning är att det avtal som den sökande parten avser att få till stånd är ett avtal som avses i 1 §, dvs. ett avtal om fotokopiering av skyddade verk m. m. i undervisningsverksamhet. Detta innebär bl. a. i fråga om part på avnämarsidan att han skall bedriva sådan verksamhet. I nu nämnda hänseenden hänvisas till specialmotiveringen till 15 a § URL.

Enligt utredningens mening behöver regeringen inte göra någon närmare prövning av om här berörda förutsättningar föreligger. En begäran om medling bör normalt kunna bifallas. Så torde alltid ske om förhandlingar mellan parterna ägt rum. Även om så inte är fallet, utan medling påkallas med anledning av att en begäran om förhandlingar avvisats, bör förlikningsman

normalt kunna tillsättas. Begäran om medling kan lämnas utan bifall, om det är uppenbart att den som ansöker om medling ej kan vara part i avtal av detta slag eller att det avtal som han önskar få till stånd ej avser kopiering i undervisningsverksamhet.

Däremot bör det ingå i förlikningsmannens uppdrag att pröva om de nu nämnda förutsättningarna föreligger. Han kan därvid komma till det resultatet att så inte är fallet och han bör då på denna grund förklara att medling ej kan äga rum.

3 §

Paragrafen behandlar den tid, inom vilken part skall påkalla medlingsförfarande.

I det normala fallet att förhandlingar äger rum mellan parter som redan har ett avtal och förhandlingarna åsyftar att få till stånd ett nytt avtal från den löpande avtalstidens slut har parterna hela tiden möjlighet att påkalla medling. Denna möjlighet bör stå kvar viss tid efter det att förhandlingarna förklarats strandade. Part måste nämligen ges visst rådrum för att överväga om han i anledning av strandningen vill påkalla medling.

I regel torde förhandlingar tas upp i avtalsperiodens slutskede och fortgå även efter periodens slut. Enligt 7 § första och tredje styckena i förslaget skall avtalet därvid erhålla fortsatt tillämplighet fram till dess tiden att begära medling gått till ända. Med hänsyn till att denna lösning innebär ett visst moment av tvång bör tiden för påkallande av medling efter strandning sättas tämligen kort. Enligt utredningens mening är två veckor en lämpligt avvägd tid. Om tvåveckorstiden går ut utan att medling påkallas, inträder enligt utredningens förslag avtalslöst tillstånd.

Om förhandlingar äger rum mellan parter som förut inte har något avtal, har det nu förda resonemanget inte någon tillämplighet. Skälen för att bestämma en tämligen kort tid för påkallande av medling är därför inte lika starka. Det synes dock inte finnas anledning att här bestämma tiden på annat sätt än i det nyss diskuterade huvudfallet.

Skulle parts begäran om förhandlingar om avtal avvisas, är läget genast klart för parten. Detta gäller både om begäran avser förnyelse av ett redan etablerat avtalsförhållande eller om den avser att få till stånd ett avtal på ett förut oreglerat område. Det bör då rimligen kunna krävas att han snabbt tar ställning till frågan om han vill påkalla medling eller ej. Även i detta fall synes en tid av två veckor vara lämplig. I princip bör tvåveckorstiden löpa från det att begäran om förhandlingar avvisats. Det är naturligt att räkna tiden från det att underrättelse härom tillställts den som framställt begäran.

I enlighet med det anförda föreslås i paragrafen att medling skall påkallas inom två veckor från det att förhandlingar av part förklarats strandade eller begäran om förhandlingar avvisats.

Om parts begäran om förhandlingar avvisats och parten underlåter att påkalla medling, förfaller frågan om medling när tvåveckorsfristen utgår. Det föreligger emellertid inte något hinder att parten återkommer med en ny begäran om förhandlingar i saken, om han skulle finna detta påkallat.

4 §

Enligt paragrafens första stycke skall medling äga rum inför en av regeringen utsedd förlikningsman. Några behörighetskrav beträffande förlikningsmannen anges inte i bestämmelsen. Det bör ankomma på regeringen att avgöra vilka kvalifikationer som förlikningsmannen bör besitta i varje särskilt fall. Ej heller anges närmare vilka uppgifter som förlikningsmannen i första hand har att fullgöra. I sakens natur ligger emellertid, att han bör tillse att förhandlingar mellan parterna upptas på lämpligt sätt. Föremålet för förhandlingarna inför förlikningsmannen skall gälla det förhållande som föranlett parts framställning om medling. Under medlingsarbetets gång bör på parternas samfällida begäran även angränsande områden kunna tas upp till behandling. Förlikningsmannen bör även kunna föreslå en sådan utvidgning av förhandlingsområdet. Inom ramen för det bestämda förhandlingsområdet får det ankomma på förlikningsmannen att bedöma hur han lämpligast bör gå till väga för att främja en lösning av tvisten. Vissa regler i detta hänseende ges även i 5 §.

Paragrafens andra stycke innehåller regler om möjlighet för förlikningsmannen att hos domstol anmäla parts försummelse att inställa sig till förhandling inför förlikningsmannen samt om rätt för domstol att meddela vitesföreläggande och att, på anmälan av förlikningsmannen, utdöma vitet.

Regleringen är utformad i nära överensstämmelse med 49 § MBL. När det emellertid gäller förhandlingar om avtal av det slag varom nu är fråga har det inte ansetts lämpligt att såsom i MBL ange arbetsdomstolen som forum för vitesmål. I stället föreskrivs att sådant mål skall upptas av Stockholms tingsrätt. I vad mån tvång i form av vite må användas när staten uppträder som part får överlämnas till rättstillämpningen att pröva.

Frågor rörande partsbehörighet har berörts under 2 §. I samband därmed har framhållits att i förlikningsmannens uppdrag ingår att pröva frågor av detta slag.

5 §

I paragrafens första stycke upptas en bestämmelse om förlikningsmannens förhandlingsverksamhet. Bestämmelsen motsvarar i viss mån 48 § MBL.

Förhandlingar som förlikningsmannen anordnar har främst till uppgift att få till stånd överenskommelse mellan parterna. Bestämmelsen i första stycket är avsedd att ge vägledning för förlikningsmannen i detta hänseende och skapa viss säkerhet för att medlingsförslag inte läggs fram som saknar anknytning till någondera sidans ståndpunkter. Om parterna enats om konkreta lösningar, skall förlikningsmannen självklart anknyta till dessa. Enighet kan i andra fall ha nåtts om vissa principer i en överenskommelse så att förhandlingsarbetet får inriktas på detaljutformningen av denna. Skulle endast den ena parten framlägga förslag till lösningar, bör förlikningsmannen göra en mera självständig bedömning av tvistefrågan.

Det är tydligt att förlikningsmannen har rätt att föreslå jämkningar och medgivanden som enligt hans mening är ägnade att bidra till en lösning av tvistefrågorna.

Enligt bestämmelsen i andra stycket kan förlikningsmannen vid resultatlösa förhandlingar föreslå parterna att låta tvisten avgöras av skiljemän.

Biträder parterna förlikningsmannens förslag om att hänskjuta tvisten till avgörande av skiljemän, kommer frågan därefter att behandlas enligt reglerna i lagen (1929:145) om skiljemän. Enligt bestämmelsen kan förlikningsmannen även medverka vid utseende av skiljemän. Sådan medverkan bör dock lämnas endast om parterna så önskar.

Enligt stadgandet kan förlikningsmannen föreslå parterna skiljemannaförfarande först sedan förhandlingar inför förlikningsmannen inletts. I sakens natur ligger emellertid att förlikningsmannen kan lämna sådant förslag utan att först ha prövat förhandlingsvägen i sådana undantagsfall då kallelse till förhandling framstår som ändamålslös.

6 §

Paragrafen innehåller föreskrift för förlikningsmannen att genast göra anmälan till regeringen, om medlingsförsök misslyckats.

Anmälningsskyldighet föreskrivs i två fall, nämligen dels när slutligt medlingsförslag förkastats av parterna, dels när förlikningsmannen funnit att medlingsförslag ej kunnat läggas fram till följd av bristande medverkan från parts sida.

Har förlikningsmannen hos regeringen anmält förhållande som här avses, ankommer det på regeringen att vidta de åtgärder som kan anses påkallade. Genom bestämmelsen i 7 § andra stycket är sört för att regeringen erhåller viss tid för vidtagande av de åtgärder som bedöms nödvändiga.

Enligt bestämmelsen är förlikningsmannen inte skyldig att anmäla, när parterna enats om att låta tvistefrågan avgöras av skiljemän. Det är emellertid rimligt, att förlikningsmannen i ett sådant fall under hand meddelar regeringen att parterna nått överenskommelse därom.

7 §

Kollektiva upphovsrättsliga avtal löper i allmänhet för viss avtalsperiod. Framställs begäran om förhandlingar om nytt avtal är det praxis att parterna kommer överens om att avtalet skall fortfara att tillämpas även efter avtalstidens slut under förutsättning att förhandlingar då pågår. På detta sätt undviker man att avtalslöst tillstånd inträder, om nytt avtal ingås först efter avtalsperiodens slut. I första stycket av förevarande paragraf har intagits en bestämmelse som föreskriver att denna ordning skall gälla även i fråga om kollektiva kopieringsavtal. Parterna skall emellertid enligt bestämmelsen ha frihet att bestämma att annan ordning skall gälla.

Normalt resulterar förhandlingarna i ett nytt avtal, som förklaras skola gälla från den dag då den avtalsperiod som bestämts i det äldre avtalet upphör. Ingås ej överenskommelse om det nya avtalet förrän efter sistnämnda tidpunkt, får avtalet alltså retroaktiv giltighet. Detta kan medföra att t. ex. vissa ersättningar måste beräknas retroaktivt.

I lagen bör anges under vilken tid avtalet skall äga fortsatt tillämplighet, om förhandlingarna ej leder till nytt avtal. Olika regler bör gälla allteftersom medling påkallas eller så ej sker.

I andra stycket upptas en bestämmelse för det fall att medlingsförfarande inletts mellan parterna. Om medlingen misslyckas, bör avtalet äga fortsatt tillämplighet under viss kortare tid därefter. Parterna behöver rådrum för att anpassa sig efter den nya situationen. De behöver också viss tid för att lämna information därom till organisationsmedlemmar och andra berörda. En frist om två veckor har syntts lämplig.

Fristen bör räknas från det att slutligt medlingsförslag förkastats. Har förlikningsmannen enligt 5 § andra stycket föreslagit att tvisten skall avgöras av skiljemän men detta förslag förkastats, bör fristen räknas från det att så skett. Om förlikningsmannen enligt 6 § till regeringen anmält, att han till följd av bristande medverkan från part ej kunnat framlägga medlingsförslag, bör fristen räknas från det att denna anmälan gjorts. Lagtexten har utformats i enlighet härmed.

Bestämmelsen i tredje stycket avser det fall att ingendera parten påkallar medling. Såsom anförts i specialmotiveringen till 3 § har det ansetts lämpligt att avtalet i detta fall skall ha fortsatt tillämpning till dess att tiden för att påkalla medling enligt 3 § har gått ut. Även denna tid är satt till två veckor.

Bestämmelserna i paragrafen är enligt en i första stycket intagen föreskrift dispositiva. Har parterna t. ex. överenskommit om andra frister än de i paragrafen angivna, skall dessa gälla.

8 §

I paragrafen föreskrivs tystnadsplikt för den som är eller varit förlikningsman. Bestämmelsen är i huvudsak utformad efter mönster av 53 § MBL. Åsidosätts tystnadsplikten kan straffansvar inträda enligt 20 kap. 3 § brottsbalken (prop. 1975:78 s. 148 ff).

9 §

Som anförts i den allmänna motiveringen bör parterna kunna överenskomma att medling ej skall äga rum. För att gälla bör en sådan överenskommelse vara skriftlig. Den föreslagna lagtexten har utformats i enlighet härmed.

Stadgandet kan t. ex. tillämpas på det sättet att parterna i ett avtal föreskriver att fråga om förlängning av avtalet skall, i händelse av tvist, behandlas av skiljemän. Parterna kan också överenskomma att medlingsförfarande ej skall tillämpas utan att hänvisa till skiljemannaförfarande. En överenskommelse om att medling ej skall äga rum kan självfallet begränsas till viss fråga.

Har ett kollektivt avtal om fotokopiering träffats, kan givetvis uppkomma tvist mellan parterna rörande tolkningen av avtalsvillkoren. Sådan tvist faller inte under de här föreslagna bestämmelserna. Om skiljeavtal slutits mellan parterna blir allmänna regler om skiljedom tillämpliga. Har däremot inte slutits skiljeavtal, får tvisten på vanligt sätt underkastas domstols prövning.

Särskilt yttrande

Av ledamoten *Sture Palm*

I likhet med utredningen anser jag frågan om fotokopiering i undervisningsverksamhet vara lämplig att behandlas inom ramen för ett delbetänkande.

Enligt min mening bör det emellertid vara ett undantag att en upphovsrättslig fråga på detta sätt bryts ut till särskild behandling. Delbetänkanden bör inte läggas fram annat än om särskilda skäl påkallar det. Upphovsrättens komplexa karaktär och nära samband med den aktiva kulturpolitiken gör att frågorna i regel måste bedömas mot en mera principiell bakgrund. En samlad kartläggning av upphovsrättens allmänna funktion och betydelse ter sig här som en viktig uppgift. Jag vill därför inför det fortsatta utredningsarbetet starkt understryka de av utredningen framförda synpunkterna att det framstår som angeläget att nå fram till en enhetlig syn på den rad av principiella frågor som möter inom olika delar av det upphovsrättsliga regelsystemet och att en samlad lösning knappast torde kunna läggas fram förrän hela fältet genomarbetats och utredningen haft tillfälle att foga samman de olika delarna till ett helt.

Bilaga 1 1978 års skolkopieringsavtal

Avtal om skolornas grafiska och fotografiska mångfaldigande 1978-06-26

Mellan staten, å ena sidan, och följande organisationer, nämligen Bildleverantörernas Förening, Fackförbundspressens Samorganisation, Föreningen Svenska Läromedelsproducenter, Föreningen Svenska Populärauktorer, Föreningen Svenska Tecknare, Föreningen Svenska Tonsättare, Föreningen Svensk Fackpress, Konstnärernas Riksorganisation, Läromedelsförfattarnas Förening, Pressfotografernas Klubb, Svenska Bokförläggareföreningen, Svenska Fotografernas Förbund, Svenska Journalistförbundet, Svenska Musikförläggareföreningen u. p. a., Svenska Tidningsutgivareföreningen (innefattande även Vectu), Sveriges Författarförbund och Tidningarnas Arbetsgivareförening, å andra sidan, har träffats följande avtal om skolornas grafiska och fotografiska mångfaldigande.¹

Avtalets tillämpningsområde

1 § Detta avtal gäller utbildning som staten, kommun eller landstingskommun är huvudman för och som står under tillsyn av skolöverstyrelsen.

Med utbildning som avses i första stycket jämställs i detta avtal dels konstfackskolan, dels utbildning som motsvarar utbildningen vid lärarutbildningsanstalt som vid utgången av juni månad 1977 stod under tillsyn av skolöverstyrelsen.

Avtalet omfattar även skolor som under avtalsperioden ställs under tillsyn av skolöverstyrelsen.

2 § Under avtalet faller alla utgivna litterära verk, konstnärliga verk och fotografiska bilder i fråga om vilka part på organisationssidan får upplåta rätt att mångfaldiga enligt 3 och 7–11 §§ i detta avtal.

Med litterära verk, konstnärliga verk och fotografiska bilder som har utgivits jämställs konstverk, av vilka upphovsmannen har överlåtit exemplar, och fotografiska bilder, som har offentliggjorts.

3 § Avtalet omfattar alla former av grafiskt, fotografiskt eller liknande mångfaldigande i den mån inte annat följer av 7–11 §§.

¹ Avtalet berör vissa paragrafer i lagen om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk (SFS 1960:729 med ändr.) och lagen om rätt till fotografisk bild (SFS 1960:730 med ändr.).

Definitioner

4 § I det följande förstås med

skola: den skolenhet eller liknande där utbildning som avses i 1 § bedrivs,

undervisning: undervisning och därmed jämförbar pedagogisk verksamhet i skolan såsom sådan verksamhet som avses i skolförordningen (Svensk Författningssamling 1971:235, senast ändr. 1978:588) 5 kap. 4 § tredje stycket och 9 § (grundskolans fria aktiviteter), meddelande av studie- och yrkesorientering, ledning av timme till förfogande och skilda organisationers information till eleverna under skoltid,

lärare: varje person som leder undervisning,

förlaga: det material (verk, lärares egenproducerade förlaga eller s. k. blandad förlaga) som ligger till grund för ett mångfaldigande,

verk: litterärt eller konstnärligt verk eller del därav, till vilket upphovsrätt gäller enligt upphovsrättslagen, eller fotografisk bild, till vilken fotografirätt gäller enligt fotografilagen,

lärares egenproducerade förlaga: verk som lärare själv framställer och som omfattar endast sådant material som läraren är upphovsman till och som läraren ej har utgivit,

blandad förlaga: verk som lärare själv framställer och som omfattar dels återgivande av utgivet verk som faller under avtalet, dels sådant verk till vilket läraren är upphovsman och som läraren ej har utgivit,

skrift: bok, häfte, broschyr, notblad och liknande skrift som innehåller ett eller flera verk samt tidning, tidskrift eller annan periodisk skrift,

bild: allt bildmaterial, dock att sådana enkla grafiska framställningar av beskrivande art såsom schematiska kartor och diagram av icke konstnärligt slag skall anses som text,

diabild: transparent stor- eller smådiabild för projektion,

arbetshäfte: verk som helt eller till övervägande del består av studie- och arbetsuppgifter, övningsuppgifter, laborations- eller instruktionsanvisningar (även sådana som innehåller noter),

blankett: sådan blankett som tillhandahålls i block eller bunt, som omfattar minst tio likadana exemplar av varje blankett, och som innehåller tester och prov, kartlägger attityder och intressen eller utgör stimulansmaterial för samtal eller andra liknande uppgifter,

kopiesida: en sådan kopia av verk som har ett format vilket ej överstiger format A 4 eller, i fråga om kopia av större format, varje påbörjad del motsvarande format A 4,

rättsinnehavare: den som har rätt att tillåta mångfaldigande som avses i 3 och 7–11 §§.

Utgångspunkter för avtalet

5 § Parterna förutsätter att den rätt att mångfaldiga för enskilt bruk som följer av 11 § första stycket upphovsrättslagen och 5 § fotografilagen inte tas i anspråk i stället för den rätt till mångfaldigande som upplåts genom detta avtal.

Staten kommer att – i annan form än genom ändring av 11 § första stycket

upphovsrättslagen och 5 § fotografilagen – verka för att nämnda förutsättning uppfylls.

6 § Avtalet berör ej den rätt att mångfaldiga som följer av annan bestämmelse i upphovsrättslagen än 11 § första stycket eller av annan bestämmelse i fotografilagen än 5 §.

Rätt att mångfaldiga enligt avtalet

7 § Lärare får på villkor som föreskrivs i 8–11 §§ mångfaldiga eller låta mångfaldiga sådant verk som faller under avtalet, om framställningen sker endast för lärarens egen undervisning och företas med skolans utrustning eller eljest på skolans bekostnad.

Avtalet medger dock ej framställning av stordiabild eller tillverkning av duplikat av smådiabild. Av videogram eller film, som är avsedd att visas i form av rörliga bilder, får endast enstaka bild mångfaldigas.

8 § Tre exemplar av verk får utan särskilt tillstånd av rättsinnehavaren framställas i form av papperskopior.

9 § Fler än tre exemplar av verk får utan särskilt tillstånd av rättsinnehavaren framställas i form av papperskopior i den mån läraren behöver upplagan under kalenderhalvåret för att komplettera vad som kan anses vara en normal tillgång på läromedel för berörda elever.

Första stycket gäller även i fråga om framställning av ett eller fler exemplar i form av smådiabild.

10 § Bestämmelserna i 9 § första stycket innebär att fler exemplar inte får framställas än som behövs för att lärarens elever skall få var sitt exemplar och läraren själv några exemplar.

11 § I fråga om sådana läroböcker, arbetshäften, nothäften, och andra icke-periodiska skrifter som finns tillgängliga på marknaden innebär bestämmelserna i 9 § dessutom

- 1 att en lärare normalt ej får framställa eller låta framställa kopiesida
 - a) ur sådant arbetshäfte eller nothäfte som omfattar 32 sidor eller mindre,
 - b) av blankett,
- 2 att en lärare under samma kalenderhalvår och för samma elever normalt ej får framställa eller låta framställa kopiesidor av
 - a) mer än sex sidor ur sådana arbetshäften eller nothäften som omfattar mer än 32 sidor,
 - b) större del av annan skrift än som motsvarar hälften av skriften, dock normalt ej mer än 20 sidor ur denna.

Vid tillämpning av första stycket jämföras med skrift sådan del av en skrift som också finns tillgänglig som särtryck.

Ersättning för mångfaldigande

12 § Staten utger ersättning till föreningen Bild, Ord, Not-Upphovsrättslig samorganisation (BONUS) med 1 800 000 kr. Ersättningen betalas ut med 1 377 500 kr. i augusti 1978 och med 422 500 kr. senast en månad efter det att riksdagen har gett regeringen det bemyndigande som behövs härför.

Av ersättningen avser 1 760 000 kr. ersättning för mångfaldigande enligt 9 § och för sådant mångfaldigande som, trots vad som sägs i 5 §, kan komma att ske med stöd av eller under åberopande av 11 § första stycket upphovsrättslagen eller 5 § fotografilagen. Antalet kopiesidor som berättigar till ersättning har beräknats till 110 milj.

Återstoden av ersättningen utgör medel som BONUS får förfoga över antingen för redovisning som föreningen önskar verkställa för egen räkning eller för annat ändamål som har samband med detta avtal.

Särskilda bestämmelser

13 § Organisationerna förbinder sig att fortlöpande verka för att alla berörda rättsinnehavare själva eller genom organisation på organisationssidan medger rätt till mångfaldigande enligt detta avtal beträffande samtliga berörda verk. Detta åtagande gäller även i fråga om sådan rättsinnehavare som ej är medlem i organisation på organisationssidan.

14 § Organisationerna skall, när staten begär det, inom en månad eller den längre tid varom parterna kan enas förete material av vilket kan slutas att mångfaldigande enligt detta avtal medges av

- 1 upphovsmännen till minst 95 % av de verk vilka är avsedda för undervisningsändamål vid skola, vilka utan hinder får användas där och vilkas senaste upplaga har utkommit tidigast fem år före avtalsårets ingång,
- 2 minst 95 % av samtliga journalister anställda vid tidningar eller tidskrifter som utges av medlemmarna i Svenska Tidningsutgivareföreningen,
- 3 bokförläggare som tillsammans har utgivit minst 95 % av de verk som under föregående avtalsår eller, i fråga om första avtalsåret, närmast föregående tolv månadersperiod har utgivits av medlemmarna i Svenska Bokförläggareföreningen och/eller Föreningen Svenska Läromedelsproducenter,
- 4 utgivare av dagstidningar som under närmast föregående ordinarie redovisningsperiod enligt *Tidningsstatistik AB* har utgivit tidningsexemplar till ett antal som motsvarar minst 95 % av tidningarnas medelnettoupplagor för vardagar.

Kan organisationerna under avtalsåret ej förete sådant material som avses i första stycket, skall avtalet, en månad efter uppsägning, upphöra att gälla för återstoden av avtalsåret. Utgiven ersättning för avtalsåret som belöper på återstoden av avtalsåret skall återbetalas.

Uppsägning enligt andra stycket skall ske hos BONUS

15 § Organisationerna skall till den myndighet som staten bestämmer fortlöpande överlämna dels uppgift på namnen på medlemmarna i organisationerna, dels uppgift på sådant verk beträffande vilket rättsinnehavare som är medlem i organisation har meddelat förbud mot mångfaldigande enligt detta avtal.

Organisation som får kännedom om förbud mot mångfaldigande, som rättsinnehavare vilken ej är medlem i någon av organisationerna har meddelat, skall till myndighet som staten bestämmer lämna uppgift om förbudet.

16 § Har ett verk, som enligt 2 § ej omfattas av detta avtal eller av avtalen den 5 mars 1973 och den 23 juni 1976 om skolornas grafiska och fotografiska mångfaldigande, mångfaldigats vid skola och kan ersättning därför anses ha utgått enligt något av avtalen, skall rättsinnehavaren, om han begär ersättning, få sådan av BONUS ur det belopp staten har betalt i anledning av avtalen. Bestämmelserna i 19 § avtalet den 5 mars 1973 och i 18 § avtalet den 23 juni 1976 gäller fortfarande.

17 § Staten åtar sig att i samarbete med organisationerna i erforderlig utsträckning informera berörda länsskolnämnder, skolstyrelser, skolor och lärare om detta avtal, samt om berörda delar av lagen om upphovsrätt och fotografilagen.

Avtalstid m. m.

18 § Avtalet gäller fr. o. m. den 1 juli 1978 t. o. m. den 30 juni 1979.

19 § Regeringen kommer – under förutsättning att riksdagen fattar de beslut som behövs härför – att slutligt godkänna avtalet.

20 § Parterna har enats om vissa protokollsanteckningar. Dessa, som biläggs detta avtal som Bilaga, är avsedda att tjäna som vägledning vid tillämpningen av avtalet.

Stockholm den 26 juni 1978

För staten:

Arvid Sanmark

För

Bildleverantörernas Förening

Per Anders Thunqvist

Fackförbundspressens Samorganisation

Ulf Aulin

Föreningen Svenska Läromedels-
producenter

Olof Storm

Läromedelsförfattarnas Förening

Stig Starrsjö

Pressfotografernas Klubb

Tore Falk

Svenska Bokförläggareföreningen

Jonas Modig

Föreningen Svenska Populärauktorer
Bo-Göran Edling

Svenska Journalistförbundet
Lars E. Rabenius

Föreningen Svenska Tecknare
Harald Gripe

Svenska Musikförläggareföreningen
u. p. a.
Ketil Skarby Staffan Ehrling

Föreningen Svenska Tonsättare
Eskil Hemberg

Svenska Tidningsutgivareföreningen
Karl-Henrik Ekberg

FACTU Föreningen Svensk Fackpress
Bengt Persson

Sveriges Författarförbund
Harry Breidensjö

Konstnärernas Riksorganisation (KRO)
Dag Eson Malmberg

Tidningarnas Arbetsgivareförening
Bertil Ströhm

Svenska Fotografernas Förbund
Lars T. Jacobson Johan Pohl

Bilaga till skolkopieringsavtalet

Protokollsanteckningar

Till 2 §. Avtalet avser mångfaldigande av verk i fråga om vilket den person som äger upplåta rätt till mångfaldigande (rättsinnehavaren) via organisation på organisationssidan upplåtit rätt till mångfaldigande enligt avtalet. Det har upplysts att organisationerna genom särskilda beslut skaffat sig fullmakt att upplåta rätt till mångfaldigande för sina medlemmar. Denna rätt skall gälla i den mån medlem inte uttryckligen meddelat förbud mot kopiering. Det sagda innebär bl. a. att avtalet inte omfattar verk vars rättsinnehavare ej är medlem i organisation på organisationssidan och ej heller eljest givit någon av organisationerna fullmakt att upplåta rätt till mångfaldigande. Avtalet omfattar ej heller verk i fråga om vilket rättsinnehavaren – trots att han är medlem i någon av organisationerna – förbjudit organisationen att upplåta rätt till mångfaldigande. Begränsningarna av avtalets räckvidd motiveras av att organisationerna på organisationssidan saknar laglig möjlighet att upplåta rätt till mångfaldigande av andra verk.

Mot bakgrund av vad som ovan anförts är parterna eniga om att det är ett oeftergivligt intresse för skolorna att organisationerna på organisationssidan vidtar effektiva åtgärder för att om möjligt alla berörda rättsinnehavare lämnar någon av organisationerna erforderliga fullmakter (13 §). Staten räknar därför med att nästan alla rättsinnehavare kommer att lämna fullmakter. Med hänsyn härtill bör det vara möjligt att vid mångfaldigande inom skolorna begränsa kontrollen till att avse frågan huruvida förbud mot mångfaldigande enligt detta avtal meddelats beträffande det verk som läraren i det enskilda fallet vill mångfaldiga. Skolorna kommer alltså att behöva uppgift på de verk i fråga om vilka medlem i organisation på organisations-sidan förbjudit mångfaldigande (15 §).

Parterna är ense om, att kontrollen inom skolorna kan begränsas på sätt nu angetts. Om kontrollen begränsas på detta sätt kan det, enligt vad parterna gemensamt konstaterat, ej undvikas att mångfaldigande kommer att ske

även av verk som ej omfattas av avtalet. Detta mångfaldigande vid sidan av avtalet – vilket mångfaldigande med hänsyn till organisationernas åtagande enligt 13 § torde bli av relativt begränsad omfattning – avser staten att behandla såsom fråga vore om mångfaldigande enligt avtalet. Självfallet skall lärarna respektera förbud mot mångfaldigande som avgetts av rättsinnehavare oavsett om han tillhör organisation på organisationssidan eller ej.

Lärarna skall också iakttaga att organisationerna ej företräder rättsinnehavare till verk som utgivits eller, i fråga om fotografi, offentliggjorts endast i utlandet.

Lärarna skall vidare iakttaga att Svenska Tidningsutgivareföreningen förklarat att föreningen f. n. icke företräder rättsinnehavare till signerad artikel i svensk tidning som författats av utländsk medborgare.

Paragrafen avser alla verk som utgivits, även verk till vilka läraren själv har upphovsrätten. Eftersom avtalet omfattar endast verk som utgivits, kommer det material som en lärare producerar direkt för sin undervisning i allmänhet ej att falla in under avtalet. Vissa bestämmelser härom finns dock i 4 §. Se även protokollsanteckningarna till 12 §.

Till 4 §. De rättigheter som enligt detta avtal tillkommer lärare gäller inte för arbetsenhets- eller klasskonferens. När elever för sitt arbete i skolan behöver kopiera anses detta ske enligt avtalet, om läraren är ansvarig för verksamheten.

Till 8 och 9 §§. Lärare som i sin undervisning använder exemplar av litterärt eller konstnärligt verk eller fotografi som framställts enligt detta avtal skall anses ha fullgjort sin skyldighet enligt 3 § första stycket upphovsrättslagen resp. 2 § första stycket fotografilagen om han därvid på kopian anger upphovsmannens resp. fotografens namn eller muntligen nämner detta. Om läraren inte känner till namnet, behöver han inte efterforska det.

Till 8 §. Paragrafen gäller endast i fråga om upplaga som omfattar högst tre exemplar i form av papperskopior. Omfattar upplagan mer än tre sådana exemplar, gäller paragrafen däremot inte, inte ens i vad avser de första tre exemplaren. För hela den upplaga som omfattar minst fyra exemplar gäller i stället 9 § och följande.

För framställning av upplagor om högst tre exemplar i form av papperskopior gäller inga andra villkor än som anges i 8 §. Någon begränsning till ett visst antal sidor som högst får mångfaldigas ur varje verk gäller alltså ej. Ej heller behöver hänsyn tas till tillgången på läromedel vid skola på sätt som i 9 § stadgas för upplagor om mer än tre exemplar.

Till 7 och 9 §§. Paragraferna gäller för allt mångfaldigande som avser upplagor om mer än tre exemplar i form av papperskopior (första stycket) eller som avser ett eller fler exemplar i form av diabild (andra stycket). I fråga om sådana upplagor avser paragraferna hela upplagan, alltså även de tre första exemplaren. Följande fem begränsningar gäller beträffande lärares rätt att mångfaldiga. Enligt den första (7 §) får lärare inte mångfaldiga eller låta mångfaldiga annat än för sin egen undervisning. Med låta mångfaldiga åsyftas att lärare uppdrager åt annan, exempelvis vaktmästare, elev, kollega eller läromedels-

central, att verkställa själva mångfaldigandet. I övrigt får lärare däremot inte mångfaldiga för att tillgodose annan lärares behov. Som en andra begränsning (7 §) gäller att kopieringen skall företas med skolans utrustning eller eljest på skolans bekostnad. För det tredje (7 och 9 §§) gäller att upplagan endast får vara så stor som behövs för lärarens undervisning. Behovet skall för det fjärde vara aktuellt. Läraren skall nämligen behöva upplagan under det kalenderhalvår under vilket mångfaldigandet sker. För det femte fordras att behovet föreligger trots att det vid skolanläggningen finns en normal tillgång på läromedel. Vid bedömning av frågan huruvida en viss lärare behöver mångfaldiga till komplettering av en normal tillgång på läromedel skall hänsyn naturligtvis tas till läromedlen i det aktuella ämnet och årskursen.

Det kan i vissa fall vara svårt att avgöra huruvida kravet på normal tillgång på läromedel är uppfyllt. Avgörande får bli pedagogiska hänsyn. Även tillgången på läromedel på marknaden har stor betydelse. Följande exempel kan tjäna som vägledning. Finns för ett visst ämne i en viss årskurs flera godtagbara läroböcker, är kravet på normal tillgång på läromedel i detta ämne och i denna årskurs alltid uppfyllt så snart varje elev disponerar ett exemplar av en av de nämnda läroböckerna. Det sagda innebär inte att eleverna behöver disponera över läromedel som täcker hela lärokursen.

En lärobok kan vara godtagbar även om den inte täcker hela lärokursen.

Med formuleringen "för att komplettera vad som kan anses vara en normal tillgång på läromedel för berörda elever" har avsetts att markera att lärarna inte genom mångfaldigande får framställa sådana läromedel som avses med begreppet "normal tillgång på läromedel för berörda elever". De får inte heller genom mångfaldigande av delar ur två eller flera verk framställa läromedel som avses med begreppet "normal tillgång på läromedel för berörda elever" eller läromedel som ersätter läromedel som avses med nämnda begrepp. Det sagda innebär en viss begränsning av rätten att mångfaldiga ur läroböcker av skilda slag. Mångfaldigande ur andra böcker, ur tidningar och tidskrifter torde däremot så gott som aldrig begränsas av den aktuella föreskriften, då allt mångfaldigande ur sådana verk regelmässigt sker "för att komplettera vad som kan anses vara en normal tillgång på läromedel för berörda elever".

Den närmare innebörden av 9 § preciseras i 10 och 11 §§ genom angivande av regler för vissa vanliga typfall.

Till 11 §. Enligt paragrafen skall rätten att mångfaldiga normalt begränsas i vissa hänseenden. Begränsningen gäller endast skrifter som finns tillgängliga på marknaden. Med detta uttryck menas att skrifterna finns tillgängliga hos utgivaren eller, i fråga om läromedel, hos den distributör från vilken skolan normalt förvärfvar läromedel som är avsedda för den utbildningslinje som berörs. Kravet på tillgänglighet är uppfyllt endast om utgivaren eller distributören vid förfrågan förklarar sig omgående kunna leverera önskat antal exemplar av skriften.

Reklambroschyrer och informationsmaterial som tillhandahålls gratis från organisationer och politiska partier får kopieras utan de inskränkningar som eljest gäller enligt detta avtal. Paragrafen innehåller vidare en regel som begränsar rätten att mångfaldiga ur annan skrift än arbetshäfte eller nothäfte till att för samma elever normalt avse högst hälften av skriften, dock normalt

ej mer än 20 sidor ur denna. Genom att inskjuta ordet "normalt" har parterna markerat att mångfaldigandet i vissa fall kan få avse mer än hälften eller mer än 20 sidor. Detta förutsätts få ske i den mån det behövs för att mångfaldigande skall bli meningsfullt. Om exempelvis behov föreligger av att mångfaldiga ett visst avsnitt (kapitel eller liknande) ur en bok och detta omfattar någon eller några få sidor mer än hälften resp. 20 sidor får mångfaldigandet avse hela avsnittet.

Till 12 §. Antalet ersättningsberättigade kopiesidor har beräknats på grundval av 1977 års kopieringsredovisning. Det antal som framkom vid denna redovisning har höjts med tre procent. Dessutom har följande beräkningsnormer tillämpats.

- 1 Med kopiesida förstås enligt 4 § i avtalet en sådan kopia av verk som har ett format som inte överstiger format A 4 eller, i fråga om kopia av större format, varje påbörjad del motsvarande format A 4.
- 2 Sådan kopiesida som har framställts direkt ur en bok eller ur en tidskrift och som omfattar mer än en av bokens respektive tidskriftens sidor skall räknas som det antal kopiesidor som motsvarar antalet boksidor respektive tidskriftssidor som helt eller delvis återges på förlagan.

Mångfaldigas i oförändrat skick kopia som avses i föregående stycke skall på motsvarande sätt omräkning göras.

Mångfaldigas en sådan sida av en förlaga som har sammanställts genom sammanklippning av flera sådana kopior som avses i närmast föregående stycke skall också motsvarande omräkning göras. Om förlagan utgör blandad förlaga gäller dock punkt 6 nedan.

- 3 Varje kopiesida med notskrift räknas som fem kopiesidor. I fråga om blandad förlaga gäller dock punkt 6 nedan.
- 4 Varje smådiabild räknas som etthundrafemtio kopiesidor.
- 5 Kopiesida som har framställts direkt ur en tidning eller tidskrift räknas som tre kopiesidor. Parterna är ense om att omprövning av uppräkningsfaktorer för tidningar och tidskrifter skall ske för nästa avtalsperiod.

Mångfaldigas förlaga, till vilken text ur tidning eller tidskrift har förts över genom maskinskrift eller motsvarande, skall varje kopia av sida i sådan förlaga räknas som två kopiesidor. Detta gäller dock endast om till förlagesidan har överförts mer än vad som med normala marginaler och radavstånd ryms på en sida av format A 4 (ca 2 000 typrium). Om förlagan utgör blandad förlaga skall punkt 6 nedan tillämpas i stället för vad som nu har sagts.

- 6 Mångfaldigas blandad förlaga utgår ersättning för mångfaldigandet av verk som avses i 2 § i vad det avser.
 - a) bild,
 - b) varje sammanhängande avsnitt av noter som omfattar mer än fyra takter (motsvarande),
 - c) varje sammanhängande avsnitt av text som omfattar mer än en halv sida ur det återgivna verket eller mer än 1 000 typrium.

Vid tillämpning av punkt c anses 16 rader lyrik utgöra en halv sida.

Varje kopia av ersättningsberättigat avsnitt enligt punkterna a–c räknas

som en kopiesida.

Vad som sägs i första och andra styckena gäller i stället för 14 § upphovsrättslagen. Avsikten är att införa i praktiken lätt tillämpbara regler om ersättning och inte att definiera innebörden i begreppet citat.

Antalet kopiesidor har sålunda beräknats till 110 milj., vilket tal är avrundat till närmast hela antal om fem milj.

Till 17 §. Statens åtagande enligt denna paragraf innebär att den tillsammans med organisationerna utarbetar och sprider information om aktuella lagar och detta avtal. Det innebär vidare att samma frågor kontinuerligt behandlas i lärarutbildning och fortbildning.

Parterna förutsätter att information om avtalet finns anslagen vid skolans kopieringsutrustning samt att vikarier och andra som tillfälligt leder undervisning informeras om de rättigheter och skyldigheter som tillkommer lärare enligt avtalet.

Bilaga 2 Översikt över undervisningsformer särskilt inom vuxenutbildningen¹

1 Kommunal vuxenutbildning

1.1 *Allmänt*

Kommunal vuxenutbildning finns i två organisatoriska former, nämligen dels som utbildning anknuten till ungdomsskolan, dels som särskild skolenhet. Utbildningen (kommunal eller landstingskommunal) anordnas i form av kurser på både dag- och kvällstid.

För 1977/78 har 16 landsting och samtliga kommuner utom två begärt timmar för vuxenutbildning.

Statsbidrag utgår till 100 procent av skolledare- och lärarlönekostnaderna. Därutöver utgår ett schablonmässigt beräknat statsbidrag för studiehandledning, studie- och yrkesorientering samt stödundervisning.

1.2 *Utbildningens innehåll m. m.*

Den kommunala vuxenutbildningen ger både allmän utbildning och yrkesinriktad utbildning. Man kan studera ett eller flera ämnen samtidigt. Endast en del studerande läser hel lärokurs av grundskolans högstadium eller fullständig studiekurs av någon av gymnasieskolans linjer. Att undervisningen är organiserad som koncentrationsstudier i enstaka ämnen ger möjlighet att få ett studieprogram som passar det egna behovet. Man kan t. ex. samtidigt studera ett ämne på grundskolenivå och ett annat ämne på gymnasieskolenivå.

Den kommunala vuxenutbildningen skall – med undantag för den särskilda yrkesinriktade utbildningen – följa samma läroplaner som gäller för grundskolans högstadium och gymnasieskolan. Utbildningen skall anpassas till de vuxnas speciella förutsättningar och behov.

1.3 *Lärare och skolledare*

I kommunal vuxenutbildning som inte utgör särskild skolenhet är gymnasieskolans eller grundskolans rektor också rektor för vuxenutbildningen. En särskild studierektor finns oftast för vuxenutbildningen. En särskild skolenhet leds av en rektor på ordinarie tjänst.

Lärarna i grundskolekurser och gymnasieskolekurser är i huvudsak förordnade som lärare i gymnasieskola eller som lärare vid skolväsendet i

¹ Uppgifterna i bilagan är till väsentlig del hämtade från betänkandena "Studiestöd åt vuxna" (SOU 1974:62), "Utbildning för vuxna" (SOU 1975:59) och "Program för ljud och bild" (SOU 1975:28).

kommunen eller som timlärare i kommunal vuxenutbildning. Inom särskild yrkesinriktad utbildning är fyllnadstjänstgöring ofta förekommande.

1.4 Läromedel

Vuxenutbildningen har länge lidit brist på läromedel anpassade till den vuxnes erfarenheter och behov. Detta gäller kanske särskilt den kommunala vuxenutbildningen. Det material som används är oftast läroböcker avsedda för ungdomsskolan. På grundval av det s. k. LIV-projektet (Läroplansanpassning och läromedelsutveckling inom vuxenutbildningen) har emellertid förlagen nu producerat en rad nya läromedel för vuxenutbildningen, i första hand i centrala färdighetsämnen.

2 Statlig vuxenutbildning

2.1 Organisation m. m.

Statlig vuxenutbildning bedrivs vid statens skolor för vuxna i Norrköping och Härnösand. Den statliga vuxenutbildningen är till skillnad från den kommunala riksrekryterande. Utbildningen ges enligt läroplanerna för grundskolans högstadium och gymnasieskolan.

Undervisningen är upplagd som en kombination av lärarledd undervisning vid skolan och mellanliggande perioder av självstudier, då deltagarna läser med hjälp av brevkurser (varvad undervisning). Statens skola för vuxna i Norrköping anordnar också ren brevundervisning.

3 Folkhögskolor

3.1 Organisation m. m.

Folkhögskolorna drivs med statsunderstöd och skolöverstyrelsen (SÖ) som tillsynsmyndighet men ägs av en rad olika huvudmän. Av tabellen här nedan framgår folkhögskolornas fördelning på huvudmannakategorier (1973/74).

Tabell 1 Folkhögskolornas fördelning på huvudmannakategorier

Huvudmannakategori	Antal skolenheter (inkl. filialskolor)
Landsting (och primärkommuner)	51
Stödföreningar, stiftelser	11
Fria trossamfund	17
Svenska kyrkan	12
Arbetarrörelsen	10
Nyktterhetsrörelsen	4
Övriga	10
Summa	115

Exempel på huvudmän inom gruppen "övriga" är Svenska Gymnastikförbundet, Föreningen Norden och Kursverksamheten vid Stockholms universitet. – Skolor ägda av landsting och kommuner (inkl. stödförenings-skolorna) står för den största delen av verksamheten. De har genomsnittligt flera studerande i de s. k. långa kurserna. De arbetar också under samma ekonomiska villkor som rörelseskolorna.

Folkhögskolans fria studieform och många skolors anknytning till olika folkrörelser gör att variationerna är stora såväl i fråga om huvudmannaskap som beträffande undervisningens uppläggning.

3.2 Utbildningens innehåll m. m.

De flesta folkhögskolor anordnar s. k. långa kurser om mer än 30 veckor ofta i form av tre årskurser. Många skolor har därutöver särskilda linjer parallellt med de långa allmänna kurserna. Särskilda linjer finns för exempelvis musikutbildning, ungdomsledarutbildning, u-landsfrågor, journalistik, konst och teater. Skolorna anordnar i regel också ofta en rad korta ämneskurser, speciellt under sommarhalvåret.

Folkhögskolorna har inte några i detalj fastställda läroplaner. Detta medför stor frihet att anpassa undervisningen till respektive skolas inriktning, den speciella kursens krav och kursdeltagarnas önskemål. Studieplaner skall dock i viss utsträckning inlämnas till SÖ för godkännande.

3.3 Läromedel

Läromedel speciellt avsedda för folkhögskolan saknas i stort sett. Det material som används är i huvudsak följande:

- a) läroböcker avsedda för ungdomsskolan;
- b) studieplaner och korrespondenskurser utgivna av studieförbund, korrespondensinstitut och organisationer;
- c) material som inte ursprungligen är avsett för undervisning men som likväl anses användbart, t. ex. tidningsartiklar, pocketböcker och annan aktuell debatlitteratur, facklitteratur (uppsatser därur), studiebesök, radio- och TV-program; samt
- d) lärarens egna sammanfattningar, kompendier.

Målsättningen vid val av läromedel i folkhögskolan är att läromedlet skall kunna anpassas efter olika studiesituationer och anknyta till vuxnas kunskaper, erfarenheter och intressen.

4 Studieförbunden¹

4.1 Allmänt

Den verksamhet som studieförbunden bedriver har en uppbyggnad och inriktning, som på flera sätt skiljer sig från andra typer av vuxenstudier i samhället.

¹ Beskrivningen avser endast en av studieförbundens verksamhetsgrenar, nämligen studiecirkelverksamheten. Vid sidan av studiecirkelarna anordnar studieförbunden en rad andra aktiviteter, främst kulturarrangemang av olika slag – konserter, utställningar, teaterföreläsningar m. m.

Den viktigaste principen för arbetet är att det skall vara fritt och frivilligt. Det innebär bl. a. att deltagarna i studiecirkelverksamhet fritt kan välja det ämne de är intresserade av. De skall också direkt kunna påverka och bestämma inriktningen på studierna, själva välja studiematerial och utforma planen för sitt arbete.

1976/77 uppgick det totala antalet cirklar (exklusive invandrarundervisningen) till ca 289 100 cirklar med ca 2 700 600 deltagare.

Den övervägande delen av studiecirkelarnas kostnader finansieras med bidrag från stat och kommun. Den återstående delen av kostnaderna täcks via deltagaravgifter.

4.2 Organisation

Den organisatoriska uppbyggnaden präglas av att varje större folkrörelse har byggt upp sitt eget studieförbund.

År 1936 bildades Samverkande Bildningsförbunden som ett samarbetsorgan för alla studieförbunden i landet. I slutet av 1960-talet gick förbundet samman med Folkbildningsförbundet, vilket utöver studieförbunden representerar länsbildningsförbunden, folkhögskolorna och biblioteken.

I tabellen nedan redovisas nu förekommande studieförbund samt antalet cirklar exklusive invandrarundervisningen (siffrorna avser 1976/77);

Tabell 2 Antalet cirklar inom studieförbunden

Studieförbund	Antal cirklar	Procent
Arbetarnas Bildningsförbund (ABF)	88 525	30,6
Frikyrkliga studieförbundet (FS)	11 178	3,9
Folkuniversitetet (FU)	21 973	7,6
Studieförbundet (SFR)	16 311	5,6
KFUK-KFUM:s studieförbund (KFUK-M)	2 232	0,8
Studieförbundet Vuxenskolan (SV)	51 308	17,7
Nyckterhetsrörelsens Bildningsverksamhet (NBV)	15 596	5,4
Studieförbundet Medborgarskolan (Mbsk)	31 616	10,9
Sveriges Kyrkliga Studieförbund (SKS)	18 696	6,5
Tjänstemännens Bildningsverksamhet (TBV)	31 633	10,9
Summa	289 068	100

4.3 Utbildningens innehåll

Studiecirkelverksamheten är mycket rikt varierad. Alla ämnen och studier på alla nivåer finns representerade. Studiecirkelarnas ämnesinriktning präglas i viss grad av studieförbundens förankring i religiösa, ideella, fackliga och politiska organisationer. En del av studiecirkelarna vänder sig till medlem-

marna i dessa organisationer, vilket både leder till olikheter i studiecirklarnas innehåll och inriktning inom olika ämnesgrupper och till olikheter mellan studieförbunden. Förbunden har dock det gemensamt att de erbjuder undervisning i s. k. PRIO-ämnena. De prioriterade studiecirklarna omfattar f. n. svenska, engelska, matematik och samhällskunskap på högst grundskolans nivå, hemspråk för invandrare, studiecirklar som har till syfte att meddela facklig utbildning och studiecirklar som har till syfte att utveckla handikappades färdigheter att meddela sig.

4.4 Cirkelledare

År 1963 ställdes statsmedel till studieförbundens förfogande för pedagogiska åtgärder. Detta betydde, att studieförbunden i större utsträckning fick möjlighet att satsa på cirkelledarutbildning, fortbildning och bättre utformning av studiematerial och hjälpmedel i övrigt.

4.5 Läromedel

Cirkeln som studieform ställer speciella krav på studiematerialet. Här avses studiematerial som är skrivet för vuxna, lämpligt för gruppstudier och som i övrigt anpassats till vuxnas önskemål om aktualitet och relevans. Dessutom medför friheten från fastställda läroplaner och de därigenom deltagarcentrerade studierna ytterligare krav på vuxnanpassat studiematerial. Hittills har studieförbunden i huvudsak använt följande studiematerial:

- a) läromedel som producerats för andra studieformer, t. ex. för ungdomsskolan, högskolan och för korrespondensstudier;
- b) läromedel utgivna av olika läromedelsföretag som i varierande grad producerats för gruppstudier;
- c) läromedel utgivna av Brevskolan;
- d) läromedel som producerats av studieförbunden själva; samt
- e) studiematerial och studieplaner som tillverkats av cirkelledarna själva.

5 Arbetsmarknadsutbildning

5.1 Allmänt

Arbetsmarknadsutbildning är utbildning som beviljas och anordnas på sysselsättningspolitiska grunder. Utbildningen fungerar som ett medel för att uppnå sysselsättningspolitiska mål som varierar alltefter läget och utsikterna på arbetsmarknaden. Utbildningens syfte är dels att underlätta för den enskilde att få arbete, dels att tillgodose efterfrågan på utbildad arbetskraft.

För rätt till arbetsmarknadsutbildning gäller vissa villkor (beskrivna i arbetsmarknadskungörelsen). Till kursdeltagare utgår utbildningsbidrag.

5.2 Organisation m. m.

Den största delen av arbetsmarknadsutbildningen ges vid kurser, särskilt anordnade av SÖ för arbetsmarknadsstyrelsen (AMS). I övrigt ges arbetsmarknadsutbildningen vid kurser inom det reguljära utbildningsväsendet, inom näringslivet och vid kurser av annat slag, anordnade av myndigheter och utbildningsorganisationer. Fördelningen mellan olika kursarrangörer belyses i tabellen här nedan (preliminära uppgifter avseende 1977).

Tabell 3 Elevernas fördelning i procent på kursarrangörer

Kursarrangör	Elevernas procentuella fördelning
1. SÖ (särskilt anordnade kurser)	28
2. Utbildning inom företag	52
3. Allmänna skolväsendet	12
4. Utbildningsorganisationer m. fl.	1,5
5. Detaljuppgifter saknas	6,5
Summa	100

Vid arbetsmarknadsutbildning som omfattas av punkterna 2–4 utnyttjas i regel befintlig utbildningskapacitet av AMS som bl. a. prövar utbildningsbehovet och lämnar bidrag. I fråga om punkt 1 däremot sker en nära samverkan mellan AMS och SÖ. AMS bedömer bl. a. omfattningen och yrkesinriktningen samt lokaliseringen av utbildningen. SÖ genomför själva utbildningen och svarar sålunda för den administrativa, pedagogiska och ekonomiska ledningen av kursverksamheten.

6 Löntagarorganisationernas centrala kursverksamhet

Den studieverksamhet som bedrivs av löntagarorganisationerna har flera syften. Dels siktar den till allmän medlemsskolning i fackliga och samhällsfrågor. Dels har den till uppgift att tillgodose behovet av skolning av dem som skall företräda medlemmarna i olika sammanhang.

Den fackliga skolningen sker dels genom studier i studiecirklar eller motsvarande, dels genom centralt och regionalt anordnade internatkurser.

Från och med budgetåret 1970/71 utgår statligt stöd till löntagarorganisationernas centrala kursverksamhet.

Såvitt avser LO har en arbetsfördelning mellan förbunden och LO kommit till stånd så att förbunden svarar för den kortare grundläggande studieverksamheten, medan LO i första hand koncentrerar sig på de längre fackliga kurserna och olika specialkurser.

Målsättningen för TCO:s centrala kursverksamhet är att utgöra ett komplement till de olika TCO-förbundens insatser på utbildningsområdet. TCO:s kurser har därför inriktats på de för tjänstemannaorganisationerna

gemensamma skolningsbehoven.

Beträffande kursverksamheten inom *SACO/SR* kan sägas att dessa organisationer endast genomför kortare kurser.

7 Personalutbildning inom offentlig sektor

7.1 Statlig personalutbildning

Många statliga myndigheter anordnar sedan länge grundläggande fackutbildning jämte fort- och vidareutbildning för sina anställda. Syftet är att säkerställa myndigheternas behov av specialutbildad arbetskraft, när detta behov inte tillgodoses inom det allmänna utbildningsväsendet. Utbildningen förekommer framför allt inom försvaret och affärsverken men också hos andra myndigheter såsom vägverket, tullverket, rikspolisstyrelsen, socialstyrelsen och kriminalvårdsstyrelsen.

Inomverksutbildningen är, sedd i sin helhet, omfattande. Över 1 000 olika kurs typer finns idag i statsförvaltningen. Utbildningen bedrivs i många olika former, t. ex. som dagundervisning, internatkurser eller korrespondensstudier.

År 1967 bildades ett centralt personalutbildningsorgan för hela statsförvaltningen, statens personalutbildningsnämnd (PUN). Nämnden har till uppgift att undersöka behovet av personalutbildning samt planera, genomföra och samordna sådan utbildning som är gemensam för flera statliga myndigheter. Nämnden bedriver själv den personalutbildning som bör anordnas centralt samt bistår statliga myndigheter i utbildningsfrågor genom att t. ex. framställa kurspaket för inomverksutbildning.

Central statlig personalutbildning bedrivs också av statskontoret och riksrevisionsverket.

7.2 Landstingsförbundets utbildningsverksamhet

Sedan mitten av 1960-talet bedriver landstingsförbundet kurs- och konferensverksamhet av mera betydande omfattning. Inom förbundet finns en särskild utbildningsavdelning som handlägger grundutbildnings-, vidareutbildnings- och fortbildningsfrågor för tjänstemän och förtroendevalda inom landstingen. Till avdelningens uppgifter hör bl. a. att aktivera och samordna kurser i landstingens regi genom att framställa utbildningsmodeller och kursmaterial.

7.3 Svenska kommunförbundets utbildningsverksamhet

Kommunernas utbildningsverksamhet bedrivs centralt av Svenska kommunförbundets utbildningssektion. De största kommunerna har dock även egen utbildningsverksamhet. Dessutom anlitas externa kursarrangörer för utbildning av kommunala funktionärer.

Den kommunala personalutbildningen bedrivs i form av internatkurser, brevkurser och produktion av kurspaket. Kurspaketen produceras centralt inom förbundskansliet, som också ombesörjer utbildning av handledare.

8 Personalutbildning inom näringslivet

8.1 Företagens utbildning

Vuxenutbildning bedrivs sedan länge inom det privata näringslivet. Främst är det utbildning av de anställda för deras nuvarande eller planerade befattningar som kommer i fråga, dvs. yrkesinriktad utbildning samt sådan allmän utbildning som behövs för vidareutbildning, omskolning etc. Utbildningsinsatserna varierar starkt mellan olika branscher men också mellan företag i samma bransch.

Företagens utbildning sker dels inom de enskilda företagen, dels genom att personalen deltar i extern utbildning. Utbildningen omfattar inte bara den egentliga industrin utan även byggbranschen, hantverk, handel och sjöfart, banker, försäkringsbolag, jordbruk, hotell och restauranger och andra servicenärningar.

De flesta större företag har särskilda utbildningsavdelningar som utarbetar och genomför utbildningsplaner. Utbildningen inom de små och medelstora företagen bedrivs ofta i samarbete med olika organisationer såsom Svenska arbetsgivareföreningen (SAF) och dess förbund, Sveriges hantverks- och industriorganisation (SHIO) samt industriverket.

Förutom den rent företagsinterna utbildningen som äger rum helt i företagets regi utan att något statligt eller kommunalt stöd utgår, finns statsunderstödda företagsskolor och statsunderstödda enskilda yrkesskolor.

Praktiskt taget samtliga branscher har någon form av samarbete för att förbättra och förbilliga utbildningen inom och för branschen. Formerna för samarbetet varierar dock starkt.

8.2 Svenska arbetsgivareföreningens (SAF) utbildning

SAF:s utbildningsverksamhet bedrivs huvudsakligen av Arbetsledar-institutet-Rationaliseringstekniska institutet (ALI-RATI), en enhet inom SAF:s utbildningsavdelning. Kurserna omfattar utbildning i bl. a. ledarskapsutveckling, samarbetsfrågor, personaladministration, administrativ rationalisering och produktionsteknik.

ALI-RATI har 16 000–17 000 deltagare per år och genomför både öppen och företagsintern utbildning samt konsultation. Därtill kommer inom SAF-området utbildningen inom de olika arbetsgivareförbunden.

SAF förfogar över två internat i Lidingö samt ett i Yxtaholm. En stor del av utbildningen är emellertid förlagd till andra orter och till de enskilda företagen.

8.3 Exempel på former av samverkan inom utbildningsområdet

Arbetsmarknadens Yrkesråd är ett gemensamt organ för SAF och LO. Det är därigenom också ett samarbetsorgan för 26 yrkesnämnder, de flesta inom industrin. Rådet har till uppgift att följa utvecklingen på yrkesutbildningens område samt verka för en ökad och effektivare yrkesutbildning.

Rådet för tjänstemannautbildning inom industrin (RTI) är ett samarbetsorgan

mellan SAF och Svenska industritjänstemannaförbundet. RTI har, liksom övriga samarbetsorgan inom utbildningsområdet, till uppgift att främja vuxenutbildningen inom sin sektor av arbetslivet.

Institutet för försäkringsutbildning (IFU) är en partsammansatt utbildningsorganisation som genomför utbildning inom försäkringsbranschen. IFU står under överinseende av skolöverstyrelsen och är enskild yrkesskola med statsbidrag.

Studierådet vid affärsbankerna är en partsammansatt utbildningsorganisation för utbildning inom bankväsendet. Verksamheten finansieras genom fasta årsavgifter från affärsbankerna och genom kursavgifter.

Kooperativa förbundets skola, VÅR GÅRD, anordnar utbildning för anställda inom Kooperationens butiker, varuhus, industriföretag, kontor, restauranger etc. Utbildningsverksamheten omfattar bl. a. ett antal grundkurser inom olika områden, arbetsledarutbildning och fortbildningskurser.

9 Brevskolor (korrespondensinstitut)

9.1 Allmänt

Som ovan anmärkts har den renodlade brevundervisningen alltmer kommit att ingå som en del i större undervisningsenheter. Kombinationer med korrespondensundervisning och internatkurser blir allt vanligare. Detsamma gäller kombinationen korrespondensundervisning och studiecirklar.

De fyra dominerande brevskolorna är Hermods, Brevskolan, Lantbrukets korrespondensskola och Försvarets brevskola. Dessa fyra har i stort olika inriktningar och tillsammans täcker de en bred sektor av vuxenutbildningsområdet. Med undantag för Försvarets brevskola erhåller ingen av brevskolorna något direkt statligt stöd.

9.2 Hermods

Hermods, som numera ingår i Statsföretag AB (Liber Läromedel), erbjuder kurser av både yrkesinriktad och hobbyinriktad karaktär. Skolan har också ett stort antal kurser som överensstämmer med läroplanerna i det allmänna skolväsendet. Den erbjuder dels ämneskurser, dels fullständig undervisning enligt grundskolans och gymnasieskolans läroplaner. Institutet bedriver också kompetensgivande akademisk undervisning.

9.3 Brevskolan

Brevskolan ägs av ett stort antal folkrörelser: KF, LO, TCO, ABF, NTO, IOGT, Studieförbundet, HSB, TBV m.fl. Brevskolans kursbestånd är till stor del inriktat på medlemsorganisationernas behov. En av huvuduppgifterna är därför att framställa studiematerial för folkbildningsarbetet. Brevskolan utarbetar också studiematerial och meddelar brevundervisning på uppdrag av olika organisationer, institutioner och företag. Man levererar vidare kurser till flera statliga verk, Sveriges Radio och statens skolor för vuxna.

9.4 Lantbrukets korrespondensskola (LTK)

LTK arbetar i samverkan med lantbrukets ekonomiska och fackliga föreningsrörelser, studie- och ungdomsorganisationer inom lantbruket m. fl. Kursutbudet är således inriktat på jordbruksområdet. Liksom övriga brevskolor producerar LTK kursmaterial för studier i grupp.

9.5 Försvarets brevskola

Vid Försvarets brevskola ges flera olika typer av kurser. Tyngdpunkten ligger på rent militära ämnen men även allmänna ämnen förekommer.

10 Kurser i radio och TV

Inom Sveriges Radio har alltsedan tillkomsten av Radiotjänst olika typer av vuxenundervisning förekommit inom ramen för den allmänna programverksamheten. År 1964 bildades en särskild sektion för vuxenutbildning. Genom sammanslagning av denna sektion och skolprogramavdelningen år 1969 skapades möjlighet till reguljär produktion av både radio- och TV-program för vuxenundervisning.

År 1967 tillsattes kommittén för television och radio i undervisningen (TRU I). Kommitténs uppgift var att bedriva försöksverksamhet med eterförmedlad vuxenutbildning. Verksamheten övertogs år 1972 av TRU II.

TRU:s verksamhet har varit inriktad på vuxenutbildning på alla nivåer. År 1971 inleddes produktion inom förskoleområdet. Denna har omfattat främst etersända TV-program (OM-program) men även tryckt, kompletterande material.

Den anslagsfinansierade särskilda utbildningsprogramenheten vid Sveriges Radio (SR/UTB) har producerat skolprogram för elever och lärare i grundskolan och gymnasieskolan.

Verksamheten inom TRU och SR/UTB har från årsskiftet 1977/78 övertagits av Sveriges utbildningsradio AB.

Bilaga 3 Sammanställning över nu förekommande undervisningsformer med angivande av huvudmannaskap och tillsynsmyndighet

Sammanställning över nu förekommande undervisningsformer med angivande av huvudmannaskap och tillsynsmyndighet

Huvudmannaskap utövas av stat, landsting och kommun, av olika organ inom statlig och kommunal förvaltning, av föreningar, intresseorganisationer och motsvarande samt av vissa företag inom näringslivet.

För den av huvudmännen bedrivna undervisningen anges för varje undervisningsform genom kryss den myndighet som utövar *tillsyn* över undervisningen. Tillsynsmyndigheten anges med följande förkortningar: SÖ = skolöverstyrelsen; UHÄ = universitets- och högskoleämbetet; Soc. = socialstyrelsen; AMS = arbetsmarknadsstyrelsen; förkortningen Eg.r. anger att undervisningen bedrivs i huvudmannens egen regi.

Undervisningsformer	Huvudmannaskap						
	Stat			Landsting			
	Tillsynsmyndighet						
	SÖ ^a	UHÄ	Soc.	AMS	SÖ	UHÄ	Soc.
A. Förskola							
B. Det obligatoriska skolväsendet m. m.							
1. Grundskola							
2. Sameskola	X						
3. Utlandsskola							
4. Specialskola	X						
5. Särskola					X		
6. Ungdomsvårdsskola	X						
C. Gymnasieskola ^a	X				X	X	
D. Högskola							
1. Grundläggande utbildning		X				X	
2. Forskarutbildning		X					
3. Forskningsinstitutioner		X					
E. Vuxenutbildning							
1. Statlig och kommunal vuxenutbildning	X						
2. Folkhögskolor					X		
3. Studieförbund och -cirklar							
4. Arbetsmarknadsutbildning	X			X			
5. Löntagarorganisationernas centrala kursverksamhet							
6. Personalutbildning inom offentlig sektor							
7. Personalutbildning inom övriga sektorer							
8. Invandrarutbildning							
F. Lärares fortbildning ^b	X						
G. Övrig undervisningsverksamhet							
1. Kommunala musikskolor							
2. Brevskolor ^c							
3. Utbildningsradion ^c							

^a Här avses inte endast gymnasieskola i egentlig bemärkelse utan även specialkurser och högre specialkurser för vilka kommun, landsting eller industri är huvudman med SÖ/UHÄ som tillsynsmyndighet. Till gruppen hör även försvarets gymnasieskola.

^b Utbildningen, till vilken statsbidrag utgår, avser fortbildning av skolledare, lärare samt personal av olika kategorier för skolans elevvårdande verksamhet m. fl.

^c Då brevskolor och utbildningsradio närmast är att jämföras med läromedelsproducenter har beträffande dessa inga markeringar gjorts i tabellen.

Huvudmannaskap															
Kommun				Statl. och kom- munal förvaltning				Föreningar, intresse- org. och motsv.				Näringsliv			
Tillsynsmyndighet															
SÖ	UHÄ	Soc.	Eg.r.	SÖ	UHÄ	Soc.	Eg.r.	SÖ	UHÄ	Soc.	Eg.r.	SÖ	UHÄ	Soc.	Eg.r.
A. ^a	X								X						
B.															
1.	X							X							
2.															
3.								X				X			
4.															
5.	X														
6.															
C.	X	X						X	X			X	X		
D.															
1.	X										X				
2.											X				
3.											X				
E.															
1.															
2.	X							X							
3.								X							
4.															
5.															
6.															
7.							X								
8.															
9.								X			X		X		X
F.															
G.															
1.							X								
2.															
3.															

^a Bokstäver och siffror i denna kolumn avser undervisningsformer enligt uppställning på s. 98.

*Bilaga 2 till
lagrådsremissen*

**Sammanställning av remissyttranden över upphovsrätts-
utredningens betänkande (SOU 1978:69) Upphovsrätt 1,
Fotokopiering inom undervisningsverksamhet**

1 Allmänt

Utredningens förslag har fått ett mycket gynnsamt mottagande vid remissbehandlingen. Det alldeles övervägande antalet remissinstanser ansluter sig således till de förslag som har lagts fram i betänkandet eller lämnar dem utan erinran. Endast i några fall redovisas en kritisk grundinställning. En remissinstans, *SACO/SR*, anser att förslagen inte utan ytterligare utredning bör läggas till grund för lagstiftning.

Utredningens uppfattning att frågan om fotokopiering inom undervisningsverksamhet är lämplig att tas upp till särskild behandling delas av de remissinstanser som särskilt har uttalat sig på denna punkt. *BONUS* anser sålunda mot bakgrund av den utveckling som under senare år har skett inom undervisningsväsendet när det gäller kopiering av skyddade verk att det inte synes försvarligt att längre dröja med lagstiftningsåtgärder på området. Liknande synpunkter framförs av *Factu – Föreningen Svensk Fackpress*. *STIM* anser – med instämmande av *Föreningen Svenska Populärauktorer*, *Föreningen Svenska Tonsättare* och *Svenska Musikförläggareföreningen* – det tillfredsställande att frågan om fotokopiering inom undervisningsverksamhet har behandlats i särskild ordning. Enligt *STIM*:s mening bör även andra aktuella delfrågor kunna behandlas på liknande sätt, såsom t. ex. bandinspelning av skyddade verk för bruk inom undervisningsverksamhet, kabel-TV, ersättning för framförande av musik i skolor och vid gudstjänst samt åtgärder till skydd mot s. k. piratutgivning av grammofonskivor. Även *Sveriges advokatsamfund* anser fotokopieringsfrågan vara lämplig att särbehandla. Dessa och andra remissinstanser, däribland *Sveriges allmänna biblioteksforening* och *Teatrarnas riksförbund*, framhåller emellertid det principiella värdet av att man söker få till stånd så enhetliga och samlande lösningar som möjligt inom det upphovsrättsliga området. I fråga om det fortsatta lagstiftningsarbetet ansluter sig *Göta hovrätt* till de synpunkter som Sture Palm utvecklat i sitt särskilda yttrande. Även *överåklagaren i Göteborg* och *Bildleverantörernas förening* instämmer i dessa synpunkter.

Riksrevisionsverket och *Försvarets civilförvaltning* understryker från rent principiella utgångspunkter vikten av nordiskt samarbete på upphovsrättens område. Även *Sveriges industriförbund* betonar den principiella betydelsen av sådant samarbete samt tillägger att det i ett vidare perspektiv framstår som

nödväntigt att skapa lösningar som är anpassade till den internationella spridningen av upphovsrättsligt skyddade verk. *Svenska arbetsgivareföreningen* och *Sveriges hantverks- och industriorganisation – Familjeföretagen* ger uttryck för samma ståndpunkt.

2 Förslaget om avtalslicens

2.1 Allmänna synpunkter

Av de remissinstanser som tillstyrker eller lämnar utredningens förslag om avtalslicens utan erinran ansluter sig en stor del till den föreslagna lösningen utan närmare kommentarer. Bland dessa instanser märks *Göta hovrätt*, *Stockholms tingsrätt*, *Sveriges lantbruksuniversitet*, *militärhögskolan*, *Försvarets brevskola*, *försvarets civilförvaltning*, *statens brandnämnd*, *juridiska fakultetsnämnden vid Uppsala universitet*, *Pressens samarbetsnämnd*, *Sveriges Utbildningsradio*, *Lantbrukarnas riksförbund*, *statens kulturråd*, *TCO*, *Medborgarskolan*, *Studierådet vid affärsbankerna* och *Sveriges allmänna biblioteksförening*. Åtskilliga remissinstanser anlägger emellertid principiella synpunkter på det föreslagna systemet med avtalslicens. *Arbetsmarknadsstyrelsen* anser att förslaget medför en värdefull utvidgning av undervisningsväsendets behov av kopieringsmöjligheter. *Svenska kommunförbundet* framhåller att systemet innebär stora praktiska fördelar för skolväsendet. *Landsförbundet* pekar på förslagets möjligheter att åstadkomma en enklare och mer rättsenlig tillämpning av de upphovsrättsliga principerna inom utbildningsområdet. Liknande synpunkter framförs av *försvärhögskolan*, *Försvarets gymnasieskola*, *statens konstråd* och *statens konstmuseer*. *BONUS*, som ansluter sig till de skäl som utredningen anfört till stöd för en reglering på grundval av avtalslicens, framhåller att de erfarenheter som vunnits av skolkopieringsavtalet visar att ett system med avtalslicens är praktiskt genomförbart. *Svenska Bokförläggareföreningen* och *Föreningen Svenska Läromedelproducenter* diskuterar också den föreslagna avtalslicensen mot bakgrund av skolkopieringsavtalet. Båda föreningarna anför att avtalssystemet utvecklat möjligheterna att träffa kollektiva uppgörelser på undervisningsområdet. Föreningarna finner därför en avtalslicensreglering följdriktig och naturlig. *Föreningen Svenska Tecknare* anser att avtalslicens är en principiellt godtagbar ordning. Den förstärkning av upphovsmännens fackliga organisationer som skett under det sista decenniet liksom de kollektiva avtal som hittills träffats inom flera områden talar enligt föreningen starkt för att det kollektiva avtalssystemet är ett naturligt och praktiskt genomförbart sätt att reglera viktiga frågor inom det upphovsrättsliga området. Även *Svenska Musikerförbundet*, *Sveriges författarförbund* och *Teatrarnas Riksförbund* betonar betydelsen av kollektiva förhandlingsmetoder på upphovsrättens område. *KLYS* uttalar som sin mening att utredningens förslag förenar upphovsmännens principiella krav på avtalslösningar med utnyttjarnas behov att i ändamåls-

enliga former kunna få tillgång till upphovsrättsligt skyddat material. Denna synpunkt delas av *Konstnärernas Riksorganisation*, *Svenska Teaterförbundet* och *Svenska Fotografernas Förbund*. *STIM* anser förslaget vara en användbar modell för avtalsförhandlingar mellan berörda parter på undervisningsområdet. Liknande synpunkter framförs av *Folkbildningsförbundet*.

Sveriges industriförbund, *Svenska arbetsgivareföreningen* och *Sveriges hantverks- och industriorganisation - Familjeföretagen* förklarar sig inte ha någon erinran mot utredningsförslaget. Förbunden noterar att utredningen tagit fasta på den kritik som från konventionsrättslig synpunkt riktades mot det förslag i samma ämne som lades fram av de svenska sakkunniga i den nordiska upphovsrättskommittén. Samma ståndpunkt intar *Sveriges advokatsamfund*.

Skolöverstyrelsen anför att skolväsendets kopieringsbehov av upphovsrättsligt skyddat material har fått en tillfredsställande lösning genom att staten ingått kollektivt avtal med ett antal organisationer och sammanslutningar på upphovsrättens område. Det nu framlagda förslaget innebär vidgade möjligheter för lärarna att i sin undervisning använda upphovsrättsligt skyddat material. I anslutning härtill framhålls att förbudsrätten i skolkopieringsavtalet hittills inte har utnyttjats samt att skolöverstyrelsen bedömer möjligheterna att på frivillig grund sluta avtal med upphovsmännens svenska organisationer som goda. Bl. a. mot denna bakgrund förklarar sig skolöverstyrelsen kunna biträda utredningens förslag. Skolöverstyrelsen framhåller dock vidare:

Denna bedömning har emellertid skett utifrån den utgångspunkten att framför allt upphovsrättslagens 11 § kan tolkas enligt den motivering departementschefen gav i proposition 1960:17. Skolöverstyrelsen finner med stöd av företagna undersökningar att en betydande del av den kopiering utifrån skyddade original, som görs i skolorna, ryms inom ramen för denna motivering. Detta har betydelse dels för möjligheterna att kopiera under ett avtalslöst tillstånd dels om t. ex. svenska eller utländska upphovsmän meddelar förbud. Att lagen i någon utsträckning ger möjlighet tillmångfaldigande för undervisningsändamål kan dessutom antas ha betydelse för upphovsmannaorganisationernas intresse av att i avtal reglera kopieringen.

Utredningen uttrycker emellertid (s. 52) den uppfattningen att kopieringen numera har sådan omfattning att upphovsrättens "undantagsbestämmelse" i 11 och 49 §§ samt motsvarande stadgande i fotolagen "saknar nämnvärd praktisk betydelse". Om riksdag och regering skulle ansluta sig till denna bedömning uppstår ett nytt läge. De slutsatser om förutsättningarna för nya avtal m. m. som utredningen drar utifrån erfarenheterna av kopieringsavtalet förlorar i så fall sin relevans. Skolöverstyrelsen kan för sin del under sådana omständigheter inte utesluta möjligheterna av ett avtalslöst tillstånd som medför betydande olägenheter för skolorna. Kollektiva förbud vid t. ex. utbrytningar från organisationerna eller vid tvister mellan svenska och utländska organisationer skulle också under sådana förhållanden förorsaka stora svårigheter. Skolöverstyrelsen har förståelse för att internationella överenskommelser kan göra det önskvärt att begränsa lärarnas rätt att vid ett

avtalslöst tillstånd kopiera med stöd av lagen. Även därutöver kan hänsyn till upphovsmännens rätt föranleda kompletteringar av de inskränkningar departementschefens motivering från 1960 innehåller. Enligt skolöverstyrelsens uppfattning kan principerna i nu gällande kopieringsavtal därvid vara vägledande. I sakens natur ligger att de gränser lagstiftningen drar bör vara snävare än avtalets. De bör emellertid inte göras så snäva att lärare och elever inte, också när avtal saknas, har möjlighet att vid något enstaka tillfälle kopiera delar av ett verk för den enskilda undervisningsavdelningens behov. Skolöverstyrelsen är av den uppfattningen att gällande lag nu tillåter kopiering av verk utgivna i utlandet i en rad fall då intrånget i upphovsmännens rätt är ringa. Om denna bedömning i framtiden skulle bli ohållbar anser skolöverstyrelsen för sin del att det är mycket angeläget att detta område är reglerat genom avtalslicens.

UHÄ, som tillstyrker det föreslagna licenssystemet, finner det angeläget att förutsättningar skapas för träffande av avtal som möjliggör fotokopiering av skyddade verk inom högskoleområdets undervisningsverksamhet. Även *handelshögskolan i Stockholm* tillstyrker förslaget under framhållande bl. a. att det ger uttryck för en tillfredsställande avvägning mellan nyttjare- och rättsinnehavarintressen. *Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet* anser att införandet av en avtalslicens, som i sak nära anknyter till det redan tillämpade skolkopieringsavtalet, medför väsentliga fördelar för både upphovsmän och nyttjare. Fakultetsnämnden menar dock att det är vanskligt att fullt ut kunna bedöma förslaget innan utredningen tagit ställning till mer övergripande frågor och gjort den allmänna genomgång av lagstiftningen som förordas i de av nordiska ministerrådet antagna riktlinjerna för utredningsarbetet. Man ifrågasätter också lämpligheten att gå före de övriga nordiska länderna med den nu föreslagna lagstiftningen. Fakultetsnämnden förklarar sig emellertid inte vilja motsätta sig att den anvisade lösningen prövas provisoriskt. *Juridiska fakultetsnämnden vid Lunds universitet* konstaterar att förslaget inte går lika långt i kollektivistisk riktning som det förslag som lades fram på motsvarande område av de svenska sakkunniga i den nordiska upphovsrättskommittén. Fakultetsnämnden erinrar emellertid om att ett stort antal av de upphovsmän som berörs av förslaget gör sina prestationer vid sidan av sin egentliga yrkesverksamhet eller endast som ett led i denna och att det i allmänhet inte finns någon organisation som företräder dessa upphovsmän på samma sätt som en fackförening av vanlig typ representerar en lätt avgränsbar grupp av löntagare. Fakultetsnämnden framhåller i anslutning härtil att redan en omfattande rätt att för undervisningsverksamhet kopiera verk av medlemmar i avtalssslutande organisationer bör tillsammans med bestämmelser i URL såsom citaträtt m. m. och i FotoL kunna i hög grad tillgodose undervisningens intresse. Man ifrågasätter därför om verk av upphovsmän som inte företräds av avtalssslutande organisation verkligen bör kunna kopieras i andra fall än då upphovsmannen själv lämnat samtycke därtill.

Forskningsbiblioteksrådet förklarar – med instämmande av *kungl. biblioteket*

– sig inte ha någon erinran mot att ett system med avtalslicens blir tillämpligt inom högskoleområdet. Enligt rådets mening bör man vid kommande förhandlingar om ett kollektivt kopieringsavtal även överväga en uppmjukning av gällande föreskrifter om rätt för vissa bibliotek att kopiera för utlåningsändamål. Rådet framhåller vidare att, då det finns anledning att förmoda att biblioteken även efter ingånget avtal i stor utsträckning kommer att få beställningar av fotokopior för undervisningsändamål, biblioteken bör genom någon föreskrift i avtalet skyddas mot påstående om brott mot 11 § URL. Rådet understryker också att ansvaret för erforderliga kopieringsredovisningar bör åvila institution vid högskola och inte högskolans bibliotek.

SACO/SR är allmänt kritisk mot utredningens förslag och menar bl. a. att utredningen inte närmare klarlagt under vilka förutsättningar som medlemmarna i de avtalsslutande organisationerna kan bli bundna av de avtal som förutsätts ligga till grund för avtalslicensen. Förbundet anser det också vara en brist att utredningen inte närmare analyserat förslagets konsekvenser för bokutgivningen. Betydelsen av sistnämnda synpunkt tas också upp av *Lantbrukarnas riksförbund*.

Statens personalutbildningsnämnd anser den föreslagna ordningen mindre ändamålsenlig. Ett system med avtalslicens synes enligt nämndens mening bli alltför kostnadskrävande och svårhanterligt från administrativ synpunkt. Nämnden vill i stället förorda att man prövar möjligheten att i URL införa bestämmelser om en begränsad rätt till fotokopiering för undervisningsändamål. En sådan reglering skulle enligt nämndens mening kunna utformas i nära anslutning till bestämmelserna i skolkopieringsavtalet.

Riksrevisionsverket delar utredningens uppfattning att frågan om fotokopiering inom undervisningsverksamhet bör lösas genom avtalslicens. Verket framhåller att en väsentlig utgångspunkt vid de avtalsförhandlingar som följer av förslaget bör vara att åstadkomma en reglering som medför ett så litet administrativt merarbete som möjligt. I detta syfte bör enligt verkets mening erfarenheterna av skolkopieringsavtalet tas till vara. Verket anför bl. a. vidare:

Det ekonomiska utfallet torde bli helt beroende av hur avtalen utformas. Det är vidare uppenbart att berörda statliga institutioners ekonomi kommer att påverkas på olika sätt. En praktisk fråga är över vilka anslag ersättningarna till de enskilda upphovsmännen och deras organisationer skall utbetalas. Likaså aktualiseras frågan vilken eller vilka myndigheter som skall administrera utbetalningarna. Dessa och liknande praktiska frågor bör enligt verkets mening noggrant övervägas.

2.2 Särskilda synpunkter

KLYS, Konstnärernas Riksorganisation, Svenska Teaterförbundet, Svenska Fotografernas Förbund och Svenska Musikerförbundet noterar med tillfredsställelse att utredningen föreslår att i URL ta in stadgandet om fotokopiering inom undervisningsverksamhet omedelbart före 16 § och beteckna det som

UHÄ riktar en erinran mot utredningens definition av begreppet undervisning inom högskolesektorn. Ämbetet framhåller att enligt högskolelagen skall vid högskola bedrivas utbildning, forskning och utvecklingsarbete inom institutioner eller andra arbetsenheter. Utbildningen omfattar grundläggande högskoleutbildning och forskarutbildning. Ämbetet anser det vara självklart att begreppet undervisning bör utformas i överensstämmelse med gällande högskoleförfattningar och därmed även avse forskarutbildning. Detta bör enligt ämbetets mening komma till klart uttryck i den kommande propositionen. *Juridiska fakultetsnämnden vid Uppsala universitet* uttalar sig i samma riktning. Liknande synpunkter framförs också av *Lantbruksuniversitetet*. Även *Handelshögskolan i Stockholm* anser att forskarutbildning bör hänföras till begreppet undervisning i förslagets mening. Enligt högskolans uppfattning synes detta också vara utredningens avsikt. Den av utredningen föreslagna bestämningen av begreppet undervisning inom högskolesektorn torde enligt högskolan ha till syfte att från tillämpningsområdet utesluta utbildningsverksamhet i vidare mening med forskare såsom t. ex. i form av exemplarframställning för spridning till underlag för studenters egen forskningsverksamhet. *Juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet* tar också upp frågan om begreppet undervisning och menar att begreppet synes ha fått en väl vidsträckt innebörd. Enligt fakultetsnämndens mening kommer som en följd härav bestämmandet av kopieringsmöjligheterna att överlämnas till avtalsparternas övervägande i en omfattning som synes gå utöver vad Bernkonventionen i och för sig medger. Fakultetsnämnden framhåller i detta sammanhang att det inom det akademiska området är vanligt att litteraturen utkommer i små upplagor och att en stor del av marknaden för denna litteratur utgörs av kurslitteratur och liknande. En omfattande kopiering av större textpartier kan få allvarliga eller förödande konsekvenser på möjligheten att sälja och utge sådan litteratur. Det bör därför enligt fakultetsnämnden beaktas att en alltför omfattande rätt till kopiering kan från universitetssynpunkt medföra övervägande negativa konsekvenser. Fakultetsnämnden påpekar emellertid att förslaget medför väsentliga fördelar jämfört med vad nuvarande rättsläge medger i det fall då endast kortare avsnitt skall kopieras ur ett större verk. Fakultetsnämnden framhåller dock att detta knappast är fallet då det är fråga om att kopiera grundläggande kurslitteratur. Inom högskoleområdet bör därtill omfattningen av kopieringsrätten bestämmas med beaktande av den normala storleken av seminariegrupper och liknande.

Studieförbundet Folkuniversitetet uttalar sig kritiskt mot utredningens bedömning att studieförbundens verksamhet inte bör omfattas av det föreslagna stadgandet i 15 a § URL. Folkuniversitetet förordar att förslaget på denna punkt utformas i enlighet med de överväganden som låg till grund för den nordiska upphovsrättskommittén och att studieförbundens verksamhet sålunda innefattas i begreppet undervisning såväl i fråga om studiecirkelverksamhet som beträffande andra kulturella aktiviteter. Folkuniversitetet

15 a §. KLYS framhåller att den valda placeringen markerar att bestämmelsen inte skall ses som en komplettering till 11 § URL utan som en inskränkning i upphovsrätten till förmån för undervisningsområdet. Samma synpunkter anføres beträffande placeringen av det föreslagna stadgandet i FotoL., 7 a §.

BONUS ifrågasätter om det inte av den föreslagna lagtexten i 15 a § URL bör framgå vem som är motpart till upphovsmannaorganisation. *BONUS* menar att frågan härom i det enskilda fallet kan vara av väsentlig betydelse för upphovsmannen när det gäller värdet av ett avtal. En precisering på denna punkt skulle enligt *BONUS'* mening öka skyddet för de berörda upphovsmännen och den föreslagna regleringen skulle härigenom komma att stå i än bättre överensstämmelse med gällande internationella överenskommelser. *BONUS* erinrar i detta sammanhang om att partsbegreppet också har stor betydelse vid tillämpningen av den föreslagna lagen om medling i vissa upphovsrättstvister.

Läromedelsförfattarnas Förening anser att kopieringsrätten bör tillkomma i första hand läroinstitutionen såsom sådan och inte, som föreslagits, den enskilde läraren. Härigenom skulle det enligt föreningen klart framgå att det är institutionen som skall ha det administrativa ansvaret för kopieringsverksamheten.

Frågan om begreppet undervisning tas upp av ett flertal remissinstanser.

BONUS ifrågasätter starkt om det är lagstiftningstekniskt godtagbart att i lagtexten använda ett tämligen allmänt uttryck som emellertid avses skola ha en begränsad innebörd samtidigt som i motiven görs en precisering som faktiskt bestämmer begreppets innebörd. Då den i motiven gjorda bestämningen synes i huvudsak riktig bör den enligt *BONUS'* mening kunna utan olägenheter inflyta i lagtexten. Även *Svenska Bokförläggareföreningen* och *Föreningen Svenska Läromedelsproducenter* anser att den av utredningen föreslagna bestämningen av begreppet undervisning bör framgå av lagtexten. Samma ståndpunkt intar *Föreningen Svenska Tecknare*, som dock förordar att undervisningsbegreppet bör avgränsas till att endast avse "sådan undervisning som är av särskilt samhällsligt intresse". *Statens konstmuseer* och *statens kulturråd* framhåller vikten av att den föreslagna regleringen verkligen kommer att omfatta den pedagogiska verksamhet som bedrivs vid många av landets museer och andra institutioner. *SACO/SR* efterlyser en mer ingående precisering av vad som enligt förslaget bör anses innefattas i begreppet undervisning. *RÅ*, som inte har någon erinran mot utformningen av förslaget i denna del, betonar emellertid att i den mån man i de kollektiva avtalen definierar olika slag av undervisningsverksamhet detta torde böra ske med utgångspunkt från utredningens bedömning av vad som utgör sådan verksamhet. Om så sker, skulle det av avtalet klart framgå om avsikten är att reglera även kopiering av verk inom ett område som utgör ett undantag till vad som enligt bestämmelsen betraktas som undervisning.

framhåller i anslutning härtill att studieförbunden sedan en tid tillbaka via folkbildningsförbundet har fört diskussioner med BONUS om möjligheterna att teckna ett kopieringsavtal. Det finns ett stort behov för studieförbunden att i sin verksamhet kunna utnyttja en generell rätt till kopiering med hänsyn till den knapphet som föreligger i fråga om lämpligt studiematerial. Om utredningens förslag skulle gå igenom, skulle detta enligt folkuniversitetets mening allvarligt försvåra studieförbundens och BONUS' möjligheter att finna en för båda parter acceptabel lösning på hithörande problem. Folkuniversitetet påpekar i detta sammanhang att vissa tillämpningssvårigheter kan uppkomma i samband med träffandet av ett eventuellt kopieringsavtal om man, såsom föreslagits, endast låter den särskilda svenskundervisningen för invandrare komma att omfattas av begreppet undervisning. Många cirkelledare är nämligen verksamma som ledare både för invandarcirklar och för allmänna cirklar. Då delvis samma regler gäller för de båda undervisningsformerna skulle det framstå som egendomligt för den enskilde ledaren om han måste tillämpa olika regler vid kopiering av material för verksamhet inom samma förbund. Även *Folkbildningsförbundet* ställer sig kritiskt mot förslaget att från tillämpningsområdet undanta studieförbundens verksamhet. Förbundet anser att det föreslagna systemet bör omfatta såväl studie-cirkelverksamhet som annan folkbildningsverksamhet i studieförbundens regi och att därav föranledda kostnader bör finansieras med statliga medel. Liknande synpunkter framförs av *Arbetarnas bildningsförbund*, *Studieförbundet Medborgarskolan*, *statens kulturråd* och *folkbildningsutredningen*.

Statens konstmuseer framhåller att förslaget inte på något allvarligt sätt berör möjligheten att kopiera bildkonstverk. Enligt statens konstmuseer torde emellertid möjligheterna härtill böra ses över, om masskopieringstekniken utvecklas lika snabbt och avancerat som under de senaste åren. Statens konstmuseer erinrar i sammanhanget om att det nu gällande skolkopieringsavtalet inte tillåter framställning av duplikat av diabol.

STIM anser det angeläget att förslaget blir tillämpligt även på de kommunala musikskolornas verksamhet. Denna synpunkt biträds av *Föreningen Svenska Tonsättare*, *Föreningen Svenska Populärauktörer* och *Svenska Musikförläggareföreningen*. Enligt *Sveriges Utbildningsradios* mening bör även verksamheten inom de kommunala förskolorna omfattas av de föreslagna bestämmelserna.

Enligt *överåklagaren i Stockholm* kan det i vissa fall uppstå svårigheter att fastställa innebörden av bl. a. uttrycket "verk av samma slag" i andra stycket i den föreslagna 15 a § URL. Även *RÅ* framhåller att uttrycket kan komma att medföra vissa tolkningssvårigheter. *RÅ* anser emellertid att den föreslagna lagtexten kan godtas på förevarande punkt med hänsyn till vad utredningen anfört i sina motiv till ledning för fastställandet av begreppet.

Utredningens förslag till bestämmelse om rätt att meddela förbud mot kopiering föranleder yttranden från några remissinstanser. *Juridiska fakultetsnämnden vid Lunds universitet* framhåller att den föreslagna rätten till

förbud mot kopiering har stor principiell betydelse för upphovsmän som saknar organisationstillhörighet. Fakultetsnämnden anser därför att det är av utomordentlig vikt att information verkligen kommer till stånd om att rätt till sådan möjlighet finns. *SACO/SR* ger uttryck för en liknande ståndpunkt. *Läromedelsförfattarnas Förening* framhåller som sin mening att den föreskrivna förbudsrätten bör göras tillämplig även i fråga om upphovsmän som tillhör avtalsslutande organisation. Såvitt gäller föreskriften att förbud skall meddelas hos organisation för att gälla förklarar *RA* att han delar utredningens uppfattning att förbuden kan förväntas bli sällsynta. Den föreslagna ordningen synes enligt hans mening lämplig och praktisk. *RA* erinrar om att överträdelse av förbud kan medföra straff enligt 53 § URL. Vid åklagarens bedömning av det subjektiva rekvisitet får därvid vägas in hur informationen om förbudet meddelats och om den misstänkte haft möjlighet att få kännedom om förbudet. *Överåklagaren i Malmö* anser för sin del att föreskriften fått en från sanktionssynpunkt mindre tillfredsställande utformning. Enligt hans mening bör i stället fordras för giltigt förbud att förbudet dels anmälts till upphovsmannaorganisation och dels angivits i det verk som förbudet skall gälla. I verket bör dessutom finnas en anteckning om hos vilken organisation förbudet har anmälts. *Föreningen Svenska Tecknare* anser principiella skäl tala för att förekommande förbud bör riktas till den part som fått kopieringsrätt.

Juridiska fakultetsnämnden vid Lunds universitet finner bestämmelserna i 15 a § tredje stycket URL oklara och vill därför förorda att dessa omarbetas i förtydligande syfte. Fakultetsnämnden anser också att den föreslagna preskriptionstiden är alltför kort särskilt för de utländska upphovsmännens del. Enligt fakultetsnämndens mening synes över huvud taget frågan om de utländska upphovsmännens rättsställning vara förtjänt av en närmare granskning. Liknande synpunkter redovisas av *arbetsmarknadsstyrelsen*, *SACO/SR* och *Läromedelsförfattarnas Förening*. *Stockholms tingsrätt* anmärker i fråga om 15 a § tredje stycket sista punkten URL att den valda ordalydelsen inte klart anger bestämmelsens innebörd. Tingsrätten föreslår att lagtexten här utformas på följande sätt: "I avtalet må föreskrivas med för upphovsmannen bindande verkan att krav på sådan ersättning endast får riktas mot organisationen."

Utredningens förslag till utformning av ikraftträdande- och övergångsbestämmelser har inte föranlett någon erinran.

3 Förslaget om medling

De remissinstanser som tillstyrker den föreslagna avtalslicensregleringen eller lämnar denna utan erinran ansluter sig i allmänhet också till utredningens förslag till lag om medling i vissa upphovsrättstvister.

Flera remissinstanser tillstyrker förslaget under anförande att medlingsförfarandet utgör ett naturligt och värdefullt komplement till systemet med

avtalslicens. Bland de instanser som uttalar sig i denna riktning märks *skolöverstyrelsen*, *arbetsmarknadsstyrelsen*, *Svenska Bokförläggareföreningen*, *Föreningen Svenska Läromedelsproducenter*, *Folkbildningsförbundet* och *Handelshögskolan i Stockholm*. Några remissinstanser, t. ex. *KLYS*, *Sveriges författarförbund* och *Svenska Musikerförbundet*, uttalar att den föreslagna ordningen innebär en smidig anpassning till den reglering som gäller på arbetsmarknaden i övrigt vid lösande av konflikter. Liknande synpunkter redovisas av *Teatrarnas Riksförbund*, som betonar betydelsen av ett ytterligare studium av arbetsrättsliga lösningar inom upphovsrättens område. Enligt *Sveriges Radio* och *Föreningen Svenska Tecknare* finns det skäl att under det fortsatta utredningsarbetet överväga möjligheten att göra medlingsförfarandet tillämpligt även på andra typer av upphovsrättstvister än de nu föreslagna.

Det framlagda förslaget möts av kritik från en enda remissinstans, nämligen *juridiska fakultetsnämnden vid Stockholms universitet*. Då staten i många fall kommer att vara motpart till upphovsmannaorganisationerna anser fakultetsnämnden det vara en brist i förslaget att regeringen tillagts viktiga uppgifter vid medlingsförfarandet. Enligt fakultetsnämnden bör därtill beaktas att redan avtalslicensen, om denna införs i upphovsrättslagstiftningen, med all sannolikhet kommer att underlätta förhandlingar om kollektiva avtal. Vidare framhålls att skolkopieringsavtalet har visat sig fungera på ett tillfredsställande sätt utan tillgång till en bakomliggande medlingslag. Enligt fakultetsnämndens mening torde formerna för lösande av upphovsrättsliga tvister böra övervägas i ett bredare sammanhang. Fakultetsnämnden förordar därför att den föreslagna regleringen nu inte kommer till stånd.

Den lagtekniska utformningen av förslaget har inte föranlett några synpunkter eller erinringar.

*Bilaga 3 till
lagrådsremissen
(de remitterade förslagen)*

1 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk

dels att 49 § skall ha nedan angivna lydelse,

dels att i lagen skall införas en ny paragraf, 15 a §, av nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

15 a §

Lärare eller annan, som på grund av avtal ingånget av organisation som företräder ett flertal svenska upphovsmän på området äger rätt att för sin undervisning genom reprografiskt förfarande framställa exemplar av verk, får för samma ändamål även framställa exemplar av utgivet verk av upphovsman, som icke företrädes av organisationen. Vad sålunda stadgats gäller dock ej om upphovsmannen hos organisationen meddelat förbud mot sådant mångfaldigande.

Framställning av exemplar enligt första stycket får endast avse verk av samma slag som omfattas av avtalet med organisationen. Även i övrigt gälla de villkor i fråga om rätten till mångfaldigande som föreskrivas i avtalet. Framställt exemplar får dock endast utnyttjas inom undervisningsverksamhet som avses i avtalet.

Vad i avtalet eller inom organisationen har bestämts i fråga om ersättning för framställning av exemplar enligt avtalet skall även gälla för upphovs-

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

män, som icke företrädas av organisationen. Utan hinder härav har upphovsman, som visar att hans verk mångfaldigats med stöd av denna paragraf, rätt till ersättning som hänför sig till mångfaldigandet, om han begär det inom ett år efter utgången av det år då mångfaldigandet ägde rum. I avtalet får med för upphovsmannen bindande verkan föreskrivas att krav på sådan ersättning endast får riktas mot organisationen.

49 §¹

Katalog, tabell eller annat dylikt arbete, vari sammanställts ett stort antal uppgifter, må ej utan framställarens samtycke eftergöras, förrän tio år förflutit efter det år, då arbetet utgavs.

Vad i 9 §, 11 § första stycket, 14, 22 a–22 c, 24 och 24 a §§ sägs skall äga motsvarande tillämpning beträffande arbete som avses i denna paragraf. Är sådant arbete eller del därav föremål för upphovsrätt, må den ock göras gällande.

Vad i 9 §, 11 § första stycket, 14, 15 a, 22 a–22 c, 24 och 24 a §§ sägs skall äga motsvarande tillämpning beträffande arbete som avses i denna paragraf. Är sådant arbete eller del därav föremål för upphovsrätt, må den ock göras gällande.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1980.

Den nya lagen skall tillämpas även på sådant verk och i 49 § avsett arbete som tillkommit före ikraftträdandet.

¹ Senaste lydelse 1978:488.

2 Förslag till

Lag om ändring i lagen (1960:730) om rätt till fotografisk bild

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1960:730) om rätt till fotografisk bild att i lagen skall införas en ny paragraf, 7 a §, av nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

7 a §

Vad i 15 a § lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk är stadgat skall äga motsvarande tillämpning i fråga om rätten till fotografisk bild.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1980.

Den nya lagen skall tillämpas även på fotografisk bild som framställts före ikraftträdandet.

3 Förslag till Lag om medling i vissa upphovsrättstvister

Härigenom föreskrivs följande.

1 § Bestämmelserna i denna lag tillämpas när tvist uppstår om ingående av sådant avtal om reprografiskt mångfaldigande av verk i undervisningsverksamhet, som avses i 15 a § lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk. Bestämmelserna i lagen gäller även i fråga om tvist om ingående av sådant avtal om reprografiskt mångfaldigande, på vilket nämnda lagrum äger tillämpning till följd av hänvisning i 49 § lagen om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk eller i 7 a § lagen (1960:730) om rätt till fotografisk bild.

2 § Leder förhandling om avtal som avses i 1 § ej till resultat, kan part påkalla medling.

Medling kan även påkallas av den som kan vara part i avtal som avses i 1 §, om av honom framställd begäran om förhandlingar i fråga om sådant avtal avvisas.

Medling påkallas genom framställning till regeringen.

3 § Medling skall påkallas inom två veckor från det att förhandlingar av part förklarats strandade eller begäran om förhandlingar avvisats.

4 § Medling äger rum inför förlikningsman. Denne utses av regeringen.

Försummar part, som kallats till förhandling inför förlikningsman, att inställa sig, kan förlikningsmannen på begäran av motpart anmäla förhållandet hos Stockholms tingsrätt. Denna kan förelägga parten vid vite att fullgöra sin förhandlingsskyldighet och kan på anmälan av förlikningsmannen utdöma vitet.

5 § Föreligger förslag till lösning från parterna, skall förlikningsförhandlingarna grundas på dessa förslag.

Uppnås ej enighet mellan parterna vid förhandling inför förlikningsmannen, kan han föreslå dem att låta tvisten avgöras av skiljemän. Han kan också medverka vid utseende av skiljemän.

6 § Förkastas slutligt medlingsförslag eller finner förlikningsmannen sig ej kunna framlägga medlingsförslag till följd av bristande medverkan från part, skall förhållandet, om parterna ej är ense om att hänskjuta tvisten till avgörande av skiljemän, av förlikningsmannen genast anmälas till regeringen.

7 § Har inom område som förut är reglerat genom avtal före avtalstidens slut framställts begäran om förhandlingar om nytt avtal skall, om ej annat överenskommes, gällande avtal anses tillämpligt även efter avtalstidens utgång, dock längst till de tidpunkter som anges i andra och tredje styckena.

Om medling påkallas, skall avtalet tillämpas längst till dess två veckor förflutit från det att slutligt medlingsförslag eller förslag enligt 5 § andra stycket förkastats eller förlikningsmannen enligt 6 § till regeringen anmält, att han till följd av bristande medverkan från part ej kunnat framlägga medlingsförslag.

Om medling ej påkallas, skall avtalet tillämpas till dess den i 3 § angivna tiden utgått.

8 § Den som är eller har varit förlikningsman får ej obehörigen yppa eller utnyttja vad han har fått kännedom om under sin verksamhet.

9 § Har parterna skriftligen överenskommit att medling inte skall äga rum, skall bestämmelserna i denna lag ej tillämpas.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1980.

LAGRÅDET

Utdrag
PROTOKOLL
vid sammanträde
1979-11-28

Närvarande: f. d. regeringsrådet Martenius, justititerådet Mannerfelt, regeringsrådet Hilding, justititerådet Palm.

Enligt protokoll vid regeringssammanträde den 14 juni 1979 har regeringen på hemställan av dåvarande statsrådet och chefen för justitiedepartementet Sven Romanus beslutat inhämta lagrådets yttrande över förslag till

1. lag om ändring i lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk,
2. lag om ändring i lagen (1960:730) om rätt till fotografisk bild,
3. lag om medling i vissa upphovsrättstvister.

Förslagen har föredragits inför lagrådet av hovrättsrådet Christer Berg.

Förslagen föranleder följande yttrande.

Förslaget till lag om ändring i lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk

Allmänna synpunkter

Martenius, Mannerfelt och Hilding:

Den föreslagna lagstiftningen förutsätter att närmare villkor för rätten till reprografiskt mångfaldigande inom undervisningsområdet kommer att fastställas genom avtal mellan företrädare för undervisningsväsendet och för vissa upphovsmannaorganisationer. Ändamålet med förslaget är att i princip göra dylika avtal bindande också för upphovsmän, som inte företräds av avtalsslutande organisation. Sådana upphovsmän skall dock få rätt att meddela förbud mot mångfaldigande. Om förbud ej meddelas, kan de begära individuell ersättning för mångfaldigandet. Fråga uppkommer härvid hur en lagstiftning med denna uppbyggnad förhåller sig till föreskrifterna i 8 kap. regeringsformen (RF).

Den föreslagna lagstiftningen rör ämne som avses i 8 kap. 2 § RF. Enligt detta stadgande meddelas föreskrifter om enskildas personliga ställning samt om deras personliga inbördes förhållanden genom lag (civilrättslig lagstiftning). Sådan normgivning får – till skillnad från vad som i vissa fall kan ske i fråga om normgivning som avses i 8 kap. 3 § – inte delegeras till regeringen. Så sker inte heller i det remitterade förslaget. Bestämmelserna i 8 kap. 2 § vilar emellertid liksom kapitlet i dess helhet på grundtanken att normgivning skall utövas av ett offentligt organ. Frågan kan därför ställas om det är förenligt

med 8 kap. och dess grunder att riksdagen – såsom nu föreslås ske – låter en lagreglering i viss utsträckning hämta sitt materiella innehåll från överenskommelser mellan enskilda avtalsparter.

I konstitutionell praxis har hinder inte ansetts föreligga för riksdagen att ge en norm den innebörden att hänvisning görs till avtal eller annan rättskälla som inte är av offentligrättslig karaktär. Exempel härpå har förekommit både före och efter RF:s ikraftträdande. Förarbetena till RF ger inte heller vid handen att man tänkt sig att RF för civilrättslagstiftningens del skulle medföra någon saklig förändring i nu ifrågavarande avseende i jämförelse med vad som tidigare gällt beträffande "allmän civillag".

Som exempel på att en lagregel helt eller delvis hämtar sitt materiella innehåll från annan rättskälla kan nämnas hänvisning till "handelsbruk eller annan sedvänja", "god sed i hyresförhållanden" och liknande (betr. ytterligare exempel, se Karlgren, Kutym och rättsregel s. 7 not 1). Ett annat exempel – som är av särskilt intresse för detta lagstiftningsärende – är 22 § andra stycket URL som i viss mån utgjort förebild för den lagtekniska lösning som nu föreslås. Ytterligare exempel återfinns i den arbetsrättsliga lagstiftningen, vari eljest tvingande lagregler i vissa fall får vika för kollektivavtalsbestämmelser och arbetsgivare ges rätt att tillämpa sådana avtalsbestämmelser beträffande oorganiserade arbetstagare; beträffande sådana lagbestämmelser från tiden före RF:s ikraftträdande, se redovisning i SOU 1975:1 Demokrati på arbetsplatsen s. 746, och från tiden därefter, 10 kap. 3 § lagen (1976:600) om offentlig anställning, 2 § semesterlagen (1977:480), 4 kap. 7 § arbetsmiljölagen (1977:1160) och 2 § lagen (1978:410) om rätt till ledighet för vård av barn, m. m. Från ett annat lagstiftningsområde må nämnas 2 § andra stycket och 4 § första stycket lagen (1974:1080) om avveckling av hyresregleringen.

Med hänsyn till det anförda finner vi att den föreslagna regleringen i vad den hänvisar till avtal av berört slag inte kan anses oförenlig med föreskrifterna i 8 kap. 2 § RF eller dess grunder. Så kan ej heller anses vara fallet i förhållande till stadgandena i 2 kap. 19 § och 20 § andra stycket 8 RF.

Principen om upphovsmannens generella ensamrätt när det gäller mångfaldigande av verk slogs uttryckligen fast i Bernkonventionen vid 1967 års konferens i Stockholm. Det angavs då i art. 9.1 att upphovsman till litterära och konstnärliga verk, som skyddas av konventionen, äger uteslutande rätt att låta mångfaldiga sina verk på vad sätt och i vilken form det vara må. Samtidigt förbehölls i art. 9.2 unionsländernas lagstiftning att tillåta mångfaldigande av verk som sägs under 9.1 i vissa särskilda fall, förutsatt att sådant mångfaldigande inte gör intrång i det normala utnyttjandet av verket och ej heller oskäligt inkräktar på upphovsmannens legitima intressen.

Sedan angivna konventionsbestämmelser jämte övriga reviderade materiella bestämmelser konfirmerats i Paris år 1971, godkändes de för Sveriges del år 1973. Det konstaterades därvid, att art. 9.2 uppställer relativt snäva gränser för unionsländernas möjligheter att inskränka ensamrätten. De inskränkningar som då gällde enligt den svenska lagstiftningen befanns

emellertid med ett undantag – dåvarande första stycket i 19 § URL – ej stå i strid med den nya konventionstexten (prop. 1973:15 s. 83 ff). Inskränkningarna avser framför allt situationer, där ett krav på upphovsmannens samtycke framstår som ett alltför stort hinder för forskning och undervisning och för det kulturella utbudet. Med det ökande behovet av tillgång till verken och den alltmer avancerade och lättillgängliga tekniken för kopiering har det emellertid blivit omöjligt att hindra ett utnyttjande utöver vad lagstiftningen medger.

Det framgår av rapporterna från Stockholmskonferensen, att undantagsregeln i art. 9.2 tillkommit inte minst mot bakgrund av den tekniska utvecklingen på fotokopieringens område. För en bredare internationell lösning har emellertid tiden ännu inte funnits mogen och nationella lösningar har förutsatts. (Se bil. 1 till lagrådsremissen avsnitten 3.1.3.2 och 3.1.3.4.)

På undervisningsväsendets område har man i Sverige genom det s. k. skolkopieringsavtalet föregått med en lösning som på den sektor avtalet rör tillgodoser det allmänna intresset av tillgång till verken samtidigt som upphovsmännen erhåller kompensation genom ett kollektivt ersättningssystem. Det har allmänt vitsordats, att metoden fungerar väl. Den kan emellertid inte lösa problemen generellt, eftersom den dels förutsätter att avtal träffas, dels inte innefattar verk av upphovsmän som står utanför de avtalsslutande organisationerna. Det är i sistnämnda hänseende och främst med tanke på användandet av utländsk litteratur inom högskoleområdet som det nu befunnits önskvärt att gå ett steg vidare.

Inget av medlemsländerna inom Bernunionen har ännu såvitt känt infört en lagstiftning av den karaktär det remitterade förslaget innehåller. Eftersom den sålunda utgör en nybildning på upphovsrättslagstiftningens område, bör särskild uppmärksamhet ägnas åt lagförslagets förenlighet med Bernkonventionen. Förutom ovan återgivna bestämmelser i art. 9.1 och 9.2 är därvid att beakta den i art. 5.1 fastslagna principen om s. k. nationell behandling. Enligt denna princip skall upphovsman i ett land, som tillhör Bernunionen, i annat medlemsland åtnjuta samma rättigheter som det senare landets egna medborgare. Principen om nationell likabehandling är fastslagen också i Världskonventionen.

Såsom tidigare anförts är den föreslagna lagstiftningen uppbyggd så, att avtal om rätt till mångfaldigande, som sluts av upphovsmannaorganisation som företräder ett flertal upphovsmän inom sitt område, blir bindande även för upphovsman som inte är medlem av organisationen. Sådan utanförstående upphovsman skall dock enligt förslaget äga rätt att meddela förbud mot mångfaldigande enligt avtalet. Förbudsmöjligheten torde emellertid inte i och för sig innebära att den i art. 9.1 i Bernkonventionen stadgade ensamrätten till följd därav kan anses kvarstå orubbad, även om den ger den enskilde upphovsmannen möjlighet att när han så finner befogat hävda sin ensamrätt. Det bör erinras om att kopiering av verk av upphovsman, som står utanför de avtalsslutande organisationerna, kan komma att pågå längre eller

kortare tid utan att upphovsmannen får möjlighet att ta ställning till frågan om meddelande av förbud. I synnerhet gäller detta utländska upphovsmän och alldeles särskilt upphovsmän i länder med ett svagt utvecklat organisationsväsen på upphovsrättens område. Lagstiftningen på förevarande område får därför, såvitt gäller verk av utanför de avtalsslutande organisationerna stående upphovsmän, inte öppna möjlighet till kopiering utom ramen för vad som är tillåtet enligt art. 9.2 i Bernkonventionen. Oavsett förbudsmöjligheten måste alltså tillskapas garantier för att villkoren för undantag enligt art. 9.2 kommer att uppfyllas. I sammanhanget kan anmärkas, att den bestämmelse i 22 § andra stycket URL, som i viss mån utgjort mönster för utredningens förslag till ny 15 a §, rör ett område där Bernkonventionen tillerkänner medlemsländerna rätt att göra undantag från ensamrätten utan sådana begränsningar som anges i art. 9.2.

Såvitt först gäller kravet i art. 9.2 att intrång inte får ske i det normala utnyttjandet av verket öppnar den föreslagna bestämmelsen i 15 a § visserligen inte möjlighet till kopiering i vidare omfattning än vad som behövs för den enskilde lärarens undervisning. Denna begränsning hindrar emellertid inte att ett verk kopieras i sådan utsträckning att det blir onödigt att inköpa annars erforderligt antal exemplar av verket. Det nuvarande skolkopieringsavtalet innehåller bestämmelser, som väsentligt begränsar omfånget av kopieringsrätten i fråga om verk som finns tillgängliga på marknaden. Det är emellertid inte givet att framtida avtal kommer att innehålla liknande bestämmelser. Det är därför enligt vår uppfattning nödvändigt att ett stadgande införs i lagtexten till skydd för icke avtalsslutande part i nu angivet hänseende. Ett sådant stadgande bör innehålla föreskrift varav framgår att kopieringen ej får leda till intrång i det normala utnyttjandet av verket.

Om genom en bestämmelse, som nyss angivits, den första förutsättningen för medgivande av undantag från huvudregeln om upphovsmannens ensamrätt kan anses uppfylld, återstår att bedöma huruvida de i förslaget intagna bestämmelserna om rätt till ersättning är sådana, att den andra förutsättningen i art. 9.2 är uppfylld, nämligen att utnyttjandet inte får oskäligt inkräkta på upphovsmannens legitima intressen. Enligt förslaget skall i första hand de ersättningsregler gälla, som bestämts i avtalet eller av vederbörande upphovsmannaorganisation. De ersättningar som utgår enligt gällande skolkopieringsavtal är av kollektiv natur. Den utanförstående upphovsmannen tillerkänns enligt förslaget rätt att i stället erhålla individuell ersättning, dock endast om begäran härom framställs inom ett år efter utgången av det år mångfaldigandet ägt rum samt under den ytterligare förutsättningen att upphovsmannen visar att hans verk mångfaldigats med stöd av paragrafen.

Enligt utredningen torde i praktiken ersättning till utländska upphovsmän inte komma i fråga, förrän samarbete kommit till stånd mellan de svenska organisationerna och motsvarande organisationer i utlandet. Förberedelser till ett sådant samarbete pågår enligt utredningen. Det kan med anledning

härav anmärkas att enligt vad som framkom bl. a. vid den s. k. Washington-konferensen i juni 1975 organisationsgraden i många länder torde vara mycket låg, i synnerhet bland författare på det vetenskapliga området.

I praktiken torde den enskilde utländske upphovsmannen ha ringa fördel av sådana kollektiva förmåner som blivande avtal kan komma att ge de svenska organisationerna och likaså små möjligheter att utnyttja eventuella svenska stipendier. När det gäller rätten till individuell ersättning bör därför tillses att möjligheterna att få sådan ersättning inte försvåras av särskilda procedurregler och även att ersättningens storlek blir sådan att den kan anses rimlig.

Den i lagrådsremissen föreslagna preskriptionstiden om ett år är påfallande kort. Härtill kommer att utgångspunkten för preskriptionstidens beräkning är knuten till tidpunkten för mångfaldigandet, som i många fall – i synnerhet för utländska upphovsmän – torde vara svår att fastställa. Vi föreslår därför att någon särskild preskriptionstid inte anges i lagen. Vid vår bedömning har vi beaktat att de lagrum i URL, som f. n. tillerkänner upphovsmannen rätt till ersättning vid inskränkning i upphovsrätten (14 och 16 §§ samt 22 § andra stycket), inte innehåller någon bestämmelse om preskriptionstid. Skulle det emellertid anses påkallat att viss preskriptionstid anges, bör den i vart fall ej bestämmas till kortare tid än tre år.

En utanförstående upphovsmans möjlighet att göra gällande anspråk på individuell ersättning försvagas ytterligare av att han enligt den föreslagna regleringen har att *visa* att hans verk har mångfaldigats. Även denna bestämmelse kommer att i stor utsträckning drabba utländska upphovsmän. Det är givetvis svårt att finna en helt tillfredsställande lösning på det bevisbördeproblemet som här aktualiseras. Klart är att blott och bart ett påstående av en utanförstående upphovsman att hans verk mångfaldigats inte kan ge rätt till ersättning. Gör han emellertid sannolikt att sådant mångfaldigande förekommit, är det å andra sidan rimligt att det bör ankomma på de svenska avtalsparterna att i görlig mån biträda med utredning om i vilken utsträckning hans verk mångfaldigats. Bevisskyldighet bör i princip ankomma på den som har de största praktiska möjligheterna att anskaffa bevisning. Redan i samband med de förutsatta stickprovsundersökningarna angående mångfaldigandets omfattning bör eftersträvas att man söker kartlägga i vad mån utanförståendes verk mångfaldigas (jfr departementschefens uttalande i avsnitt 2.4 sjunde stycket); främst gäller detta sådana upphovsmän som förklarat sig vilja stå utanför ett kollektivt ersättningssystem. I vad gäller högskoleområdet – som är av särskild betydelse för de utländska upphovsmännens del – bör det vidare vara betydligt lättare att få fram uppgifter om ev. kopiering än inom det allmänna skolområdet. Det praktiska anordnandet av utredningsförfarandet synes dock ej kunna lösas genom lagstiftning, utan det får ankomma på parterna att genom avtalsbestämmelser närmare reglera detaljerna.

Mot bakgrund av det anförda föreslås att bevisfrågan lämnas öppen i

lagtexten. Där bör alltså ej anges mera än att utanförstående upphovsman, om han begär det, har rätt att erhålla individuell ersättning. Det kan erinras om att gällande lagregler i fråga om tvångs- respektive avtalslicens (14 och 16 §§ samt 22 § andra stycket) inte går längre i detta hänseende än att de fastslår att rätt till ersättning föreligger. Det kan tilläggas att man på detta sätt kommer ifrån ett i och för sig mindre tillfredsställande moment i det remitterade förslaget, nämligen att rätten till individuell ersättning endast kan göras gällande i efterhand, dvs. sedan mångfaldigandet skett. Det torde framstå som en vinning om en utanförstående upphovsman får möjlighet att i förväg förklara att han önskar individuell ersättning. Möjligheterna att anskaffa bevisning blir i sådant fall avsevärt större.

I fråga om ersättningens storlek sägs i lagrådsremissen att man torde kunna räkna med att parterna kommer överens om att i tveksamma fall grunda ersättningen på en skälighetsbedömning. Av vad som anføres i anslutning till detta uttalande synes framgå att skälighetsbedömningen närmast avser underlaget för kravet, dvs. i vilken omfattning kopiering av verket skett. I utredningsförslaget sägs i denna del att den utanförstående upphovsmannen alltid kan kräva ersättning som – enligt den föreslagna lagtexten – ”hänför sig till mångfaldigandet”. Härmed avses, fortsätter utredningen, ersättning som beräknas med hänsyn till omfattningen av den kopiering som skett och enligt de normer som med hänsyn till omständigheterna får anses skäliga.

Det torde få godtagas att det i vissa fall kan bli nödvändigt att göra en skälighetsuppskattning av antalet kopierade sidor av ett visst verk, om upphovsmannen begär individuell ersättning.

I det nu gällande skolkopieringsavtalet har till grund för den totala ersättningen lagts ett beräknat antal kopiesidor. Detta innebär en viss ersättning per kopiesida. De kopierade verken är emellertid av skiftande karaktär och en genomsnittssiffra kan inte utan vidare läggas till grund för beräkningen av en begärd individuell ersättning. Frågan om skäligheten av sådan ersättning ankommer på allmän domstol.

Palm:

Det remitterade förslaget skall tillgodose, förutom avnämarentresset att utan upphovsmännens samtycke kunna kopiera text och bilder ur deras verk, också ett upphovsmannaintresse. Den allt lättillgängligare tekniken för fotokopiering och annan reprografisk framställning har gjort det svårt eller omöjligt för upphovsmännen att hävda sin rätt att bestämma om mångfaldigandet och sin rätt till ersättning. Problemet har hittills inte kunnat lösas internationellt eller på det nordiska planet och det är naturligt att, trots en långvarig tradition med stark internationell förankring på upphovsrättens område, en svensk särlösning nu eftersträvas.

Den lösning som valts har begränsats till undervisningssektorn, där

kopieringsbehovet funnits särskilt angeläget, framför allt när det gäller att inom högskoleområdet kunna framställa studiematerial ur den utländska litteraturen. Förslaget har begränsats till sina verkningar också på det sättet att kopieringsrätt öppnas för varje avnämare och varje typ av verk endast i den mån avtal träffas mellan avnämaren och en organisation på upphovsmannasidan. Alternativet att till förmån för undervisningsväsendet göra en generell inskränkning i upphovsrätten genom bestämmelser om fri kopieringsrätt har befunnits inte vara förenligt med Bernkonventionen och har avvisats redan på den grunden. Också den mer generella lösning som bygger på s. k. tvångslicens, dvs. en lagfäst rätt att kopiera mot ersättning, har avvisats. Den typ av avtal som den föreslagna nya 15 a § URL bygger på skall enligt författningstexten som avtalspart på upphovsmannasidan ha en organisation som företräder "ett flertal upphovsmän på området". Därmed avses den mest representativa organisationen på det område det är fråga om. Motsidan avses bli ett rättssubjekt som företräder någon form av etablerad undervisningsverksamhet. Som avnämarpart torde uppenbarligen företrädesvis komma i fråga någon representant för det allmänna skol- eller högskoleväsendet men också företrädare för privata undervisningsanstalter, enskilda bildningsförbund eller t. ex. företag som anordnar internutbildning för sina anställda skall kunna stå som motpart.

Lärare eller annan, som enligt ett sådant avtal har rätt att reprografiskt mångfaldiga och använda verk för sin undervisning, får genom den föreslagna 15 a § URL motsvarande rätt mot upphovsman som inte företräds av den avtalsslutande organisationen. Vad avtalsparterna beslutar i fråga om kopieringsrättens omfattning och om ersättning blir med andra ord bindande också för alla utanförstående upphovsmän, utländska som svenska, förutsatt att deras verk är av samma slag som dem avtalet omfattar. Innebörden av avtalet blir för sådana upphovsmän, att de gentemot den angivna motparten i avtalet förlorar en eljest lagfäst ensamrätt att bestämma om mångfaldigandet. Såvitt gäller ersättning kan de inte längre åberopa allmänt gällande ersättningsgrunder utan får godta vad avtalet anger, även om där föreskrivs någon form av kollektiv ersättning som inte kommer dem till del och även om – vilket torde vara ett teoretiskt fall – avtalet inte stipulerar någon ersättning alls. Interna organisationsbeslut om ersättningen blir enligt den föreslagna paragrafen också bindande för de utanförstående upphovsmän som träffas av avtalet.

Genom att hos avtalsslutande organisation anmäla förbud mot mångfaldigande enligt ingånget avtal kan den icke-organiserade upphovsmannen hindra att det tillämpas på honom. Paragrafen öppnar också en möjlighet för en sådan upphovsman, om han accepterar den upplåtna kopieringsrätten, att under särskilda förutsättningar och på visst sätt begära individuell ersättning för kopiering som sker med stöd av avtalet.

Lagstiftningsärendet rör ett ämne som omfattas av föreskrifterna i 8 kap. 2 § regeringsformen (RF). Enligt denna bestämmelse skall föreskrifter om

enskildas personliga ställning samt om deras personliga och ekonomiska förhållanden inbördes meddelas genom lag, dvs. genom bestämmelser som riksdagen ensam är behörig att besluta (1 kap. 4 § RF). I motsats till vad som gäller i fråga om sådana föreskrifter inom den offentliga rätten som enligt 8 kap. 3 § RF också skall meddelas i lagform finns – frånsett de speciella särreglerna i 8 kap. 8 § och 13 kap. 6 § RF – på det område 8 kap. 2 § RF täcker inte några undantagsregler i grundlagen som ger riksdagen möjlighet att överlåta sin normgivningsmakt till regeringen eller annat offentligt organ.

Förhållandet att det i RF, frånsett de två nämnda undantagen, inte ges någon möjlighet till delegation när det gäller sådan normgivning som det nu är fråga om innebär ett för riksdagen bindande delegeringsförbud. Delegation av normgivningsmakt – och här innefattas självfallet också delegation till andra än offentliga organ – kan inte ske utan stöd i grundlag. (Se prop. 1973:90 s. 209, jfr bl. a. s. 205 och 456; jfr också Holmberg-Stjernquist: *Vår nya författning*, 3 uppl., s. 143, och Strömberg: *Några reflexioner om normgivningsmakten i nya regeringsformen*, uppsats i Förvaltningsrättslig tidskrift 1976, s. 70–71 och 75.)

Det angivna delegeringsförbudet skulle uppenbarligen förlora sin mening, om det vore konstitutionellt möjligt för riksdagen att åt ett annat organ anförto att genom s. k. normutfyllnad ge närmare innehåll åt en av riksdagen stiftad lag på området. Påbudet om lagform beträffande det ämne som anges i 8 kap. 2 § RF måste omfatta alla föreskrifter intill gränsen för det restriktivt bestämda område, där enligt 8 kap. 13 § RF regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer har rätt att meddela föreskrifter om verkställighet. (Jfr prop. 1973:90 s. 211 och Strömberg a a s. 57 ff.)

För att bedöma om det remitterade lagförslaget mot denna bakgrund är förenligt med RF måste ställning tas till, om den reglering som avses ske genom avtalen och de interna organisationsbesluten utgör sådana normer som innefattas i RF:s normgivningsbegrepp. För min del kan jag inte finna att den frågan kan ge anledning till tvekan. Jag syftar därvid givetvis inte på avtalens eller beslutens innebörd för den givna krets av personer eller institutioner som avtalsparterna företräder. I övrigt får däremot, om förslaget genomförs, såväl avtalen som besluten karaktären av ensidigt meddelade diktat gentemot en i allmänna termer beskriven men i övrigt obestämmd krets av utanförstående upphovsmän. Kriterierna för en norm i RF:s mening är därmed uppfyllda. (Jfr prop. 1973:90 s. 204, Strömberg a a s. 52 ff.) Den angivna förbudsmöjligheten och möjligheten att begära individuell ersättning kan enligt min bedömning inte inverka på frågan om avtalens och organisationsbeslutens normgivande karaktär.

Den uppfattning jag med hänsyn till det anförda måste komma fram till, nämligen att det remitterade lagförslaget strider mot RF, kan synas innebära att också viss redan genomförd lagstiftning är oförenlig med nu gällande grundlag. Lagrådets övriga ledamöter har i sitt yttrande i grundlagsfrågan hänvisat till ett antal lagstiftningsärenden, där riksdagen kan sägas ha såväl

före som efter ikraftträdandet av RF överlämnat till enskilda avtalsparter att meddela för tredje man bindande bestämmelser på det område som avses i 8 kap. 2 § RF. Utan att ta konkret ställning i frågan – som synbarligen inte har berörts vare sig i de enskilda lagstiftningsärendena eller i arbetet på den nya grundlagen – vill jag ange några synpunkter på den.

Till en början vill jag därvid erinra om, att också den fram till år 1975 gällande 1809 års regeringsform allmänt ansågs innebära, att befogenheten att stifta "allmän civillag" – som då var förbehållen regeringen och riksdagen samfällt – inte kunde delegeras. Principen var emellertid inte fastslagen på ett så kategoriskt sätt som i nu gällande RF och det kan också konstateras, att just delegationsproblemet varken i praxis eller i litteraturen tilldragit sig nämnvärd uppmärksamhet jämfört med det intresse som visats frågan om hur gränserna för området allmän civillag bör bestämmas. (Jfr Strömberg a a s. 1 och Herlitz: Lagstiftningsmakten i en ny regeringsform, uppsats i Svensk Juristtidning 1966, bl. a. s. 80 f.) En äldre författning eller föreskrift som inte har tillkommit i den ordning som anges i nya RF behåller emellertid som känt sin giltighet på grund av punkt 6 i övergångsbestämmelserna till RF.

Vad därefter först angår arbetsrätten är det en etablerad princip inom den centrala lagstiftningen att överenskommelser mellan arbetsmarknadens huvudorganisationer kan i vissa avseenden tillämpas av den enskilde arbetsgivaren också beträffande icke organiserade anställda. När det gäller den konstitutionella aspekten bör härvid beaktas, att lagstiftningen allmänt torde bygga på en sedan lång tid vedertagen grundsats om enhetliga arbetsvillkor på en arbetsplats och på att det anses vara i praxis fastslaget (se NJA 1948:1) att villkoren i ett kollektivavtal ingår som ett led i en utomstående arbetstagares anställningsavtal, om inte annat särskilt avtalats mellan arbetsgivaren och arbetstagaren. (Se t. ex. prop. 1973:129 med förslag till lag om anställningsskydd m. m., s. 192.)

Genom 4 § första stycket lagen (1974:1080) om avveckling av hyresregleringen och genom skilda bestämmelser i hyresförhandlingslagen (1978:304) har i vissa avseenden överlämnats till enskilda organisationer att genom kollektiva förhandlingar fastställa hyresvillkor för bostadslägenheter. För den enskilde hyresgästen har emellertid avtalsuppgörelserna inte tillerkänts någon omedelbart bindande verkan med mindre hyresgästens hyresavtal innehåller s. k. förhandlings- eller kollektivklausul. Överenskommelserna synes därför inte böra anses normgivande i sådan bemärkelse att bestämmelserna kan ifrågasättas från konstitutionell synpunkt. Diskutabel i det hänseendet är däremot med min uppfattning den under viss, numera förfluten tid gällande föreskriften i 2 § andra stycket avvecklingslagen, varav följer att det i övrigt lagfästa systemet med övergångshyra kunnat med lokal begränsning sättas ur kraft genom överenskommelse mellan hyresmarknadens centrala organisationer.

I det föreliggande lagstiftningsärendet – liksom f. ö. i den regel i 22 § andra stycket URL som i viss mån tjänat som mönster för lagförslaget – står de

upphovsmän som intar ställning av tredje man inte i någon avtalsrelation till någondera av de tänkta avtalsparterna eller till någon som avtalsparterna kan antas företräda. En konstruktion eller ett synsätt som innebär att avtalsinnehållet skall anses bli en del också av avtal med de utanförstående är därmed utesluten.

Jag avstyrker med det anförda det remitterade förslaget, eftersom det innebär, att riksdagen i strid mot RF överlåter normgivningsmakt till enskilda rättssubjekt.

För det fall angivna synpunkter i den konstitutionella frågan inte beaktas får jag anföra följande.

Jag instämmer med vad lagrådets övriga ledamöter i avsnittet med allmänna synpunkter anført om bl. a. förslagets förenlighet med Bernkonventionen. Jag kan också i väsentliga delar instämma i detaljanmärkningarna till de olika lagförslagen men måste därutöver också från mer principiella rättspolitiska utgångspunkter anföra vissa betänkligheter mot lagförslaget som helhet.

Även om de synpunkter tillgodoses som övriga ledamöter av lagrådet framfört, innebär förslaget enligt min uppfattning inte en från rättssäkerhetssynpunkt lycklig lösning. Väsentligt i detta avseende är om det kan förväntas, att de avtalsparter det kan bli fråga om träffar överenskommelser med ett också från de utanförståendes synpunkt tillfredsställande innehåll. Det ligger inte inbyggt i systemet att de utanförståendes intressen automatiskt tas tillvara genom att den organisation som förhandlar driver sina medlemmars krav. Villkoren för den kopieringsrätt som upplåts blir naturligen beroende av ersättningen och det förutsätts inte någon skyldighet för avtalsparterna att tillgodose de utanförståendes intressen i det avseendet. Den kvalifikation av avtalsparten på upphovsmannasidan som kan göras i författningstexten, dvs. att organisationen skall representera ett flertal svenska upphovsmän på området, är därför med tanke på avtalens rättsliga verkan alltför oprecis. Jag ifrågasätter inte, att det allt övervägande antalet av de organisationer som kan bli aktuella i sammanhanget besitter den kunskap och ansvarskänsla som behövs. På det disparata fältet är fråga om kan det ändå inte uteslutas, att det kan uppstå för uppgiften mindre väl ägnade sammanslutningar. En jämförelse med de tidigare berörda rättsområden där en liknande konstruktion införts visar att det där rör sig om avtalsparter som på ett annat sätt intar en central och etablerad ställning. Såvitt gäller motparten synes om förslaget skall få avsedd verkan inte heller kunna ställas upp något annat bindande krav än att det skall vara fråga om ett rättssubjekt som bedriver undervisningsverksamhet i organiserade former. Bestämningen ger uppenbarligen – i motsats till den regel i 22 § andra stycket i URL som enligt vad förut angetts varit förebild för lagförslaget – utrymme för ett relativt fritt val av avtalspart också på motsidan. Som också anförts tidigare kan även privata subjekt med någon form av intern kurs- eller studiecirkelverksamhet komma ifråga.

De angivna betänkligheterna från rättssäkerhetssynpunkt kan åtminstone

vad gäller de utländska upphovsmännen knappast anses kompenserade genom möjligheterna att meddela förbud eller begära individuell ersättning. Även om successivt genom internationella organ och nationella organisationer information om den svenska lagstiftningen kommer att spridas, synes det mig inte realistiskt att räkna med, att ens flertalet berörda utländska författare och motsvarande kommer att inom överskådlig tid få sådan kunskap om innebörden och om sina handlingsmöjligheter att dessa möjligheter skall kunna bli en realitet. Det ligger vidare, såvitt gäller möjligheten till individuell ersättning, ett motsatsförhållande i att förslaget, samtidigt som rätten till sådan ersättning lagfästes, förutsätter att mångfaldigandet inte skall på något sätt noteras eller eljest föranleda något initiativ från avnämarens sida. Inte ens en stickprovskontroll är i något avseende säkrad. Att under dessa förhållanden visa eller göra troligt i vilken omfattning mångfaldigande skett måste för den enskilde upphovsmannen, inte minst om han är utrikes boende, i allmänhet vara ogörligt. Också för avnämaren – eller organisationen om den åtagit sig uppgiften att utge individuell ersättning – måste en utredning i efterhand erbjuda svårigheter och ofta te sig orimligt arbetskrävande. Den skälighetsuppskattning som förutsätts i remissen är inte inbyggd i lagförslaget och torde också kräva någon form av faktiskt underlag.

I de rättssäkerhetsfrågor jag har berört kan från de synpunkter lagrådet har att företräda inte inverka, att förslaget kan leda till bättre förhållanden om man jämför med det inledningsvis antydda läget, att kopiering utan lagstöd sker på sådant sätt att upphovsmännen inte alls kan hävda sina intressen.

11 §

Martenius, Mannerfelt och Hilding:

Tillämpningsområdena för den föreslagna 15 a § och 11 § URL kommer i viss utsträckning att sammanfalla. Mångfaldigande för undervisningsändamål som avses i 15 a § kan sålunda avse enstaka exemplar för enskilt bruk och alltså i princip vara fritt enligt 11 §. Förhållandet att två paragrafer på detta sätt kan vara tillämpliga samtidigt medför inte några olägenheter i den mån avtalen om mångfaldigande följer skolkopieringsavtalets modell. Som framgår av dettas 5 § och 12 § andra stycket är avsett att rätten till sådant fritt mångfaldigande som följer av 11 § URL inte skall tas i anspråk och att, i den mån så ändå skulle ske, ersättning likväl skall utgå enligt särskild avtalsbestämmelse. Så länge avtalets ersättningsregler äger tillämplighet, uppkommer alltså icke fråga om att ett mångfaldigande som förekommit ej skulle vara ersättningsgrundande därför att det fallit under 11 § URL. Emellertid bör påpekas, att enligt 15 a § tredje stycket andra meningen URL en utanförstående upphovsman kan komma att kräva individuell ersättning utan att sådan är förutsatt i avtalet. Fråga uppkommer om han därmed ställt sig utanför avtalets ersättningsreglering i sådan grad att han inte samtidigt kan vara berättigad att åberopa avtalets regler om att ersättning skall utgå även för det

fall att mångfaldigandet skett inom ramen för 11 § URL. I så fall riskerar han att organisationen bemöter hans anspråk på individuell ersättning med invändningen att förekommet mångfaldigande av hans verk fallit under 11 § URL. Lagrådet vill därför förordna att till 11 § fogas ett nytt tredje stycke av följande lydelse:

”Första stycket äger ej tillämpning när mångfaldigande kan ske med stöd av 15 a §.”

Av det föreslagna tilläggets avfattning följer, att 11 § även i fråga om undervisningsväsendet behåller sitt nuvarande tillämpningsområde dels när det råder avtalslöst tillstånd på område som åsyftas i 15 a §, dels när utanförstående upphovsman meddelat förbud mot mångfaldigande som avses i 15 a §.

15 a §

Martenius, Mannerfelt och Hilding:

Att avtal som avses i förslaget skall träffas skriftligen torde vara förutsatt. Detta bör uttryckligen anges.

Med hänsyn till den verkan avtalet avses få för tredje man har i lagrådsremissen förutsatts, att på organisationssidan såväl som på avnämarsidan vissa kvalifikationer hos avtalsparterna måste krävas. Detta har i författningstexten inte kommit till uttryck på annat sätt än att beträffande avtalslutande organisation angetts att den skall omfatta ett flertal upphovsmän på området, dvs. vara den representativa organisationen på ett visst område. Vem som skall vara part på motsidan har inte angetts i paragrafen.

I det remitterade förslagets specialmotivering (tredje stycket sista mening) uttalas att endast den kan godtas som motpart, som verkligen kan antas vara i stånd att uppfylla de förpliktelser som ett avtal av nu ifrågavarande slag för med sig. Vi har inte något att erinra mot detta yttrande i den mån det är att uppfatta som en rekommendation till upphovsmannasidan att noga pröva huruvida en presumtiv avtalskontrahent har sådan organisatorisk stadga, sådana resurser etc. att den framstår som en godtagbar part i ett avtalsförhållande. Det möter däremot betänkligheter att låta ett så allmänt hållet villkor som förmåga att uppfylla de förpliktelser ett avtal för med sig betraktas som ett kriterium för den formella partsbehörigheten. Prövningsfrågan – som kan bli aktuell när medling begärs enligt 2 § den föreslagna medlingslagen (jfr nedan) eller när domstol i anledning av tvist har att avgöra om ett avtal har verkan enligt 15 a § – skulle ju närmast gälla huruvida vederbörande rättssubjekt är lämpligt såsom part i avtalsförhållande av förevarande slag, dvs. väsentligen vara av diskretionär karaktär. Motpartens kompetens i angivna hänseende bör emellertid inte kunna inverka vid prövningen. Däremot bör motpartens behörighet kunna prövas i den meningen att det skall vara fråga om ett rättssubjekt som svarar för undervisningsverksamhet i

organiserade former. En sådan prövning torde inte kunna ske utan underlag i lagtext. I denna bör lämpligen som motpart anges "staten, kommun, landstingskommun eller den som eljest bedriver undervisningsverksamhet i organiserade former".

Vad angår innebörden av orden undervisning och undervisningsverksamhet kan hänvisas till att samma ord återfinns i flera paragrafer i URL, däribland 16 och 17 §§. Vid tillkomsten av paragraferna uttalade första lagutskottet (se NJA II 1961 s. 153 f) att uttrycket undervisningsverksamhet omfattar även studiecirkelverksamhet och liknande. Vi utgår från att orden kommer att ges samma innebörd i det nu föreslagna lagrummet. Det kan påpekas att 20 § URL, som likaledes innehåller ordet undervisning, jämsides därmed använder ordet folkbildningsverksamhet. Förarbetena till sistnämnda lagrum ger emellertid inte stöd för antagande att ordet undervisning där skulle ha en mer inskränkt betydelse.

I detta sammanhang bör understrykas, att begreppet undervisning i 15 a § första stycket sätter gränsen för det område, inom vilket kopiering av utanförstående upphovsmans verk blir tillåtet. Uttrycket i det föreslagna andra stycket "som avses i avtalet" ger därför ej möjlighet till en utvidgning av begreppet "undervisningsverksamhet" genom en vidare bestämning av begreppet undervisning i avtalet.

Förbud som utanförstående upphovsman vill meddela mot mångfaldigande bör med laga verkan kunna tillställas vilken som helst av de avtalsslutande parterna. Första stycket andra meningen föreslås ändrad i enlighet härmed. Det får förutsättas att den som mottager sådant meddelande utan dröjsmål underrättar övriga berörda avtalsparter om förbudet.

I avsnittet med allmänna synpunkter anför vi att paragrafen bör innehålla föreskrift, varav framgår att kopieringen ej får leda till intrång i upphovsmannens normala utnyttjande av verket. Det kan i regel ej påräknas att den enskilde läraren på egen hand skall kunna skaffa sig en sådan överblick att han kan bedöma om intrång av nyss angiven art kan följa av att han – eventuellt jämte andra lärare – använder vissa verk för kopiering.

Med hänsyn till det anförda bör föreskrivas – förutom att mångfaldigande ej får göras så att det medför intrång i det normala utnyttjandet – att det åligger den avtalspart som företräder undervisningssidan att genom upplysningar och anvisningar verka för det angivna ändamålet. Det är emellertid inte anledning att begränsa avnämarsidans uppgift till att verka enbart i det nu särskilt berörda avseendet. Upplysningar och anvisningar kan vara behövliga även i övriga frågor som behandlas i andra stycket. Föreskrifterna bör utformas i enlighet med det anförda.

Enligt förslaget skall de utanförstående upphovsmännens rättsställning kunna bli beroende inte endast av avtal utan även av vad som inom vederbörande upphovsmannaorganisation har bestämts i detta hänseende. Sålunda blir ett organisationsbeslut som innebär att influtna ersättningsbelopp skall användas exempelvis för att främja något för organisationen internt

ändamål bindande för de utanförstående. Departementschefen instämmer i utredningens förslag att utanförstående upphovsmän som huvudregel får godta att ersättning avsätts för kollektiva ändamål. I anslutning härtill anför han att, när en organisation på grundval av ersättningsmedel har inrättat en stipendiefond, utanförstående upphovsmän som regel bör vara berättigade till stipendier på samma grunder som medlemmarna. Det tillägges att självfallet inte alla utländska upphovsmän blir berättigade till stipendier ur en sådan stipendiefond på samma grunder som svenska medlemmar. Man bör sålunda enligt departementschefen i sammanhanget kunna bortse bl. a. från utländska upphovsmän, som har utgett verk vilka det inte finns anledning anta att de används i beaktansvärd omfattning för kopiering för undervisningsverksamhet i Sverige.

Något exempel på lagstiftning som lägger i en enskild organisations hand att ensidigt bestämma över icke medlemmars rättsställning har vi inte kunnat återfinna. En sådan ordning måste också från rättssäkerhetssynpunkt framstå såsom otillfredsställande, om den inte innebär en garanti för att de utanförstående behandlas på samma sätt som medlemmar. Hinder synes emellertid inte föreligga att utforma den ifrågavarande bestämmelsen i enlighet härmed, om den begränsas till att avse att alla utanförstående upphovsmän, vilkas verk mångfaldigas med stöd av den föreslagna lagstiftningen, skall vara likställda med organisationens medlemmar i fråga om ersättning för framställning av exemplar enligt avtalet samt i fråga om sådana organisationsmedlemmars förmåner som väsentligen bekostas genom ersättningen. Några nämnvärda olägenheter av att sådana utländska upphovsmän kan söka stipendier som här avses torde knappast behöva befaras. Tredje styckets första mening bör därför utformas i enlighet med vad som sålunda anförts.

Under åberopande av vad som i det föregående anförts föreslås att paragrafen, med därutöver några redaktionella ändringar, ges följande lydelse:

”Lärare eller annan, som på grund av skriftligt avtal ingånget mellan, å ena sidan, staten, kommun, landstingskommun eller den som eljest bedriver undervisningsverksamhet i organiserade former samt, å andra sidan, organisation som företräder ett flertal svenska upphovsmän på området äger rätt att för sin undervisning genom reprografiskt förfarande framställa exemplar av verk, får för samma ändamål även framställa exemplar av utgivet verk av upphovsman, som icke företrädes av organisationen. Vad sålunda stadgats gäller dock ej om upphovsmannen hos någon av de avtalsslutande parterna meddelat förbud mot sådant mångfaldigande.

Framställning av exemplar enligt första stycket får avse endast verk av samma slag som omfattas av avtalet med organisationen. Även i övrigt gälla de villkor i fråga om rätten till mångfaldigande som föreskrivas i avtalet. Oavsett vad avtalet innehåller får dock mångfaldigande med stöd av första stycket ej ske så, att det medför intrång i upphovsmannens normala utnyttjande av verket. Ej heller får exemplar som framställts utnyttjas annat

än för undervisningsverksamhet som avses i avtalet. Det åligger den avtalspart som företräder undervisningssidan att genom upplysningar och anvisningar verka för att föreskrifterna i detta stycke iakttagas.

Upphovsman vilkens verk mångfaldigats med stöd av första stycket skall i fråga om ersättning som utgår enligt avtalet samt i fråga om organisationsmedlems förmåner som väsentligen bekostas genom ersättningen vara likställd med organisationens medlemmar. Sådan upphovsman äger dock alltid rätt till individuell ersättning, om han begär det. I avtalet får med för upphovsmannen bindande verkan föreskrivas att krav på sådan ersättning får riktas endast mot organisationen.”

49 §

Martenius, Mannerfelt och Hilding:

Beaktas vad vi föreslagit om att ett nytt tredje stycke fogas till 11 §, bör orden ”11 § första stycket” utbytas mot orden ”11 § första och tredje styckena”.

Förslaget till lag om ändring i lagen (1960:730) om rätt till fotografisk bild

Martenius, Mannerfelt och Hilding:

Beaktas vad vi föreslagit beträffande 11 § URL, bör i 5 § lagen om rätt till fotografisk bild göras motsvarande tillägg.

Palm:

Jag har i det föregående avstyrkt det remitterade förslaget till ändring i URL och hänvisar till vad som därvid anförts.

Förslaget till lag om medling i vissa upphovsrättstvister

Martenius, Mannerfelt och Hilding:

2 §

Vissa synpunkter på frågan om partsbehörigheten har anförts under 15 a § URL. Vad angår omfattningen av den prövning av partsbehörigheten som skall ankomma på regeringen när begäran om medling har skett, ansluter vi oss till förslagets linje, att sådan begäran bör lämnas utan bifall, om det är uppenbart att den medlingssökande ej kan vara part i sådant avtal som avses i 15 a §.

Frågan huruvida det – såsom avses i förslaget – skall anses ingå i förlikningsmannens uppdrag att pröva huruvida rekvisiten för partsbehörigheten kan anses uppfyllda föranleder följande synpunkter. Det kan inte anses förenligt med medlingsinstitutets och förlikningsmannauppdragets natur att

en förlikningsman i viss fråga skulle få en domstolsliknande funktion och alltså fatta formligt beslut huruvida ett av medlingsförfarandet berört rättssubjekt kan anses ha partsbehörighet eller ej; förslaget synes f. ö. förutsätta att förlikningsmans prövning i sådant hänseende skulle företagas vare sig angiven fråga är tvistig eller ej förhandlingsparterna emellan. Enligt vår mening bör en dylik ordning ej införas. Förlikningsmannens uppgift bör vara begränsad till att söka sammanjämka förhandlingsparternas meningar i tvistiga frågor, oavsett om dessa gäller materiella eller formella ting. Detta bör således gälla även i fråga om partsbehörigheten. I praktiken torde ett sådant synsätt inte medföra större skillnad jämfört med förslaget. Därest förlikningsmannen delar den ena förhandlingspartens uppfattning att rättssubjektet på motsidan ej har partsbehörighet, torde han i ett tidigt skede av medlingsförfarandet kunna fastslå att det med hänsyn till de stridiga meningarna beträffande partsbehörigheten saknas förutsättningar för medling och förklara förfarandet avslutat. Skulle förlikningsmannen däremot anse partsbehörighet föreligga, har han möjlighet att uppträda mer aktivt för att övertyga motparten härom och han kan dessutom enligt 5 § andra stycket föreslå parterna att låta tvisten om partsbehörigheten avgöras av skiljemän.

Da de nu berörda spörsmålen i förslaget behandlats endast i mötiven, behöver de här anförda synpunkterna ej föranleda ändringar i den föreslagna lagtexten.

3 §

För att det skall klargöras hur tiden skall beräknas när besked enligt paragrafen lämnas skriftligen, kan lämpligen som en andra mening tillfogas: "Lämnas besked som avses i första meningen skriftligen, räknas tiden från det mottagaren fått del av beskedet."

4 §

Enligt den föreslagna paragrafens andra stycke skall förlikningsman, när en förhandlingspart uteblivit från förhandlingssammanträde, hos Stockholms tingsrätt kunna utverka föreläggande för parten att vid vite "fullgöra sin förhandlingsskyldighet". Bestämmelsen har uppenbarligen tillkommit med 49 § lagen (1976:580) om medbestämmande i arbetslivet som förebild. Emellertid synes ha förbisetts att grunden till att i sistnämnda lag kunnat föreskrivas vite som sanktion för förhandlingsskyldighetens fullgörande är att det föreligger en i lag föreskriven förhandlingsskyldighet (10 § nämnda lag). Sådan förhandlingsskyldighet föreligger emellertid inte på nu förevarande lagstiftningsområde, och vitessanktion kan därför inte anknytas till någon dylik skyldighet.

Däremot kan man i och för sig överväga att ge möjlighet till ett rent processuellt vitesföreläggande, syftande till att framtvinga inställelse inför förlikningsmannen. I så fall vore det naturliga att förlikningsmannen gavs

befogenhet att själv sätta ut vite i sina kallelser, medan det skulle ankomma på allmän domstol att pröva frågan om vitets utdömande. Emellertid synes det knappast befogat att föreskriva en sådan ordning med mindre framtida erfarenheter visar att behov därav föreligger. Det kan erinras om att 1920 års lag om medling i arbetstvister saknade föreskrifter om vite intill dess förhandlingsskyldighet lagstodgades genom 1936 års lag om förenings- och förhandlingsrätt.

På grund av det anförda förordar vi, att andra stycket i förevarande paragraf får utgå.

Palm:

Jag har i det föregående avstyrkt det remitterade förslaget till ändring i URL och hänvisar till vad som därvid anförts.

JUSTITIEDEPARTEMENTET

Utdrag
PROTOKOLL
vid regeringssammanträde
1980-02-28

Närvarande: statsministern Fälldin, ordförande, och statsråden Ullsten, Bohman, Mundebo, Mogård, Åsling, Söder, Krönmark, Burenstam Linder, Wirtén, Holm, Andersson, Boo, Winberg, Adelsohn, Danell, Petri

Föredragande: statsrådet Winberg

Proposition om ändring i upphovsrättslagen (1960:729), m. m.

Föredraganden anmäler lagrådets yttrande¹ över förslag till

1. lag om ändring i lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk,
2. lag om ändring i lagen (1960:730) om rätt till fotografisk bild,
3. lag om medling i vissa upphovsrättstvister.

Föredraganden redogör för lagrådets yttrande och anför

En av lagrådets ledamöter har avstyrkt de remitterade förslagen till ändringar i URL och FotoL med motivering att de skulle innebära att riksdagen i strid mot 8 kap. 2 § RF överlåter normgivningsmakt till enskilda rättssubjekt. Lagrådets övriga ledamöter har i denna del kommit till slutsatsen att den föreslagna regleringen i vad den hänvisar till avtal inte kan anses oförenlig varc sig med 8 kap. 2 § RF eller dess grunder eller med föreskrifterna i 2 kap. 19 § och 20 § andra stycket 8. RF.

Enligt 8 kap. 2 § RF ankommer det på riksdagen att genom lag meddela föreskrifter om bl. a. enskildas ekonomiska förhållanden inbördes. Enligt min mening medför emellertid inte enbart det förhållandet att en civilrättslig lagbestämmelse delvis får sitt materiella innehåll genom en hänvisning till ett avtal eller annan rättsskälla som ej är av offentligrättslig natur att riksdagen har överlåtit någon normgivningsbefogenhet i regeringsformens mening till ett annat rättssubjekt. Som lagrådets majoritet har påpekat finns det flera exempel på sådana hänvisningar, både från tiden före och från tiden efter det att den nya regeringsformen började tillämpas. Å andra sidan vill jag framhålla att det kan tänkas situationer då en sådan konstruktion får anses

¹ Beslut om lagrådsremiss fattat vid regeringssammanträde den 14 juni 1979.

stå i strid med 8 kap. 2 § RF eller grunderna för detta lagrum. Enligt min mening kan man t. ex. inte godta en hänvisning till ett avtal vilket i realiteten kommer till stånd i huvudsakligt syfte att reglera förhållandet för andra än avtalsparterna.

Liksom lagrådets majoritet kan jag inte finna att den nu föreslagna hänvisningen till avtal på upphovsrättens område – vilken delvis har sin föregångare i 22 § andra stycket URL – kan anses vara oförenlig med 8 kap. 2 § RF.

Lagrådets majoritet har i sitt yttrande vidare utförligt diskuterat frågan om den föreslagna lösningen är förenlig med de krav som de internationella konventionerna ställer. Lagrådets majoritet har därvid uttalat att det föreslagna stadgandet om rätt för utanförstående upphovsman att meddela förbud mot mångfaldigande inte i och för sig innebär att den i art. 9.1 Bernkonventionen stadgade ensamrätten till följd därav kan anses kvarstå orubbad.

Uttalandet ger mig anledning understryka att ett system med avtalslicens i förening med förbudsmöjlighet och möjlighet att begära individuell ersättning enligt min mening innebär att en utanförstående upphovsman som inte vill godta avtalet till stor del bibehålls vid de rättigheter som följer av ensamrätten. Skillnaden hänför sig huvudsakligen till det fallet att upphovsmannen på grund av bristande kännedom om innhållet i den svenska lagstiftningen eller om förekomsten av kopieringen inte har anledning att ta ställning till frågan om att hävda sin ensamrätt.

Med tanke på detta fall har lagrådets majoritet med instämmande av den skiljaktige ledamoten föreslagit en bestämmelse om att, oavsett vad avtalet innehåller, mångfaldigande inte får ske så att det medför intrång i upphovsmannens normala utnyttjande av verket. Ordalagen i den föreslagna bestämmelsen är hämtade från art. 9.2 i Bernkonventionen. Genom detta förslag vill lagrådet säkerställa att utanförstående upphovsmän blir skyddade mot intrång i de fall då avtalet till äventyrs medger kopiering som går längre än konventionen tillåter.

Jag vill i denna del till en början framhålla att jag anser det mycket osannolikt att något avtal av detta slag skulle komma till stånd. Redan hänsynen till de egna medlemmarnas intressen talar emot att organisationerna skulle vara villiga att ingå sådana avtal. Den föreslagna bestämmelsen skulle därför å ena sidan få liten praktisk betydelse då det gäller att skydda upphovsmännens intressen. Å andra sidan inger den vissa principiella betänkligheter. Som lagrådet självt anmärker kan man i regel inte påräkna att den enskilde läraren på egen hand skall kunna bedöma om intrång kan följa av att han, eventuellt jämte andra lärare, använder vissa verk för kopiering. För att komma tillrätta med detta problem har lagrådet därför föreslagit en bestämmelse av innebörd att den avtalspart som företräder undervisningsväsendet åläggs att genom upplysningar och anvisningar verka bl. a. för att något intrång inte kommer till stånd. Enligt 54 § URL kan

emellertid skadestånd åläggas den som gör intrång i ensamrätten. Motsvarande bestämmelser finns i FotoL. Enligt min mening skulle det vara mindre tilltalande att göra skadeståndsskyldigheten beroende av en materiell regel som är så beskaffad att den enskilde läraren vid kopieringstillfället inte med säkerhet kan bedöma om han gör sig skyldig till intrång i ensamrätten. Man kan inte heller helt bortse från risken för straffansvar (se 53 § URL). För den enskilde läraren är det väsentligt att han kan förlita sig på att han inte drabbas av påföljder, om han följer avtalet och utfärdade anvisningar. Jag anser därför att de skäl som talar emot den av lagrådet föreslagna regeln överväger fördelarna.

Art. 9.2 i Bernkonventionen föreskriver vidare att utnyttjandet inte får oskäligt inkräkta på upphovsmannens legitima intressen. Från lagrådets sida har med tanke på denna bestämmelse uttalats att det bör tillses att möjligheterna att få individuell ersättning oberoende av det föreliggande avtalet inte försvåras av särskilda procedurregler. Lagrådet föreslår därför att någon särskild preskriptionstid inte anges i lagen eller att den i vart fall inte bestäms till kortare tid än tre år. Av hänsyn bl. a. till organisationernas behov av att kunna överblicka vilka utbetalningar som kan bli aktuella bör enligt min uppfattning en preskriptionstid finnas. Jag har emellertid ingen invändning mot att den bestäms till tre år i stället för till ett år.

Lagrådet har vidare föreslagit att bevisfrågan lämnas öppen i lagtexten. Vad lagrådet i anslutning härtill har uttalat om bevisbördans fördelning mellan parterna kan jag för egen del instämma i. Den sakliga innebörden av lagrådets uttalande härom torde i själva verket inte i någon större grad skilja sig från vad som har åsyftats av min företrädare i det till lagrådet remitterade förslaget. Jag håller emellertid med om att det är bättre förenligt med denna uppfattning att lämna bevisfrågan öppen i lagtexten. Jag är därför även i denna del beredd att ansluta mig till lagrådets förslag.

Detsamma gäller i fråga om lagrådets uttalanden att avtal som avses i förslaget bör träffas skriftligen och att förbud mot mångfaldigande bör kunna tillställas vilken som helst av de avtalsslutande parterna. Lagtexten bör sålunda även i dessa delar ändras i överensstämmelse med vad lagrådet har anfört.

Lagrådet har anmärkt att det i lagtexten inte har angetts vem som skall vara part på avnämarsidan. Särskilt har lagrådet pekat på att man vid medling eller i tvist inför domstol bör kunna pröva motpartens behörighet i den meningen att det skall vara fråga om ett rättssubjekt som svarar för undervisningsverksamhet i organiserade former och att sådan prövning inte torde kunna ske utan underlag i lagtext. Jag förordar att lagrådets förslag också i denna del godtas.

En av huvudtankarna i det remitterade förslaget är att upphovsmän utanför de avtalsslutande organisationerna skall ha rätt till ersättning för utnyttjandet av deras verk i enlighet med vad som har bestämts i avtalet eller inom organisationerna. Såsom har uttalats i den allmänna motiveringen

(s. 15 i det remitterade förslaget) bör utanförstående upphovsmän som huvudregel få godta att ersättning avsätts för kollektiva ändamål, men sådana upphovsmän bör i så fall vara berättigade till stipendier o. d. efter samma normer som organisationsmedlemmarna. Enligt lagrådets mening framstår emellertid den föreslagna ordningen som otillfredsställande från rättssäkerhetssynpunkt, om den inte innebär en garanti för att de utanförstående upphovsmännen behandlas på samma sätt som medlemmar. Lagrådet har därför föreslagit att lagtexten kompletteras med en uttrycklig bestämmelse om att en utanförstående upphovsman i de berörda hänseendena skall vara likställd med organisationens medlemmar, om hans verk har mångfaldigats med stöd av den föreslagna lagstiftningen.

Jag är beredd att godta lagrådets förslag i denna del. Jag vill emellertid påpeka att den av lagrådet föreslagna bestämmelsen inte får medföra att undervisningssidan eller organisationen skall anses skyldig att mera ingående redovisa vilka verk som har kopierats med stöd av avtalet. En sådan ordning skulle bli alltför betungande och dyrbar. Uppkommer fråga om att tillämpa likställdhetsregeln i ett konkret fall får det i första hand ankomma på upphovsmannen att göra sannolikt att hans verk har mångfaldigats med stöd av avtalslicensbestämmelsen. Liksom då det gäller att tillämpa bestämmelsen om rätt till individuell ersättning enligt allmänna regler är det inte möjligt att genom lagstiftning reglera detaljerna i fråga om utredningsförfarandet. Jag vill vidare påpeka att lagrådets förslag kan ge upphov till svårigheter i ett annat hänseende. Såsom framgår av remissen (s. 13) kan man räkna med att avtalslicensbestämmelsen kommer att leda till överenskommer mellan de svenska organisationerna och motsvarande utländska organisationer om att överföra ersättningar för fotokopiering till dessa. Har ersättning överförts till en organisation i ett visst land med stöd av en sådan överenskommelse, kan fråga uppkomma om hur likställdhetsregeln skall tillämpas beträffande en upphovsman i detta land. Även denna fråga bör emellertid kunna lösas i praxis.

Lagrådet har även förordat att till 11 § URL, som handlar om rätten till mångfaldigande för enskilt bruk, fogas ett nytt tredje stycke. Enligt detta skall första stycket, dvs. paragrafens huvudbestämmelse om rätt till mångfaldigande, inte äga tillämpning när mångfaldigande kan ske med stöd av 15 a §. Som skäl för förslaget har lagrådet anført att fråga kan uppkomma huruvida en upphovsman som kräver individuell ersättning utan att sådan är förutsatt i avtalet därigenom kan anses ha ställt sig utanför avtalets ersättningsreglering i sådan grad att han inte kan åberopa avtalets regler om att ersättning skall utgå även vid mångfaldigande inom ramen för 11 §.

På denna punkt vill jag understryka att motivet för bestämmelsen om rätt till individuell ersättning är att ge sådana utanförstående upphovsmän som inte vill godta avtalet en rätt till ersättning som de skulle haft om avtalslicensbestämmelsen inte hade existerat. En utanförstående upphovsman som kräver individuell ersättning utan att sådan är förutsatt i avtalet får

därför enligt min mening finna sig i att organisationen kan bemöta hans krav med invändningen att mångfaldigandet av hans verk har fallit under 11 § URL. I denna del är jag således inte beredd att gå lagrådet till mötes.

När det härafter gäller förslaget till lag om medling i vissa upphovsrättstvister kan jag ansluta mig till vad som från lagrådets sida har anförts i frågan om 2 § och godta de förslag som har gjorts beträffande 3 och 4 §§. Detta medför att ett tillägg bör göras till 3 § och att andra stycket i 4 § bör utgå.

Utöver vad som nu har sagts bör vissa ändringar och tillägg av redaktionell natur göras i de remitterade förslagen.

De ansvariga departementen i de övriga nordiska länderna har beretts tillfälle att yttra sig över förslagen. De har därvid förklarat att de inte har några invändningar mot dessa.

På grund av bl. a. den tid som behövs för information till skolorna om lagstiftningens tillämpning bör ikraftträdandet nu bestämmas till den 1 januari 1981.

Riksdagen behandlar f. n. ett förslag till en ny sekretesslag i det allmännas verksamhet (prop. 1979/80:2), vilken avses träda i kraft den 1 januari 1981. En förlikningsman som utses med stöd av lagen om medling i vissa upphovsrättstvister kommer inte att omfattas av bestämmelserna i den nya sekretesslagen. Den i 8 § i lagen intagna föreskriften om tystnadsplikt bör därför stå kvar. Tystnadsplikten bör inte bryta meddelarfriheten.

Med hänvisning till vad jag nu har anfört hemställer jag att regeringen föreslår riksdagen

att antaga de av lagrådet granskade lagförslagen med vidtagna ändringar.

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och beslutar att genom proposition föreslå riksdagen att antaga de förslag som föredraganden har lagt fram.

Innehåll

Proposition	
Propositionens huvudsakliga innehåll	
Lagförslag	
1 lag om ändring i lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk	
2 lag om ändring i lagen (1960:730) om rätt till fotografisk bild ..	
3 lag om medling i vissa upphovsrättstvister	
Utdrag av protokoll vid regeringssammanträde den 14 juni 1979 ...	
1 Inledning	
2 Allmän motivering	
2.1 Nuvarande ordning i huvuddrag	
2.1.1 Det upphovsrättsliga regelsystemet	
2.1.2 Fotokopiering inom undervisningsverksamhet ..	
2.2 Huvuddragen av utredningens förslag	
2.3 Allmänna överväganden	
2.3.1 Tidpunkten för reformen	
2.3.2 Reformens inriktning	
2.4 Förhållandet till de internationella konventionerna	
2.5 Vissa särskilda frågor rörande avtalslicensbestämmelsen	
2.6 Vissa särskilda frågor rörande medlingslagen	
2.7 Ikraftträdande	
3 Upprättade lagförslag	
4 Specialmotivering	
4.1 Förslaget till lag om ändring i lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk	
4.2 Övriga lagförslag	
5 Hemställan	
6 Beslut	
<i>Bilaga 1</i> Upphovsrättsutredningens betänkande (SOU 1978:69) Upphovsrätt I, Fotokopiering inom undervisningsverksamhet	
<i>Bilaga 2</i> Sammanställning av remissyttranden över upphovsrättsutredningens betänkande (SOU 1978:69) Upphovsrätt I, Fotokopiering inom undervisningsverksamhet	
<i>Bilaga 3</i> De remitterade förslagen	
Utdrag av lagrådets protokoll den 28 november 1979	
Utdrag av protokoll vid regeringssammanträde den 28 februari 1980	